

**TÜRKÇE VE MOĞOLCANIN BİRLİKTE YER ALDIĞI
ÇOK DİLLİ TARİHİ SÖZLÜKLERDEKİ
ORTAK SÖZCÜKLER**

Ariunzul NYAMDAAVA

**Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK
2019**

Her hakkı saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Ariunzul NYAMDAA

TÜRKÇE VE MOĞOLCANIN BİLTİKTE YER ALDIĞI ÇOK DİLLİ
TARİHÎ SÖZLÜKLERDEKİ ORTAK SÖZCÜKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK

ERZURUM-2019

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"Türkçe ve Moğolcanın Birlikte Yer Aldığı Çok Dilli Tarihî Sözlüklerdeki Ortak Sözcükler"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.

[12.04.2019]

[Ariunzul NYAMDAVAA]

H. Ariunzul

İSTİSNAİ DURUMLAR

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar) ***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

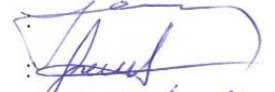
T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK danışmanlığında, Ariunzul NYAMDAAVA tarafından hazırlanan bu çalışma 12/04/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı** Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:	Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR	İmza
Jüri Üyesi	:	Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALBAYRAK	İmza
Jüri Üyesi	:	Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK	İmza

İmza :
İmza :

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 12/4/2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR	XI
ÖN SÖZ.....	XV
GİRİŞ	1
I. TÜRK VE MOĞOL DİLLERİ	1
A. Türk Dili	1
B. Moğol Dili.....	3
II. TÜRK MOĞOL DİL İLİŞKİLERİ.....	4
A. Türkçedeki Moğolca Etkisi.....	4
B. Moğolcadaki Türkçe Etkisi.....	5
III. İNCELEME YÖNTEMİ VE TEKNİKLER.....	5
A. İnceleme Yöntemi.....	5
B. Malzeme	6
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
TÜRKÇE VE MOĞOLCANIN BİRLİKTE YER ALDIĞI SÖZLÜKLER	7
1.1. TARİHÎ SÖZLÜKLER.....	7
1.1.1. Mukaddimetü'l-Edeb.....	7
1.1.1.1. Eserin Yazarı.....	7
a. Hayatı	7
b. Eserleri	8
1.1.1.2. Eserin içeriği	9
1.1.1.3. Eserin Nüshaları.....	9
1.1.1.4. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	11
1.1.2. İbni Mühennâ Lügati	16
1.1.2.1. Eserin Yazarı.....	16

1.1.2.2. Eserin İçeriği	16
1.1.2.3. Eserin Nüshaları	18
1.1.2.4. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar	19
1.1.3. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî	20
1.1.3.1. Eserin Yazarı	20
1.1.3.2. Eserin İçeriği	21
1.1.3.3. Eserin Nüshaları	21
1.1.3.4. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar	21
2.1.4. The King's Dictionary: Rasûlid Hexaglot (Resulî Sözlüğü)	22
1.1.4.1. Eserin Yazarı	22
1.1.4.2. Eserin İçeriği	23
1.1.4.3. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar	23
1.1.5. Şamil ül-Lüga (İstanbul Sözlüğü)	25
1.1.5.1. Eserin Yazarı	25
1.1.5.2. Eserin İçeriği	25
1.1.5.3. Eserin Nüshaları	25
1.1.5.4. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar	25
1.2. GÜNCEL SÖZLÜKLER	26
1.2.1. Moğolca Türkçe Sözlük (Mongolian-English Dictionary)	26
1.2.1.1. Eserin Yazarı	26
1.2.1.2. Eserin İçeriği	27
1.2.2. Moğolca-Kazakça Sözlük	28
1.2.2.1. Eserin Yazarı	28
1.2.2.2. Eserin İçeriği	29
1.2.3. Uygurca ve Moğolca Ortak Kelimeler (Uygur Mongol Helnii Dundin Ügs)	30
1.2.3.1. Eserin Yazarı	30
1.2.3.2. Eserin İçeriği	30
İKİNCİ BÖLÜM	31
TARİHÎ SÖZLÜKLERDEKİ ORTAK SÖZCÜKLER	31

2.1. TÜRKÇE-MOĞOLCA ORTAK SÖZCÜKLERİN KARŞILATIRMALI LİSTESİ	31
2.2. ETİMOLOJİK İNCELEME	48
2.2.1. Adaş	48
2.2.2. Ala	49
2.2.3. Alp	50
2.2.4. Altın	51
2.2.5. Amarak	53
2.2.6. And, Antka-	54
2.2.7. Arı ~ Arıĝ	55
2.2.8. Armut	56
2.2.9. Arpa	56
2.2.10. Arslan	57
2.2.11. Asıĝ	58
2.2.12. Av	59
2.2.13. Aygır	60
2.2.14. Aylak	61
2.2.15. Bal	62
2.2.16. Bars:	63
2.2.17. Bay	64
2.2.18. Beçin ~ Meçin	65
2.2.19. Berk	66
2.2.20. Bışlak	67
2.2.21. Bileĝi	68
2.2.22. Bilezik	69
2.2.23. Biti-	70
2.2.24. Bitig	71
2.2.25. Bodaĝ	71
2.2.26. Boĝtaq	72
2.2.27. Bor	72
2.2.28. Bota	73

2.2.29. Boz.....	74
2.2.30. Böbrek	75
2.2.31. Bölük	76
2.2.32. Buğday.....	76
2.2.33. Buqa.....	77
2.2.34. Bürge	78
2.2.35. Bürüncek	78
2.2.36. Bütün	79
2.2.37. Çadır	79
2.2.38. Çetük	80
2.2.39. Çiçek.....	80
2.2.40. Çerig	81
2.2.41. Damga	81
2.2.42. Demir	82
2.2.43. Deve.....	83
2.2.44. Dönen	84
2.2.45. Egeçi	84
2.2.46. Egin ~ Egim.....	85
2.2.47. Elçi.....	86
2.2.48. Elma.....	87
2.2.49. Emçile-	88
2.2.50. Er	89
2.2.51. Erdem	89
2.2.52. Esen	90
2.2.53. Ekmek.....	91
2.2.54. Gömlek	92
2.2.55. Hatun	92
2.2.56. İkiz	93
2.2.57. Kara	94
2.2.58. Karangu	94

2.2.59. Katıg	95
2.2.60. Koyun	96
2.2.61. Kök	96
2.2.62. Kökür	97
2.2.63. Kuyu	97
2.2.64. Küncüt	98
2.2.65. Meņ.....	98
2.2.66. Ocak.....	99
2.2.67. Otaçı	99
2.2.68. Öküz	100
2.2.69. Bez	101
2.2.70. Pekmez	102
2.2.71. Sakal	102
2.2.72. Saķalduruę.....	103
2.2.73. Soğan	103
2.2.74. Sürük	104
2.2.75. Tamu.....	104
2.2.76. Tanrı	105
2.2.77. Tavuk.....	106
2.2.78. Teğirmen	107
2.2.79. Üzüm	107
2.2.80. Yağan.....	108
2.2.81. Yaka.....	108
2.2.82. Yarım.....	109
2.2.83. Yemiş.....	109
2.2.84. Yıl.....	110
2.2.85. Yorga.....	110
2.2.86. Yori- ~ Yorçı-.....	110
2.2.87. Yürek	112
SONUÇ.....	114

KAYNAKÇA.....	119
ÖZ GEÇMİŞ.....	124

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE VE MOĞOLCANIN BİRLİKTE YER ALDIĞI

ÇOK DİLLİ TARİHİ SÖZLÜKLERDEKİ

ORTAK SÖZLÜKLER

Ariunzul NYAMDAA

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK

2019, sayfa: XVI+125

Jüri: Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALBAYRAK

Bu çalışmada; Ortaçağda yazılmış, Türk ve Moğol dilleri hakkındaki birçok bilimsel araştırmaya konu edilmiş, Arap harfli çok dilli sözlüklerdeki Türkçe-Moğolca ortak sözcükler tespit edilerek sözcüklerin kökeni, ödünçlenme durumu, tarihî ve modern Türk, Moğol dillerindeki şekilleri ortaya koyulmaya çalışılır. Çalışma “Giriş”, “Türkçe ve Moğolcanın Birlikte Yer Aldığı Sözlükler”, “Tarihî Sözlüklerdeki Ortak Sözcükler” olmak üzere üç ana bölümden oluşur.

Çalışmanın giriş kısmında Türk, Moğol dillerinin tarihî hakkında genel bilgiler verilir. İki dilin ilişkisi, birbirlerine olan etkisi ve kelime alışverişi ana hatlarıyla ifa edilir.

“Türkçe ve Moğolcanın Birlikte Yer Aldığı Sözlükler” kısmında Türkçe ve Moğolca kelimeleri birlikte içeren tarihî ve güncel sözlüklerin yazarları, içerikleri ile üzerlerine yapılmış çalışmalar hakkında bilgiler yer alır.

“Çok Dilli Tarihî Sözlüklerdeki Ortak Sözcükler” kısmında ise çalışmanın birinci bölümünde tanıtılan tarihî sözlüklerden en hacimli dört sözlük (Mukaddimetü'l-Edeb, İbni Mühennâ Lügati, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Rasûlid Hexaglot) seçilerek Türkçe ve Moğolca sözcükler arasından ortak olan 87 kelimenin etimolojik incelemesi yapılmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında, ikinci bölümde yapılan etimolojik incelemeler neticisinde varılan kanaatler maddeler hâlinde sıralanır.

Anahtar Kelimeler: Mukaddimetü'l-Edeb, İbni Mühennâ Lügati, Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Rasûlid Hexaglot, Etimoloji, Türk dili, Moğol dili.

ABSTRACT**MASTER’S THESIS****Ariunzul NYAMDAVAA****Advisor: Assist. Prof. Dr. Serkan ÇAKMAK****2019, Page: XVI+127****Jury: Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR
Assist. Prof. Dr. Serkan ÇAKMAK
Assist. Prof. Dr. Fatma ALBAYRAK**

The purpose of this thesis is to determine the status of the word by investigating the roots, etymon, calque and to determine the historical or modern form of the words by identifying the common words of Turkic and Mongolian in the prehistorical polyglot dictionaries in Arabic letters, which are the subject of many scientific researches and which make point of investigating the morphological and phonetical information of two languages. This thesis is classified into three main headings as “Introduction”, “The Dictionaries which Includes both Turkic and Mongolian” and “The Common Words in Prehistorical Dictionaries”.

Introduction provides general information on History of Turkic and Mongolian Languages.

In the second part it provides detailed information about both prehistorical and modern dictionaries which includes both Turkic and Mongolian.

In the third part, we have selected four dictionaries (Mukaddimetü'l-Edeb, İbn Mühenna Lûgati, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Rasûlid Hexaglot) which are considered the most voluminous among the historical dictionaries in the first part of our study. Then we have found 87 words which are common in both Turkic and Mongolian part of the prehistorical dictionaries and made etymological examination of the 87 words.

In the conclusion part, the result obtained from the second part of the study which named the etymological examination are listed as substances.

Keywords: Mukaddimetü'l-Edeb, İbni Mühennâ Lügati, Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Rasûlid Hexaglot, Etimology, Turkic Language, Mongolian language.

KISALTMALAR

- Az. : Azerbaycan Türkçesi
- Başk. : Başkurt Türkçesi
- Bur. : Buryat Moğolcası
- çev. : Çeviren
- Dag. : Dagur Moğolcası
- ED : Clauson, Sir Gerard, *An Etimologycal Dictionary of Pre-Thirteenth-Century of Turkish*, Clarendon Press, Oxford 1972.
- EDAL : Starostin, S. A., Dybo, A. V., Mudrak, O. A., *An Etymologyc Dictionary of Altaic Language* (Volume 1-3), Brill, Leiden-Boston 2003.
- ET. : Eski Türkçe
- İMM : Gül, Bülent, *Moğolca İbni Mühennâ Lügati*, Etkileşim Basımevi, Ankara 2016.
- İMT : Battal Taymas, Abdullah, *İbni-Mühennâ Lûgati*, TDK yay., Ankara 1934.
- KBS : Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2007.
- Khal. : Khalkha Moğolcası
- Kırg. : Kırgız Türkçesi
- KMTM : Saito, Y., *The Mongolian Words in Kitâb Majmû‘ Turjumân Turkî wa-‘ ajamî wa-Muğalî: Text and Index*, Nakanishi Printing, Shaukadoh Kyôto 2006.
- KMTT : Recep, Toparlı, M. Sadi Ç., Nevzat H. Y., *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Muğalî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- KTLS : Kültür Bakanlığı, *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri Sözlüğü I-II (Kılavuz Kitap)* (2. baskı), Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991.
- Kzk. : Kazak Türkçesi

MEM : Poppe, N., *Zemahşerî Mukaddimetü'l – Edeb Moğolca-Çağatayca Çevrinin Sözlüğü*, (1938), (Çev.: Mustafa S. Kaçalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

MES : Tumurtogoo, Dom, *Mongol Khelny Ugyn Garalyn Tailbar Toli* (Moğolcanın Etimolojik Sözlüğü), Admon Yay., Ulaanbaatar 2018.

MET : Yüce, Nuri, *Mukaddimetü'l – Edeb Hvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şüştür Nüşası* (3. Baskı), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2014.

MS : Tsevel, Ya, Luvsanbaldan, L (Red.), *Mongol Khelny Tovch Tailbar Toli* (Moğolca Sözlüğü), Ulsyn Kheвлеlyn Khereg Erkhlekh Khoroo, Ulaanbaatar 1966.

OT. : Orta Türkçe

Ord. : Ordos Moğolcası

Oyr. : Oyrat Moğolcası

Örn. : Örneğin

Özb. : Özbek Türkçesi

red. : Redaktör

RES : Räsänen, Martti, Kegskemeti, Istvan (Red.), *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen* (Räsänen'in Etimolojik Sözlüğü), Helsinki 1969.

RSM : Golden, P.B., Halasi-Kun, T., Ligeti, L., Schütz, E., ve Allsen, T.T., *The King's Dictionary The Rasûlid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongol*, (Editör.: Peter B. Golden), Brill, Leiden-Boston-Köln 2000.

RST : Golden, P.B., Halasi-Kun, T., Ligeti, L., Schütz, E., ve Allsen, T.T., *The King's Dictionary The Rasûlid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongol*, (Editör.: Peter B. Golden), Brill, Leiden-Boston-Köln 2000.

s. : Sayfa

SET-1 : Svortyan, E. B., *Etimologichyeski Slovari Tyurkskih Yazıkov “A”* (Svortyan’ın Etimolojik Sözlüğü), İzdatyelistvo Nauka Yay., Moskova 1974.

SET-2 : Svortyan, E. B., *Etimologichyeski Slovari Tyurkskih Yazıkov “B”* (Svortyan’ın Etimolojik Sözlüğü), İzdatyelistvo Nauka, Moskova 1978.

SET-3 : Svortyan, E. B., *Etimologichyeski Slovari Tyurkskih Yazıkov “V, G, D”* (Svortyan’ın Etimolojik Sözlüğü), İzdatyelistvo Nauka, Moskova 1980.

SET-4 : Svortyan, E. B., *Etimologichyeski Slovari Tyurkskih Yazıkov “Ç, C, İ”* (Svortyan’ın Etimolojik Sözlüğü), İzdatyelistvo Nauka, Moskova 1989.

SET-5 : Svortyan, E. B., *Etimologichyeski Slovari Tyurkskih Yazıkov “K, Q”* (Svortyan’ın Etimolojik Sözlüğü), İzdatyelistvo Nauka, Moskova 1997.

SMES-I : Sandzheev, G. D., Orlovskaya M.N., Shyevyernina Z. V., *Etimologichyeski Slovari Monboliskih Yazıkov I (A-E)* (Sandzheev Moğolca Etimolojik Sözlüğü), Moskova 2015.

SMES-II : Sandzheev, G. D., Orlovskaya M.N., Shyevyernina Z. V., *Etimologichyeski Slovari Monboliskih Yazıkov II (G-R)* (Sandzheev Moğolca Etimolojik Sözlüğü), Moskova 2016.

ss. : Sayfa Aralığı

Tat. : Tatar Türkçesi

TDES: : Eren, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (2. baskı), Bizim Büro Basımevi, Ankara 1999.

TDK : Türk Dil Kurumu

TETTL-I: Tietze, Andeas, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (1. cilt), İstanbul-Wien 2002.

TETTL-II: Tietze, Andeas, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (2. cilt), Wien 2009.

TS : Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlüğü I-II* (8. baskı), TTK Basım evi, Ankara 1998.

TTK : Türk Tarih Kurumu

Türkm. : Türkmen Türkçesi

Uyg. : Uygur Türkçesi

vb. : Ve Benzeri

Yay. : Yayınları, Yayınevi

KKırg. : Kara Kırgızca

ÖN SÖZ

Türk ve Moğol dillerinin Altay Dil ailesine mensup olduğu fikrinden hareketle Türk ve Moğol dilleri arasında tarihî bir ilgi bulunduğunu gösteren en önemli husus, her iki dildeki ortak sözcüklerdir. Dillerdeki ortak sözcüklerin değerlendirilebilmesi için ilk aşamada bu kelimelerin belirlenmesi gerekir. Ortak kelimeler arasındaki tarihî ilginin yönünün doğru tespit edilebilmesi içinse ikinci aşamada sözcüklerin kökeniyle ilgili inceleme yapılması gerekir. Etimolojik araştırma, ancak sözcüğün ait olduğu dilin tarihî ve çağdaş diyalektolojisini, gramer özelliklerini iyi bilmek ve bunun yanı sıra o dilin diğer dillerle akrabalık ve temas ilişkilerinden haberdar olmakla mümkündür.

Altay dilleri teorisi çerçevesinde (tarafar veya karşıt) ortak sözcükler üzerine yapılan incelemelerin çoğunlukla her iki dilin mevcut kelime hazinesinden seçilen kelimelerle yapıldığı görülür. Her iki dilin tarihî sözcüklerini esas alan ve tarihsel ilgiyi bu açıdan değerlendiren bir çalışma henüz mevcut değildir. Bu sebeple çalışmanın birinci bölümünde tanıtılan Türkçe ve Moğolcanın birlikte yer aldığı tarihî sözlüklerden tespit edilen ortak sözcükler çalışmanın esasını teşkil etmektedir. Ortaçağda Arap harfleriyle kaleme alınan sözlüklerden hareketle Türk ve Moğol dillerinin ses ve şekil bilgilerini ortaya koyan birçok çalışma yapılmıştır. Hatta bazı sözlüklerdeki ortak sözcükleri değerlendiren çalışmalar da bulunmaktadır. Geçmişte yapılan söz konusu çalışmalar her ne kadar ortak sözcükler üzerine olsa da sözcüklerin etimolojileri üzerinde durulmamıştır. Bu çalışmada tarihî sözlüklerin hazırlanan dizinleri üzerinden ortak sözcükler belirlenmiş ve kelimelerin köken bilgileri hakkında çeşitli kaynaklarda ifade edilen fikirler dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Yukarıda ifade edilen hedef doğrultusunda çalışmanın birinci bölümünde geçmişten bugüne yazılmış bütün Türk ve Moğol dillerini bir arada içeren sözlükler tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise tarihî sözlüklerden en hacimli dört sözlükten ortak sözcükler tespit edilmiştir. Sözcükler tespit edilirken Abdullah Battal Taymas'ın "İbni-Mühenna Lugatı", Nuri Yüce'nin "Mukaddimetü'l – Edeb Hıvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şüşter Nüşhası", Bülent Gül'ün "Moğolca İbni Mühennâ Lügatı", Yoshio Saito'nun "The Mongolian Words in Kitâb Majmû' Turjumân Turkî wa- 'ajamî wa-Muğalî: Text and Index", Recep Toparlı vd.,'nin "Kitâb-ı

Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî”, Peter B. Golden vd.,’nin “The King’s Dictionary The Rasûlid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongol” ve Mustafa Kaçalın’ın Türkçeye çevirdiği N. Poppe’nin “Zemahşerî Mukaddimetü’l – Edeb Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü” adlı çalışmalar kullanılmıştır. Tespit edilen sözcüklerin etimolojisi incelenirken Sir Gerard Clauson’un “An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century of Turkic”, Tumurtogoo Dom’un “Mongol Helny Ugyn Garalyn Tailbar Toli” adlı eserler başta olmak üzere bu alanda yapılmış olan birçok çalışma dikkate alınmıştır.

Çalışmanın “Tarihî Sözlüklerdeki Ortak Sözcükler” bölümünden çıkarılan tespit ve bilgiler “Sonuç” kısmında maddeler hâlinde ifade edildi.

Çalışmam sırasında desteklerini benden esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK’a; her türlü yardım ve ilgisini gördüğüm, gerek Moğolistan’da gerekse Türkiye’de bana yol gösteren hocam Dr. Öğr. Üyesi Fatma ALBAYRAK’a ; Rusça çalışmaları okuyup anlamamda sıkça yardımlarına ihtiyaç duyduğum arkadaşım Aynisa Mamedova’ya teşekkürü bir borç bilirim. Tüm öğrenim hayatım süresince bu sahadaki bilgilerimi borçlu olduğum Türk ve Moğol hocalarıma ve yüksek lisans öğrenimim için Türkiye’ye gelmeme en çok destek veren aileme şükranlarımı sunarım.

ERZURUM-2019

Ariunzul NYAMDAAVAA

GİRİŞ

I. TÜRK ve MOĞOL DİLLERİ

A. Türk Dili

Başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere birçok ülkenin resmî dili olan Türk dillerinin tarihî asırlar öncesinden başlar. Türk dilleri: Türkiye Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Transkafkasya, Dağıstan ve Kuzey Kafkasyanın birçok bölgeleri, Volga nehri, Rusya, Çin Cumhuriyetinin Sinkiang Özerk Bölgesi, Türkistan, Kuzey İran ve Afganistan gibi çok geniş bir coğrafyada milyonlarca insan tarafından konuşulmaktadır (Poppe, 1965: 33).

Tarih açısından Türk dillerinin Moğol ve Mançu-Tunguz dillerinden eski bir dil olması mümkündür. Asya'nın eski konfedartif devleti olan Hunların dili muhtemelen bir proto-Türk diliydi. Bu dilin, Türk dillerinin en eski biçimi ve atası olduğu düşünülmektedir (Poppe, 1965: 57). En eski yazılı metni 6. yüzyıla ait olan Türk dilinin bu tarihten çok daha önce varolması gerekir.

- Türk Dilinin Devirleri
 - Milat başlarından XI. yüzyıla kadar Eski Türkçe Devri
 - XI. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar Orta Türkçe Devri
 - XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Yeni Türkçe Devri
 - XX. yüzyıldan sonra Modern Türkçe Devri (Tuna, 11).

- Türk Dilleri

Türk Dilleri genel olarak aşağıdaki özelliklere göre sınıflandırılmaktadır.

- $*d > t, d, z, y$ gelişimi;
- $*a\gamma > a\gamma, a\gamma, u(\bar{u}), \bar{a}; *i\gamma > i\gamma, i\gamma, \bar{i}$ hecelerin gelişimi;
- Bir ünsüzden sonra gelen $*\gamma$ sesinin korunması veya düşmesi örn. $*l\gamma > l$.

Bu genel özelliklerden yola çıkılarak Ramstedt, Samoyloviç ve Poppe gibi Türkologlar ve Altay Dil bilimcileri tarafından Türk Dilleri sınıflandırılmıştır.

- Samoyloviç'in Sınıflandırması

1	täxxär 'dokuz'	toquz/doquz 'dokuz'				
2	ura 'ayak'	Adaq 'ayak'	ayaq 'ayak'			
3	bol-/ pol-/ pul- 'olmak'					ol- 'olmak'
4	täv-/ tu 'dağ'	tay 'dağ'	taᵛ 'dağ'	tay/day 'dağ'		
5	*iγ > ä	*iγ	*iγ > i	*iγ > iq	*iγ > i	
6	yulnä 'kalan'	qalyan 'kalan'				qalan 'kalan'
	I r- grubu	II d- grubu	III taᵛ grubu	IV tayliq grubu	V tayli grubu	VI ol- grubu

- Ramstedt'in sınıflandırması

1. Yakut Türkçesi;
2. Kuzey Grubu: Tuva, Karagas, Abakan, Baraba, Altay ve Teleut Türkçesi;
3. Batı Grubu: Kırgız, Kazak, Nogay, Karay, Kuman, Tatar, Başkurt, Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesi;
4. Doğu Grubu: Doğu Türkçesi (Yeni Uygur), Özbek Türkçesi;
5. Güney Grubu: Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi.

- Poppe'nin sınıflandırması

Türk Dilleri				
atax	adaq/azaq	ayaq 'ayak'		
Tia	Tay	taᵛ/tu	tay/day 'dağ'	
İ	İγ	i	iq	i

I	II	III	IV	V
Yakut	Tuva-Hakas	Kıpçak	Çağatay	Türkmen

B. Moğol Dili

- Moğol Dilinin Devirleri
 - Ana Moğolca Devri
 - Ana Moğolca devrinden sonra ve XI.-XII. yüzyıllardan önceki zamanda: Eski Moğolca Devri
 - XI.-XII. yüzyıllardan XV.-XVI. yüzyıllara kadar: Orta Moğolca Devri
 - XVI.-XVII. yüzyıllar arasından başlayarak bugüne kadar Modern Moğolca Devri (Tumurtoogo, 2017: 35-44).
- Moğol Dillerinin sınıflandırılması
Moğolca genel olarak aşağıdaki ses ölçütlerine göre sınıflandırılır:
 - Kelime başı *p > f, x, Ø gelişimi;
 - O sesi içeren bir hecenin ardındaki *ā > ā, ō gelişimi;
 - *aγu (aγ, oγ, ū) gelişimi;
 - Kelime sonundaki -n'nin korunması veya düşmesi;
 - Kelime sonundaki -r'nin korunması veya düşmesi.

1	f- grubu	x- grubu	Ø grubu				
2	*ā > ō			*ā > ā		*ā > ō	
3	Ū	au̯		ū			
4	-*n > Ø			-n korunması			-*n > Ø
5	-*r > Ø	-r korunması					
	I Santa	II Mongour	III Dagur	IV Mogol	V Oyrat	VI Buryat	VII Mongol

II. TÜRK MOĞOL DİL İLİŞKİLERİ

Türk-Moğol dillerinin birbirleriyle münasebetleri, her iki dilin akrabalığını yani Altay dilleri teorisi üzerine nihai bir fikir oluşturacak kadar yoğun ve uzundur. Türkçenin en eski yazılı metni 6. yüzyıldan ve Moğolcanın en eski yazılı metni ise 13. yüzyıldan kaldığı için Türk ve Moğol dilleri arasındaki ilişkiyi kurgulamak zordur. Bu ilişkinin yönü ve gelişimi hakkında farklı görüşler ileri sürülür. Bazıları Moğolcanın en eski yazılı vesikasının 13. yüzyıla ait olması nedeniyle Türk dilleriyle ilişkisinin bu asırdan sonra takip edilebileceği görüşündedirler. Bir kısım araştırmacılar ise Eski Türkçede hatta Ana Türkçe döneminde bile Moğol etkisinin takip edilebileceğini düşünürler. Türk ve Moğol dillerinde çok sayıda ortak sözcük, ek ve gramitikal özellik bulunur. Bu ortaklıkların ele alınması hem Altay dilleri teorisi hem de Türk ve Moğol dillerinin tarihsel ilişkilerinin yönü, yoğunluğu ve süresi açısından son derece önemlidir. Bu ilişkinin yönü Türkçeden Moğolcaya ve Moğolcadan Türkçeye olmak üzere iki şekildedir.

A. Türkçedeki Moğolca Etkisi

Altay dilleri teorisi çerçevesinde akraba olarak değerlendirilen diller arasında Türk ve Mançu-Tunguz dilleri arasındaki münasebet, Yakutçadaki birkaç Mançu-Tunguzca alıntıdan öteye geçmez. Moğol ve Mançu-Tunguz dilleri arasındaki ilgiye Türk dillerine göre daha yoğundur. Her iki dil arasındaki alışverişte daha çok Moğolcanın verici dil konumundadır.

Moğol ve Türk dilleri arasındaki münasebete Türkçedeki Moğolca alıntılar açısından bakıldığında, Eski ve Modern Türk dillerinde bulunan Moğolca kökenli kelime sayısının net olmadığı görülür. Türk dillerindeki Moğolca kökenli kelimelerin araştırılması Moğol dilinin tarihî açısından önemlidir. Çünkü bazı kelimeler Ana Moğolca veya Eski Moğolca devrinde Türkçeye girmiş olmalıdır. En eski yazılı metni Ortaçağ döneminden kalan Moğol dilleri için bu, önemli bir araştırmadır. Tüm Türk dillerindeki kelime hazinesinin toplam % 20-30'ü civarında Moğolca ödünçlemeyle karşılaşılır. Türk dilleri içerisinde en fazla Moğolca alıntı

kelimeye sahip dil, tüm kelime hazinesinin %25'i kadar bir oranla Yakutçadır. Yakutçayı söz varlıklarındaki Moğolca alıntı oranına göre sırasıyla Altay, Teleüt, Volga Tatar, Başkurt, Kırgız, Kazak, Özbek dil ve lehçeleri takip eder. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi gibi Türk dillerinin batı kolları da Moğolca ödünçlemelerden payını almıştır (Poppe, 1965: 161-162).

B. Moğolcadaki Türkçe Etkisi

Eski ve modern Moğol dillerinde çok miktarda Türkçe ödünç kelime bulunur. Moğolcanın en eski yazılı metinleri XII. yüzyıla ait olduğu için Moğolcadaki en eski Türkçe ödünç kelimelerin Eski Moğolca devrinde mi yoksa sonraki dönemlerde mi Moğolcaya girdiğini saptamak oldukça zordur.

Moğollar; XIV. yüzyılda, Ortaçağ Moğolca devrinde, Budist edebiyatını Uygurlardan aldıkları için çok sayıda Eski Uygurca ödünç kelime Moğolcaya girmiştir. Poppe'ye göre, Moğol dillerindeki söz varlığının yaklaşık %25'i Türk dillerinden alıntı olmalıdır. Ancak Moğol dillerindeki Türkçe alıntılar üzerine az sayıda bilimsel araştırma yapılmıştır. Modern dönemde de direkt Türk dillerinden ödünçlemeler yapılmaktadır. Bu durumu, ortak yaşam alanlarında Tatar Türkçesi ile Kalmuk Moğolcası arasında gözlemlemek mümkündür. (Poppe, 1965: 158-159).

III. İNCELEME YÖNTEMİ VE TEKNİKLER

A. İnceleme Yöntemi

Bu tez çalışmasında, Türk ve Moğol dilleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmek üzere Türkçe ve Moğolca sözcükleri birlikte bulunduran tarihî sözlüklerden hacimli dört sözlükteki ortak sözcükler üzerine etimolojik inceleme yapılmıştır.

Bu bağlamda öncelikle ortak sözcükler tespit edilmiş ve listelenmiştir. Ardından her sözcüğün etimolojik değerlendirmesi yapılmıştır. Kelimelerden bugün hâlâ Türk ve Moğol dillerinde kullanılanlar, günümüzdeki şekilleriyle hangi dil ve lehçede kullanıldığı ifade edilmiştir.

B. Malzeme

İncelemeye esas alınan 87 ortak kelime, Moğolca ve Türkçe sözcükleri içeren, dört hacimli tarihî sözlükten çıkarılmıştır. Tez çalışmasının ana malzemesini oluşturan Arap harfli bu dört tarihî sözlük şunlardır: 1127-1144 yılları arasında kaleme alındığı düşünülen Mukaddimetü'l-Edeb, 13. yüzyıl sonları ila 14. yüzyıl başlarında yazıldığı tahmin edilen İbni Mühennâ Lügati, 1245 veya 1343 yıllarında yazıldığı düşünülen Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî ve 1363-1377 yılları arasında yazılan ve “Resulî Sözlüğü (Rasûlid Hexaglot)” adıyla bilinen altı dilli sözlük.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE VE MOĞOLCANIN BİRLİKTE YER ALDIĞI SÖZLÜKLER

1.1. TARİHİ SÖZLÜKLER

1.1.1. Mukaddimetü'l-Edeb

1.1.1.1. Eserin Yazarı

a. Hayatı

Eserin müellifi, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî'dir (ö. 538/1144). Zemahşerî adıyla bilinen yazar, El-Keşşâf adlı meşhur tesfiri yanında Arap dili ve edebiyatına dair çalışmaları ile tanınmış çok yönlü bir Mu'tezile âlimidir.

27 receb 467 (18 Mart 1075) tarihinde Hârizm bölgesinde Türkmenistan'ın Taşavuz (Daşoğuz, Toşauz) ili Köroğlu ilçesindeki Zemahşer'de doğdu. Daha sonra Mekke'ye gidip orada beş yıl kadar kaldığı için "Cârullah" lakabıyla anıldı. Bu nedenle mensubu bulunduğu bölgenin övünç kaynağı olarak düşünüldüğü için kendisine "Fahr-i Hârizm" unvanı verilmiştir. Zemahşerî, genelde Fars kökenli kabul edilmekle beraber yaşadığı dönemde Hârizm'deki nüfusun büyük oranını Türklerin oluşturması nedeniyle Türk asıllı olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Eserlerinin hemen tamamını Arapça yazmış olan Zemahşerî, eserleriyle bu dile hizmet etmeyi şeref saymıştır.

Zemahşerî'nin yaşadığı dönemde Hârizm önemli bir ilim ve kültür merkeziydi. Böylesi bir mekânda Zemahşerî, gerek sakatlığı gerekse ailesinin geçim sıkıntısı çekmesinden dolayı babası tarafından terzilik mesleğine verildi. Ancak ilme aşırı alaka göstermesi üzerine medreseye gönderildi. Ölümünden birkaç yıl öncesine kadar ilim tahsili ve icâzet almak için çaba gösterdi. Gençlik zamanından itibaren Hârizm, Buhara ve Bağdat gibi o dönemin önde gelen ilim merkezlerinde birçok âlimin derslerine katıldı.

Talebe seçiminde ve icâzet verme hususunda çok titiz davranan Zemahşerî; Hârizm, Bağdat, Mekke gibi şehirlerde birçok öğrenci yetiştirdi.

Zemahşerî, Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'e yazdığı bir şiirde değersiz kişilerin yüksek makamlarda bulunmasından şikâyet ederek kendisinin üstün meziyetleri nedeniyle uygun makama getirilmesini ister. Fakat muhtemelen kendini çok övmesi gibi sebeplerle beklediği makama getirilmez. Bundan dolayı Hârizm'den ayrılıp Horasan'a gelir ve orada bazı devlet adamlarıyla görüşür ve bir kasidesinde Mücîrüddevle el-Erdistânî'yi metheder. Sonradan İsfihan'a geçen Zemahşerî; burada Melikşah'ın oğlu Muhamed'le yakın ilişkileri olup onu öven şiirler yazar.

Zemahşerî 512 (1118) yılında şiddetli bir hastalığa yakalandığında gördüğü bir rüya üzerine devlet adamlarına tekrardan methiye yazmamaya, onlardan ihsan ve makam talep etmemeye karar verir. İyileştikten sonra Mekke'ye gitmek üzere yola çıkar. Bağdat'a uğrayıp buradaki âlimlerle görüşüp derslerine katılır. Mekke'de Emîr İsâ b. Vehâs tarafından karşılanır. Bu arada Arap yarımadasının birçok bölgelerine seyahat eder. Seyahatleri esnasında Arap kabileleriyle ilgilenir. Arapçayla ilgili geniş bilgi edinir. Mekke'de iki yıl kaldıktan sonra Hârizm'e döner. Burada Hârizmşahlar Hükümdarı Kutbüddin Hârizmşah ve oğlu Atsız ona büyük destek verir (Öztürk; Suat Mertoğlu, 2013: 235). Onların destekleri ve gösterdiği büyük itibardan dolayı Mükaddimetü'l-edeb'i (=Edebî öğrenime giriş), Hârizmşah Atsız b. Muhammed b. Ānūş Tigin'e ithaf eder (Yüce, 2014a: 7).

b. Eserleri

1. *El Keşşâf'an hağa'iki t-tenzîl* (1134'de bitirdiği Kur'an'ın tefsiridir. Keşşâf, Kur'an'ın mahlûk olduğunu savunan Mu'tezile îtikadına rağmen Sünnîler arasında da çok okunur. Kur'an'ın îcâzını az ve öz, en vecîz ifadelerle açıklayan çok meşhur ve üzerine çeşitli haşiyeler yazılmış tefsiridir).
2. *El-Muffaşşal* (1119-1121'de yazdığı, gramere dair klasik bir eserdir).
3. *El-Müfred ve'l-mü'ellef fi'n-naḥv* (Cümle bilgisiyle ilgilidir).
4. *Mukaddimetü'l-edeb* (Hârizmşah Atsız'a ithaf edilen Arapça öğretmek için hazırlanmış pratik bir sözlüktür).
5. *Esâsü'l-belāğa* (Arapça'nın klâsik sözcüklerini inceler).
6. *Kitābu'l-fāik* (Garîbü'l-ḥadîṣ ilmiyle ilgili bir eserdir).
7. *Kitabu'l-emkine ve'l-cibāl ve'l-miyāh* (Coğrafya sözlüğü).

8. *Maḳāmāt* (Edebî konuşmalar).
9. *el-Müstekṣā fî 'l-emsāl* (Eski Arap atasözlerine aittir).
10. *Etfāku 'z-zehab* (Vecîzeler).
11. *Şamîmü 'l- arabbiye* (Arapça tümleç bilgisine aittir).
12. *Müteşāhibetü 'l-esmā'* (Hadis ilmindeki benzer kelimelere ait bir eserdir).
13. *Muhtaşaru 'l-muvāfaḳa beyne 'l-beyt ve 'ş-şahābe*.
14. *Şiirleri* (Yüce, 2014a: 7).

1.1.1.2. Eserin içeriği

Zemahşerî'nin vefatından birkaç yıl önce yazdığı *Muḳaddimetü 'l-edeb*; isimler, fiiller, harfler, isim çekimi ve fiil çekimi olmak üzere beş bölümden oluşur. İsimler bölümü eserin dörtte birini, fiiller bölümü dörtte üçünü oluşturur. Diğer bölümler ise birkaç sayfadan ibarettir (Yüce, 2013b: 120).

Poppe'un ele aldığı Buhara nüshasının içeriği ise şöyledir:

1. İsimler: Konularına göre sıralanıp çokluk şekilleri gösterilmiştir.
2. Fiiller: Arapçadaki baplara göre, her bap Arapça alfabetik sıraya göre dizilmiş ve yanına mastarları da verilmiştir.
3. Harfler: İsim ve fiil dışında kalan gramer unsurları.
4. İsim çekimi.
5. Fiil çekimi.

1.1.1.3. Eserin Nüshaları

Muḳaddimetü 'l-Edeb'in yazma nüshalarının hemen hemen hepsinde Arapça metinlerin satır altlarına yazılmış farklı dillerdeki tercümeler bulunur. Bu tercümeler yer alan şu dillerde yapılmıştır:

1. *Türkçe (Harizm Türkçesi)*
2. *Farsça*
3. *Harizm Türkçesi*
4. *Harizmce (Eski İran dili)*
5. *Moğolca*

6. *Çağatayca*
7. *Osmanlı Türkçesi*
8. *Mısır-Kıpçakça*
9. *Eski Anadolu Türkçesi* (Sönmez, 2009: 157).

Mukaddimetü'l-Edeb'in, Zemahşerî tarafından yazılan müellif nüshası ise kayıptır. Çok sayıda nüshası bulunur. Bu nüshaların bazılarında istinsah tarihi bulunmaz. Yukarıda bahsedildiği gibi satır altı tercümeler, Hârizm Türkçesi, Farsça, Hârizimce, Moğolca, Çağatayca, Osmanlıca olmak üzere çeşitli dil ve lehçelerde yapılmıştır. Müstensihler Arapça kelimeleri, kalın uçlu kalemle, diğer dillerdeki kelime karşılıklarını ise ince uçlu kalemle yazmışlardır. Hârizm Türkçesi ve Farsça tercümeleri içeren nüshaları, bilinen en eski nüshalardır (Yüce, 2014a: 8).

Eserin tespit edilen yazma nüshaları şunlardır:

<i>Kütüphane</i>	<i>No.</i>	<i>İstinsah Tarihi</i>	<i>Müstensih</i>	<i>İstinsah Yeri</i>
<i>Yozgat</i>	<i>396</i>	<i>655/1257</i>	<i>İbrahim b. Mahmud Süfî el- Müezzîn</i>	<i>Hârizm</i>
<i>Berlin</i>	<i>66</i>	<i>681/1282</i>	-	-
<i>Şuşter</i>	-	-	-	-
<i>Üniversite</i>	<i>114</i>	<i>715/1315</i>	<i>Barçkentli Mes'ud</i>	<i>Hârizm</i>
<i>Kastamonu</i>	<i>2487</i>	-	-	-
<i>Taşkent 1</i>	<i>2699</i>	-	-	-
<i>Taşkent 2</i>	<i>3807</i>	-	-	-
<i>Paris</i>	<i>287</i>	-	-	-
<i>Damat İbrahim</i>	<i>1149</i>	<i>738/1338</i>	<i>Saraylı Mahmud b. Yūsuf el-Kâtib</i>	<i>Hârizm</i>

<i>Arkeoloji</i>	1619	740/1340 741/1341	<i>Saraylı Hibetullah</i>	<i>Saray</i>
<i>Millet</i>	2009	749/1348	<i>Hüsâmeddin Cendî</i>	<i>Ĥârizm</i>
<i>Topkapı 1</i>	2243	-	-	-
<i>Topkapı 2</i>	2740	-	<i>Şems Ĥıyvaķî</i>	-
<i>Topkapı 3</i>	2741	-	-	-
<i>British Museum</i>	Add7429	760/1359	-	-
<i>Rampur Saray</i>	3810	-	-	-
<i>Hatice Turhan</i>	322	769/1367	<i>Sivaslı ‘Abdulvâhid b. ‘Abdulfecid</i>	<i>Ĥahire</i>
<i>Hacı Beşir Ağa</i>	648	797/1394	<i>Ĥârizmli Şems el-Ĥıyvaķi</i>	<i>Ĥahire</i>
<i>Atıf Efendi</i>	2768	799/1397	<i>Mûsâ b. Mürsil Şeyh Dakķak</i>	-

1.1.1.4. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

XX. yüzyılın ortalarından şimdiye kadar eser üzerinde bilim adamları tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar genel olarak Türkçe ve Moğolca üzerine yapılmıştır. Bunların en önemlileri şunlardır:

1. Ateş A.: Anadolu kütüphanelerinden bazı mühim Türkçe el yazmaları. TDİD 8 (İstanbul 1958) 90-93 vd.
Ahmed Ateş kendisinin bulmuş olduğu Yozgat nüshasını tanıtmaktadır.
Bu nüshanın, istinsah tarihi 1257’dir. Bilinen en eski nüshadır.
2. Barthold, W.: *Eine Zamahşarî Handschrift mit alttürkischen Glossen*. Islamica 2 (Leipzig 1926) 1-4.

1897 yılında W. Wjatkin tarafından Rus İlimler Akademisi'ne hediye edilen nüshanın tanıtımıdır.

Bu nüsha, Farsça ve Hârizm Türkçesi ile tercümeleri içerse de baştan, ortadan ve sondan eksikler çoktur.

3. Benzing, J.: *Das chwaresmische Sprachmaterial der "Muqaddimat al-Adab" von Zamaḥṣarī. I. Text.* Wiesbaden 1968. XX + 403 s.

Benzing, Z.V. Togan'ın 1952 yılında faksimile olarak yayımladığı *Horezmce tercümeli Muḳaddimat al-Adab*'deki Hârizmce dil malzemesini, Arapça, Farsça, Latince ve Almanca karşılıkları ile mükemmel bir şekilde yayımlamıştır.

4. Borovkov, A.N.: *K istorii slovary "Muḳadimat al-Adab" Zamaḥṣarī.* VY a 1965, 2 (Moskva 1965) 98-101.

Muḳaddimetü'l-edeb'in Buhârâ nüshasının yazılışı üzerinde durulmaktadır.

5. Borovkov, A.N.: *Mongol'skie glossy v Buḥarskom spiske Muḳaddimat al-Adab.* NAA 1964, I (Moskva 1964) 140-145.

Buhara nüshasındaki Moğolca kelimelerle ilgili bir makaledir.

6. Borovkov, A.N.: *Nazvaniya rasteniy po Buḥarskomu spisku "Muḳaddimat al-Adab". (K izučeniyu uzbekskoy botaničeskoy terminologii).* Tyurkskaya Leksikologiya i Leksikografiya (Moskva 1971. 312 s.) 96-111.

Buhârâ yazmasındaki bitki adları incelenmektedir.

7. Borovkov, A.N.: *Tyurkskie glossy v Buḥarskom spiske 'Muḳaddimat al-Adab'.* AOH 15 (Budapest 1962) 31-39.

Muḳaddimetü'l-edeb'in Poppe tarafından işlenen Buhârâ nüshasındaki Türkçe kelimeler üzerine yapılan bir araştırmadır.

8. Grotzfeld, H.: *Abu'l Qāsim Maḥmūd b. Umar az-Zamaḥṣarī: Pišrau-i adab yā Muḳaddimat al-adab.* Der Islam 44 (1968) 304-306.

İran'da yayımlanan ilk iki cildin tanıtımıdır.

9. Grotzfeld, H.: *Zamaḥṣarī's Muḳaddimat al-adab, ein arabisch-persisches Lexicon?* Der Islam 44 (1968) 250-253.

10. İlmamedov, R.: *Zemahşerî'nin Mukaddimet'ül-Edeb'inde Kur'ân'la İlgili Terimler*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi c.20 sy.2: 191-207. (Bursa 2011).
11. İshak Hocası Ahmed Efendi: *Akşâ'l-ereb fi tercemeti Mukaddimeti'l-edeb*. İstanbul 1313/1895, 4°. 304 + 205 + 739 s.
İki cilt olan eserin birinci cildinin ilk yarısı gerekli kaideler, ikinci yarısı Mukaddimetü'l-edeb'in isimler kısmı; ikinci cilt ise fiiller kısmıdır. Her iki kısmında da Arapça metin ve Osmanlıca tercümeleri ile açıklamalar yer alır.
12. Menges, K.H.: *Report on an Excursion to Leningrad an Taşkent for Research in Çagataj Manuscripts*. CAJ 8 (Wiesbaden 1963) 230-252.
Makalenin 245-249'uncu sayfalarında Taşkent'teki 2699 numaralı yazma Mukaddimetü'l-edeb nüshası tanıtılmakta ve Arapça, Farsça ve Harizm Türkçesi (Menges'e göre: Eski Çağatayca) kelime ve cümlelerden örnekler verilir.
13. Menges, K.H.: *Report on the Second Excursion to Taşkent for Research in Çagataj Manuscripts*. CAJ 11 (Wiesbaden 1966) 87-133.
Bu makalede de Taşkent'teki 3807 numaralı yazma Mukaddimetü'l-edeb nüshası tanıtılmakta ve makalenin 117-126'ıncı sayfalarında, yazmadaki Arapça, Farsça ve Harizm Türkçesi kelime ve cümlelerden örnekler verilmektedir.
14. Muhammed Kâzım İmâm: *Abu'l-Kâsım Maḥmud b. 'Omar az-Zamahsarî: Pîşrav-i Adab yâ Mukaddimat al-Adab (The oldest Arabic-Persian philological dictionary). Part I: Nouns. Part 2: Verbs. Part 3: Index*. Teheran 1342, 1343, (/1963, 1965) 56 + 928 + 2, 16 + 840 + 4^s.
İran Millet Meclisi kütüphânesindeki 7 yazma nüsha esas alınarak Arapça metin ve Farsça tercümeleri yayımlanmıştır. Türkçe tercümelere hiç yer verilmemiştir.
15. Muhammedova, Z.B.: *XII-XIV. Asırlarda yazılan filologik eserlerdeki yıldız atları*. I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına sunulan Bildiriler 1972 (Ankara 1975) 561-565.

Muhamedova bu makalesinde, Mukaddimetü'l-edeb'in Semerkand nüshasından aldığı yıldız adlarını vermektedir.

16. Poppe, N.: *Eine viersprachige Zamaxşari-Handschrift. (I.) Das çağataitürkische Sprachmaterial.* ZDMG 101 (NF 26 Wiesbaden 1951) 301-332.
17. Poppe, N.: *Mongol'sky slovar' Muqaddimat al'adab I. II.* Moskva-Leningrad 1938. 452 s. *III. Ukazeteli (=İndeks).* M.-L. 1939. 566 s.
1926 yılında Buhârâ'da İbni Sînâ Kütüphanesinde A. Fıtrat tarafından bulunan Farsça, Çağatayca ve Moğolca tercümeli olan nüshadaki Moğolca malzeme işlenmiştir.
Bu yazmadaki Çağatayca malzeme yine Poppe tarafından 13 yıl sonra başka makalede işlenmiştir.
18. Sönmez, S.: *Ebü'l-Kâsım Mahmûd Zemahşerî ve Eseri Mukaddimetü'l-Edeb'in Didaktik Değeri,* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi sy. 40: 147-169. (Erzurum 2009).
19. Şirvani, Y.Z.: *Horezmiyskiy glossariy "مقدمة الادب" az-Zamahşarî al-Hârezmî (soobşçenie)(= Ez-Zémehşerinin 'Mügeddimet-el-edeb'inin Harezme glossarisi).* Uçenie Zapiski Azérbaycankogo Gosudarstvennogo Universiteta, Seriya Yazıka i Literaturı 1966, 1 (Baku 1966) 13-18. Z.V.
Togan'ın 1951 yılında yayımladığı *Horezmce tercümeli Muqaddimat al-Adab* tanıtılmaktadır.
20. Togan, Z. V.: *Documents on Khorezmian Culture. Part 1. Muqaddimat al-Adab, with the Translation in Khorezmian (Horezm Kültürü Vesikaları. Kısım 1. Horezimce Tercümeli Muqaddimat al-Adab).* İstanbul 1951. 4° · 44^s · + 532 s. Faksimile.
Mukaddimetü'l-edeb'in bu nüshası, bir doğu İran dili olan Hârizmce ile tercümeli olup Türkçe ile bir ilgisi yoktur.
21. Togan, Z. V.: *Zimahşeri'nin Doğu Türkçesi ile "Muqaddimetü'l-Edeb"i.* TM 14 (İstanbul 1956) 81-92.

Z.V. Togan bu makalesinde Mukaddimetü'l-edeb'in Hârizm Türkçesi ile en eski nüshalarını tanıtmaktadır.

22. Tumurtogoo, D.: *Arab Üsgiin Mongol Dursgalyn Sudalgaa: Udirtgal Ügsiin Haricuulsan Tol' Nom Zui/ The Mongolian Monuments in Arabic Script: Trasnliteration, Transcription, Word index and Bibliography with an introduction*. Ulaabatar: İnternational Association for Mongol Studies 2002, 172 pages. (Monuments in Mongolian Language 3). (Ulaanbaatar 2002).

23. Tumurtogoo, D.: *Mongol Helnii Bichgiin Durashaluudiin Ugiin Buttsiin Haricuulsan Sudalgaa*. (Ulaanbaatar 2011).

Muqaddimetü'l-Edeb'in Moğolca alt çevri sözlüğü esas alınarak diğer Çin harfleriyle Uygurca yazılmış eserler karşılaştırılıp şekil bilgisi incelemiştir.

24. Wetzstein, J.G.: *Samachscharii Lexicon Arabicum Persicum ex codicibus manuscriptis Lipsiensibus, Oxoniensibus, Vindobonensi et Berolonensi edidit atque indicem Arabicum*. Lipsiae 1844-1850. 4°. 288 + 269 s.

Wetstein yıllarca çalışarak 7 yazma eserden derlediği Arapça metni, Farsça tercümeleri ile birinci cilt ve Arapça kelimelerin indeksini ise Latince karşılıkları ile ikinci cilt olarak neşretmiştir. Eserde Türkçe'ye hiç yer ayırmamıştır.

25. Yüce, N.: *Eine neu entdeckte Handschrift der "Muqaddimat al-Adab" von az-Zamahşari mit chworesmtürkischer Übersetzung*. ZDMG Suppl. III, 2 (Wiesbaden 1977) 1253-1259.

28 Eylül-4 Ekim 1975 tarihinde Freiburg'da yapılan XIX Alman Şarkiyatçıları Kongresi'nde sunulan bu tebliğde Şuşter nüshası tanıtılmıştır.

26. Zajaczkowski, A.: *Glava o živtnih v arabskom trude Zamaḥṣarī (s persidiskimi i tyurkskimi glossami) po Stambul'skomu spisku 655 g.h (= 1257)*. RO 30,2 (1967) 27-82.

Muqaddimetü'l-edeb'in 655 H. (= 1257) yılında istinsah edilmiş Yozgat nüshasından hayvanlarla ilgili bölümün Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıkları ile neşridir. Sonuna ek olarak fotokopiler verilmiştir.

27. Zajaczkowski, A.: *Nad rękopisami propedeutyki literatury (Muqaddimat al-adab) Zamachszari'ego (XII w.) w zbiorach irańskich i tureckich*. Spr. Z Prac Nauk. Wydz. I PAN (Warszawa 1965) z. 3, 8-13.

Muqaddimetü'l-Edeb'in İran ve Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazmaları hakkında bilgi verilmekte ve bunların ehemmiyeti belirtilmektedir.

1.1.2. İbni Mühennâ Lügati

1.1.2.1. Eserin Yazarı

Ebü'l-Fazl Cemâllüddîn Ahmed b. Muhammed b. Hasen el-Hillî (ö. 682/1283) kendi adıyla anılan sözlüğüyle tanınmış Iraklı dilci ve tarihçi. İbn Mühennâ, dil ve tarih hakkında geniş bilgi sahibi olan çok yönlü bir âlim olması nedeniyle Safedî, İbni Mühennâ'yı devri için önemli bir pâyeye olan "tercümânü'z-zamân" unvanıyla anar. Bazı kaynaklardan Bağdat ile Küfe arasındaki Hille şehrinde doğup büyüdüğü anlaşılan İbni Mühennâ'nın ailesi ve öğrenim durumuyla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Safedî (ö. 723/1323), İbni Mühennâ'nın kitaplarından geniş ölçüde nakillerde bulunur, ondan büyük bir saygıyla söz eder. İbn Mühennâ'nın çağdaşı ve muhtemelen talebesi olan İbnü'l Fuvatî, onun hakkında sınırlı bilgi vermektedir (Erkan, 1999: 218).

İbni Mühennâ Abbâsî Devleti'nin Moğollar tarafından yıkılışına şahit oldu (1258). Muhtemelen Bağdat'ta ve İlhanlı Devleti'nin merkezi Merâğa'daki Dârü'l-ilm ve'l-hikme ve'r-rasâd'da resmî görevlerde bulundu. Zehebi, İbnü'l Fuvatî'ye dayanarak Mühennâ'nın 682 yılı büyük safer ayında (Mayıs 1283) Bağdat'ta öldüğünü kaydeder. İbnü'l Fuvatî'nin eserinden onun İzzeddin Hüseyin adında fakih, edip ve şair bir kardeşi olduğu, Dimaşk'ta yaşadığı ve 675'te (1276) vefat ettiği anlaşılmaktadır. (Erkan, 1999: c20/s218).

1.1.2.2. Eserin İçeriği

XIII. yüzyılın ikinci yarısında nüfusunun büyük oranda Türk olmasından dolayı bütün İlhanlı sahasının resmî dili Türkçe olduğu gibi Irak'ta da Türkçe'nin yanında Farsça ve Moğolca önem kazanarak yaygın şekilde kullanılmıştır. İbni Mühennâ, *Hilyetü'l-insân* ve

halbetü'l-lisân adlı eserini bu dönemde yazmıştır. Eserin XIII. yüzyıl ikinci yarısında İlhanlı Devleti'nin önemli şehirleri olan Merâğa veya Bağdat'ta yazıldığı tahmin edilmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi dönemin resmî dili Türkçe olmakla birlikte kültür, idare, ticaret ve toplum hayatında Arapça, Farsça ve Moğolcanın da kullanıldığını dikkate alan İbn Mühennâ eserini bu üç dilin belli başlı özelliklerini esas alarak Arapça yazmıştır. Böylece kendi döneminde bir ihtiyaca cevap verdiği gibi Farsça, Türkçe ve Moğolca'nın önemli bir kaynağını da ortaya koymuştur (Erkan, 1999: 218).

İbni Mühennâ, eserini üç bölüme ayırmıştır. Eserin birinci bölümü Arapça-Farsça; ikinci bölümü Arapça-Türkçe, üçüncü bölümü ise Arapça-Moğolcadır (Gül, 2016: 1).

Bir mukaddime ile üç kısımdan meydana gelen sözlüğün İstanbul nüshasına göre:

1. 5-111 sayfaları Farsça.

Eserin Farsça kısmı, genel dil bilgisi kurallarını anlatan bir giriş ve 28 bölümden oluşur. I. bölümde Allah'ın otuz üç ismiyle on üç terimin Farsça karşılıkları gösterilmiştir. II. bölümde fiil çekimleri yer almaktadır. Kalan 26 bölümde ise çeşitli alanlardaki 1291 Arapça kelimenin Farsça karşılıkları verilmiştir.

2. 113-310 sayfaları Türkçe.

Sözlüğün Türkçe kısmı “nev’” adıyla iki bölüme ayrılmıştır. I. bölümde ses, şekil ve kısa etimoloji bilgilerine yer verilmiş, devamında yapım ve çekim ekleriyle isim tamlaması, zarflar ve edatlar işlenmiş, daha sonra fiil kip ve çekimleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Allah'ın isimleriyle çeşitli ad grupları yirmi dört alt bölüme ayrılarak işlenmiştir. 1563 ismin sıralandığı bu bölümün dizinini hazırlayan Abdullah Battay Taymas'a göre buradaki toplam kelime sayısı 2191'dir (Erkan, 1999: 218).

3. 311-371 sayfaları Moğolca.

Kitabın üçüncü bölümünü oluşturan Moğolca kısmı kendi içerisinde 25 bölüme ayrılmıştır. 1. Allah ve Resulü'nün isimleri hakkında, 2. geçmiş zaman fiilleri, 3. fiil çekimleri ve kullanımları, 4. edat ve zamirler, 5. zıt kelimeler, 6. insan organları, 7. akrabalık adları, 8. zaman ve mekân zarfları,

9. gökyüzü ve yörünge, 10. mevsimler, 11. yeryüzü ve denizler, 12. devletler ve ülkeler, 13. yiyecek ve içecekler, 14. ağaçlar ve meyveler, 15. hububatlar ile ilgili isimler, 16. Mobilya, mefruşat ve aletler ile ilgili isimler, 17. elbiseler, aksesuar ve metaller, 18. renkler ve boyalar, 19. hayvan isimleri, 20. silahlar, 21. hastalıklar, 22. kuşlar ve yırtıcıların isimleri, 23. zanaat dalları ve meslekler, 24. hesap ve sayı isimleri, 25. diğer bölümlere girmeyen isimler (Gül, 2016: 9).

Bu bölümde ise 928 tane Moğolca kelime bulunduğunu N. Poppe eserinde belirtmiştir. Ancak Bülent Gül'ün hazırladığı çalışmanın dizin kısmında 1104 Moğolca kelime bulunmaktadır.

Halk dilindeki malzeme ile maddî ve manevî kültür unsurlarına geniş ölçüde yer veren eser özellikle Türk-Moğol kültür ve tarihi açısından önemlidir. Sadece sanat ve ziraata ait Türkçe tabir ve adların sayısı yüzden fazladır. Eserden, XIII. yüzyılda karışık bir etnik yapıya sahip olan bu bölgede ortak dil olan Türkçenin başka unsurlarla karıştığı anlaşılmaktadır. Müellifin “Türkistan Türkçesi” diye belirttiği Hâkkaniye (Kâşgar) Türkçesi yanında Azerbaycan edebî Türkçesine de yer verdiği eser, Azerbaycan Türkçesinin mevcudiyetini ve karakteristik özelliklerini belirtmesi açısından önemli oluşu kadar Türkmen lehçesinden bahsetmesiyle de dikkat çeker. İbn Mühennâ sözlüğünü hazırlarken kaynak aldığı eserleri de belirtmiştir. Bunlar *Nâdirü’l-dehr ‘alâ lûgati Meliki’l-‘aşr, Kitâbü Yahya’ l-melik, Kitâbü Tuhfeti’l-melik*, Muhammed b. Kays’ın adı belli olmayan bir eseri ve Şerefüzzaman Tâhir el-Mervezî’nin 418’de (1027) yazdığı *Kitâbü Tabâyi-i’l hayevân*’ıdır. Bunlardan ilk dördünün adı eserin Türkçe bölümünde, Türklerin mevcut özelliklerinden bahseden beşinci eserin adı ise Moğolca bölümünde yer almıştır (Erkan, 1999: 219).

1.1.2.3. Eserin Nüshaları

İbn Mühennâ Lugatı’nın altı nüshası bilinmektedir. Bunlardan biri İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi’nde (nr. 1202), üçü Oxford’daki Bodleian Library’de, biri Berlin Staatsbibliothek’te (nr. 60), biri de Paris Bibliothèque Nationale’dedir.

1.1.2.4. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eserin yukarıda belirtildiği gibi altı nüshası bilinmektedir. İstanbul nüshası dışındaki diğer beş nüshasını karşılaştırarak bir doktora tezi hazırlayan Platon M. Melioranskiy tarafından ilk kez ilim âlemine tanıtılmıştır. İncelediği nüshalarda müellif ve kitap adıyla tarih bulunmadığı için çalışmasına “Türk dili hakkında bir Arap filologu” anlamında bir ad veren Melioranskiy eserin Türkçe kısmını bir ön sözle birlikte 1900’de, Moğolca kısmını da 1904’te yayınlamıştır. Kilisli Rifat (Bilge) sözlüğün İstanbul nüshasını bir ön sözle birlikte neşretmiş, ayrıca bir makale ile eseri değerlendirmiştir. İstanbul nüshasının Türkçe bölümünün dizini Abudullah Battal Taymas tarafından hazırlanmıştır. Sergey Efimoviç Malov İstanbul nüshasını Türk dili yönünden değerlendirmiştir. Abdullah Battal Taymas ile Hassan Eren, müşterek olarak yazdıkları bir makkalede yazma nüsha ile Kilisli Rifat neşrindeki bazı kelime farklılıklarını ve açıklaması zor kelimeleri ele almışlardır. İstanbul nüshasının Moğolca bölümü Nicholas N. Poppe tarafından yayımlanmış, Louis Ligeti İstanbul nüshasındaki Moğolca kelimeleri inceleyen iki makale kaleme almıştır. Hüseyin Namık Orhun da Kilisli Rifat neşrinin tanıtıcı yazısında eserle ilgili bazı problemler üzerinde durmuştur.

Türk ve Moğol dillerine dair önemli bir kaynak niteliğindeki eser üzerine 20. yüzyıl ortalarından bugüne kadar çeşitli çalışmalar yapılmıştır ve hâlâ yapılmaktadır. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalardan en önemli olanları aşağıda belirtmiştir:

1. Battal, A.: *İbni-Mühennâ Lûgati (İstanbul nüshasının Türkçe bölümünün endeksidir)*, İstanbul, 1934.
Bu makalede eserin Moğolca kısmını çalışmıştır.
2. Doerfer, G.: *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran (Herausgegeben Archäologischen institut Abteilung Teheran, Berlin, 1976*
3. Eren, H.: “*İbn Mühenna Hakkında*”, *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, Ankara, 1950.
4. Erkan, M.: *İbn Mühennâ بين مهنا Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Ahmed b. Hasen el-Hillî*, İslam Ansiklopedisi c.20 s.218-219. İstanbul, 1999.

5. Erkan, M.: *Yeni Araştırmalar Işığında İbn Mühennâ*, Türkbilig c.19:76-86, Ankara, 2010.
6. Ermers, R.: *Arabic Grammars of Turkic. "The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages and Translation of 'Abū Ḥayyān al-Andalusī's Kitāb al-ʿIdrāk li-Lisān al-ʿAtrāk"*. Boston, 1999.
Eseri ilk defa ilim alemine tanıtan bu çalışmada İbn Mühennâ Lügati'nin beş nüshasındaki Türkçe kısmını çalışmıştır.
7. Gül, B.: *İbni Mühenna Lûgati'nin Türk ve Moğol Dil Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi*, Türkbilig c.19: 87-95, Ankara, 2010.
8. Gül, B.: *Moğolca İbn Mühennâ Lügati*. Ankara, 2016.
9. Melioranskiy, P.M.: *Arap filolog o Mongol'skom yazıke*, St Petersburg, 1904.
10. Melioranskiy, P.M.: *Arap Filolog o Turetskom yazıke*, St Peterburg, 1900.
11. Poppe, N.: *Mongol'sky slovar' Muḳaddimat al'adab I. II. Moskva-Leningrad 1938. 452 s. III. Ukazeteli (=İndeks). M.-L. 1939. 566 s.*
12. Tülücü, S.: *İbn Mühennâ Sözlüğü ve Bu Sözlükte "Kadın" ve "Kadın Akralalık Adları" için Kullanılan Sözcükler*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Estitüsü Dergisi sy.2: 155-165, Erzurum, 1995.
Yayınının son kısmında eserin İstanbul nüshasındaki Moğolca kelimelerin listesini vermiştir.

1.1.3. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî

1.1.3.1. Eserin Yazarı

Eserin yazılış tarihini 27 Şaban 743 Pazar / 25 Ocak 1343 olarak belirten Ermers, Houtsma bu tarihi 27 Şaban 643 şeklinde yanlış okuduğunu ve onun hatasını Flemming düzeltene kadar devam ettiğini belirtir. Houtsma'ya göre sözlüğün her iki bölümü, en az üç dilde yüksek eğitim almış olan aynı kişi tarafından kaleme alınmıştır. Adı bilinmeyen Arap dilci tarafından ele alındığını kabul edenler, Halil bin Muhammed bin Yusuf el-Konevî'yi eserin müstensihisi olarak gösterirler. Ancak Barbara Flemming, 1968 yılında yayımlandığı

“*Türkische Handschriften*” eserinde Halil bin Muhammed bin Yusuf el-Konevî’nin eserin müstensihî değil müellifi olduğunu ispatlamıştır (Ermers, 1999: 32).

1.1.3.2. Eserin İçeriği

Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan eser her sayfasında 13 satır bulunan 76 yapraktan oluşmaktadır. Yazmada bazı yerlerde kırmızı, bazı yerlerde de siyah kalem kullanmıştır. Eserin 63 sayfadan oluşan birinci kısmında Arapça-Türkçe sözlük, kalan 13 sayfada ise Moğolca-Farsça ve Arapça-Moğolca sözlük yer alır. Eserin kelime hazinesi 2000 kelime civarındadır. Birinci kısım, kelime kategorilerine göre tasnif edilmiş 26 alt bölümden oluşur. İkinci kısmı ise yukarıda belirtildiği gibi kelime kategorilerine göre; 9 alt başlık içeren Moğolca-Farsça bölümü ile 12 alt başlık içeren Arapça-Farsça bölümünden oluşur (Saito, 2006: iv).

1.1.3.3. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası, Hollanda’daki Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde, 517 Warner arşiv numarasıyla kayıtlıdır (Ermers, 1999: 32).

1.1.3.4. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine ilk defa Hollandalı profesör Martin Theoder Houtsma çalışmıştır. Sözlüğün Arapça-Türkçe kısmını “*Ein türkisch-arabisches Glossar*” adıyla 1894 yılında yayımlamıştır. Houtsma, bu çalışmasında *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acamî ve Mugalî* adıyla bilinen eserin adını, *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acamî ve Mugalî ve Fârisî* olarak vermektedir.

Recep Toparlı, Nevzat H. Yanık, M. Sadi Çögenli; 2000 yılında yayımladıkları “*Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acamî ve Mugalî*” adlı çalışmada eserin asıl adının *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acamî ve Mugalî* olduğunu ve *Fârisî* kelimesinin sonradan bilinmeyen birisi tarafından eklendiğini tespit etmişlerdir (Toparlı vd., 2000: VI).

Houtsma’nın öncü çalışmasın’dan bu yana Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmalardan öne çıkan bazıları şunlardır:

1. Ermers, R.: *Arabic Grammars of Turkic. "The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages and Translation of 'Abū Ḥayyān al-ʿAndalusī's Kitāb al-ʿIdrāk li-Lisān al-ʿAtrāk"*. Boston, 1999.
2. Flemming, B.: *"Türkische Handschriften"*. 1968.
3. Houtsma, M.T.: *Ein türkisch-arabisches Glossar*, Leiden, 1894.
4. Kurişjanov, A.K.: *Issledovanie po leksike starokypchaskogo priymenogo pamjatnika XIII v. "Tjurksko-arabskogo slovarja"*, Alma-Ata, 1970.
234 sayfalık bu çalışmada Houtsma yayınındaki Arap harfli orijinal yazma esas alınmıştır. (Toparlı, R; Göçenli, S.M; H. Yanık, N 2000: VI)
5. Saito, Y.: *The Mongolian Words in Kitāb Majmû Turjumân Turkî wa-ʿajamî wa-Muğalî: Text and Index*, Kyôto, 2006.
6. Toparlı, R; Çögenli, M.S; H.Yanık, N.: *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Muğalî*, Ankara, 2000.

2.1.4. The King's Dictionary: Rasûlid Hexaglot (Resulî Sözlüğü)

1.1.4.1. Eserin Yazarı

Eser, Yemen'in altıncı sultanı El-Malik el-Efdal el-ʿAbbâs bin ʿAlî bin Dâvûd bin Yusûf bin ʿUmar bin ʿAlî ibn Resûl (764-778/1363-1377) tarafından XIV. yüzyılda yazılmıştır.

Saltanat yıllarının ardından tarihte savaşçı olarak değil bilim insanı olarak anılmak isteyen El-Malik el-Efdal el-ʿAbbâs bin ʿAlî, *Fuṣûl Macmûʿa fî l-Envaʿ ve z-Zurûʿ we l-Ḥiṣâd* adlı 542 sayfalık bilimsel eserini yazmıştır. Ailesinin ilme verdiği önemi devam ettiren Sultan'ın, bu bilimsel eserinde geniş bir yelpazadaki birçok konu hakkında bilgiler sunulmaktadır. Sultan; bu eserinde astronomi, astroloji, takvim sistemleri, ziraat, hayvancılık, savaş, askerlik ve terimleri, mahkeme protokolü, tıp, ezzacılık ve onunla ilgili terimler, diyet ve yemekler, coğrafya, şecere, siyasi terimler gibi farklı disiplinlere yer vermiştir (Golden, 2000: 23).

1.1.4.2. Eserin İçeriği

Daha çok *The King's Dictionary* (Kral'ın Sözlüğü) adıyla bilinen *Rasûlid Hexaglot*, (Resulî Sözlüğü), XIV. yüzyılda yazılan *Fuṣûl Majmû'a fî'l-Anwa' wa'l-Zurû' wa'l-Hişâd* adlı Arapça 542 sayfalık antolojinin içerisinde 186-206 sayfaları arasında yer alır (Golden, 23-24).

P.B. Golden, çalışmasında bu antolojinin 186-206 sayfaları arasında asıl sözlüğün ve 211'inci sayfasında ise Arapça, Türkçe ve Farsça bir ekin bulunduğunu belirtir. Bu ek dışında eserin 217-219. sayfaları arasında Arapça-Habeşçe kısa bir sözlük de yer alır.

Sözlük, dört kısımdan oluşur. Birinci kısım, 186-197. sayfalar arasında bulunan Arapça, Farsça, Türkçe, Yunanca ve Ermenice beş dilli sözlüktür. Birinci kısımda her sayfa üç sütundan oluşur ve ilk iki sütun Arapça, Farsça, Türkçe ve Ermenice sözlüktür. Kalan bir sütun ise ayrı ayrı Arapça-Moğolca, Arapça-Türkçe ve Arapça-Farsça sözlüktür.

197-205. sayfalar arasındaki ikinci kısım ise, 197'den 204'e kadar 3 sütundan oluşur, 205. sayfada ise dört sütun bulunur. Bu kısım, Arapça, Farsça, Moğolca ve Türkçe sözlüktür. Bu kısımdaki satırlar, çift sayılı sayfalarda sağdan sola; tek sayılı sayfalarda ise soldan sağa okunur. Sayfalardaki satır sayıları; 29, 30 ve 31 olarak değişirken 205'inci sayfanın satır sayısı 45'tir.

Üçüncü kısım, 206'ncı sayfadaki Arapça, Türkçe, Farsça ve Moğolca sözlüktür. Dördüncü ve son kısım ise, 211'inci sayfada yer alan ek sözlüktür. Bu kısımda, önceki sayfalarda bulunan sözcüklerin tekrarlanmasıyla oluşturulmuş Türkçe, Farsça ve Arapça sözcükler içerir.

1.1.4.3. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

1960 yılının başında Profesör Halasi-Kun, Beyrut'ta *Suriye Arapçasındaki Osmanlıca Unsurlar* üzerine çalışırken Lübnanlı bilim insanı Maḥmûd al-Gûl Yemen'deki eserin orijinal fotoğraflarını basım izniyle birlikte ona vermiştir. O günden itibaren uluslararası *Rasulid Hexaglot* projesi başlamıştır.

Profesör Halasi-Kun 1930 yılından Orta Çağ Türkçe sözlüklerle ilgilenmeye başlamıştı. Başlattığı çalışmayı uluslararası projeye kadar götüren Halasi-Kun 1972 yılında,

P.B. Golden, Louis Ligeti ve Edmund Schütz gibi bilim insanlarıyla proje üzerine beraber çalışmaya başlar. Çalışma süresince Halasi-Kun Türkçe, P.B. Golden Moğolca, L. Ligeti Yunanca, Edmund Schütz Ermenice ve Halasi-Kun, P.B. Golden ile beraber Arapça ve Farsça üzerine üzerine çalışmışlardır. Sözlük üzerine yapılan bu uluslararası proje devam ederken 1987 yılında Louis Ligeti'yi ondan az zaman sonra da 1991 yılında Halasi-Kun de hastalıktan hayata veda ettiler. Çalışmada büyük önem taşıyan değerli bilim insanları hayatını kaybetmiş olsa da P.B. Golden çalışmayı devam ettirmiştir. Kendisi Yunanca'nın yanında Türkçe üzerine çalışarak Halasi-Kun'ın yarım kalan çalışmasını tamamlamıştır. Projenin Moğolca kısmı üzerine de Louis Ligeti'nin ardından György Kara çalışmayı kaldığı yerden devam ettirmiştir.

Daha sonra projenin öne çıkan isimlerinden biri hâline gelen Amerikalı antropolog, 1978 yılında eserin fotoğrafını çekmiştir. Orta Çağ'da Yemen'nin tarih ve kültürüyle ilgili çalışmalarıyla tanınan İngiliz araştırmacı R. B. Serjeant da sonraları sözlükle ilgilenir ve Daniel Varisco ile birlikte eserin faksimilesini yayımlama kararı alır. Ancak 1993 yılında ani gelen ölümü nedeniyle bu işe G. Rex Smith, Daniel Varisco ile devam eder ve 1998 yılında eserin faksimilesi yayımlanır.

Halasi-Kun'un başlattığı proje, P.B. Golden'in kontrolü altında devam eder. 1992 yılında tarihe kadar yapılan çalışmalar, *ABD-Yemen Araştırmalar Enstitüsü* tarafından bilgisayar ortamına aktarılır. Bu durum, projenin ilerlemesine büyük katkı sağlar.

Birkaç yıl sonra P.B. Golden Thomas, T. Allen'i eserin giriş kısmını (tanıtım denemesini) yaptırmak için davet etti. Proje sonuçlanmadan bir başka ölüm haberi, 1999 yılında Edmund Schütz'dan gelir.

25 yıllık uzun bir çalışmanın ardından P.B. Golden'in editörlüğü altında Tibor Halasi-Kun, Peter B. Golden, Louis Ligeti, Edmund Schütz çevrileri ve Thomas T. Allen'nin tanıtım denemesi ile *The King's Dictionary* adlı sözlük, ortaya çıkmıştır (Golden, 2000: IX-XII).

Eser üzerine yukarıda bahsedilen uluslararası proje yanında son yıllarda Türiye'de ve dünyada da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan öne çıkan bazıları şunlardır:

1. Güner, G.: *Resûlî Sözlüğün Türkçe Söz Varlığı*. Kesit Yayınları, İstanbul, 2017.
2. Güner, G.: *The King's Dictionary: The Rasûlid Hexaglot Üzerine Düşünceler*. Ankara, 2012. *Dil Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, 141-150.
3. Şahin, U.: *Rasûlid Hexaglot: The King's Dictionary Moğolca Sözvarlığı* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara, 2017.
4. Varisco, D. M., Smith G. R.: *The Manuscript of al-Malik al-Afdal al-'Abbās b. 'Alī b. Dā'ūd b. Yusūf b. 'Umar b. 'Alī Ibn Rasūl (d. 778/1377): A Medieval Arabic Anthology From the Yemen*, facsim. Ed., Warminster, UK, 1998.

1.1.5. Şamil ül-Lüga (İstanbul Sözlüğü)

1.1.5.1. Eserin Yazarı

Afyonkarahisarlı (Afyonlu) İmâdüddîn Hüseyinoğlu Hasan tarafından kaleme alınmıştır.

1.1.5.2. Eserin İçeriği

1528-1529 yıllarında yazılan sözlük Türkçe, Moğolca, Arapça ve Farsça olmak üzere dört dili içeren konuşma sözlüğüdür. Bazı eksikleri ve tekrarlarıyla 400 civarında maddeyi içeren eser 45 sayfadan oluşur. (Kaçalın, 1997: 55)

1.1.5.3. Eserin Nüshaları

Eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunmaktadır. Ktp. III. Ahmed (1703-1730) Kit. 2695. Sayıdadır. Dolayısıyla İstanbul Sözlüğü olarak da tanınmaktadır.

1.1.5.4. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar yirminci yüzyılın ortalarında başlar. Eserle ilgili çalışmaların sayısı diğer sözlüklere göre azdır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

1. Kaçalın, M.: Hüseyinoğlu Hasan'ın Dört Dilli Sözlüğü: Şâmilü'l-Luğa, Türk Dilleri Araştırmalar 7, İstanbul, 1997, s. 55-122
2. Karatay, H.: *Fehmi Edhem (1888-1968): Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, 1961 II, s.27

3. Ligeti, L.: Un Vocabulaire Mongol D'Istanbul, AOH 14:1, 1962, pp.3-99
4. Tahir, M.: *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1933, I, 1917, s.273

1.2. Güncel Sözlükler

1.2.1. Moğolca Türkçe Sözlük (Mongolian-English Dictionary)

1.2.1.1. Eserin Yazarı

Amerika'da az konuşuru olan dillere karşı gittikçe artan ilgi, Kaliforniya Üniversitesinde Moğolca'nın yoğun olarak öğretildiği özel bir kürsünün açılmasına sebep olmuştur. Kürsünün yürütülmesi için gereken temel ihtiyaçların hiçbiri bulunmadığı için her şeye sıfırdan başlamak gerekiyordu. Temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla Ferdinand D. Lessing 1942 yılında başlangıçta üç bölümlü bir sözlük olarak tasarlanan (1. Moğolca-İngilizce, 2. İngilizce-Moğolca, 3. Moğolca-Tibetçe-Sanskritçe) Moğolca-İngilizce sözlük çalışmasını başlatır.

Çalışma ekibi, Ferdinand D. Lessing, Dr. Richard C. Rudolph ve yarım gün çalışan bir sekreterden oluşmaktaydı. Çalışma başladıktan kısa bir süre sonra Dr. Rudolph üniversiteden ayrılmış ve onun yerini dolduracak kimse bulunamamıştır. Asya'da savaş bittikten sonra Moğolistan'daki yeni politik gelişmelerden dolayı yazı dili yerine Khalkha (Halha) ağızına dayanan konuşma diline geçilmiştir. Soğd yazısına dayanan alfabe yerine de Kiril alfabesi alınmıştır. Bu da çalışmayı daha zor hâle sokmuştur. Tüm bu zorluklara rağmen Ferdinand D. Lessing çalışmayı bırakmamış ve Asya'daki karmaşık siyasi durumlara karşın son şansını kullanarak Çin'e gitmiş; ancak kaynaklara ulaşamamıştır.

Lessing, 1952 yılında emekliliğinin ardından çalışmaya emekli olarak destek vermiş, hatta daha çok zaman ayırmaya başlamıştır. 1950'de kurulan Doğu Asya Araştırmaları Enstitüsü Moğolca sözlük projesini himaye etmiş ve projeye bu çatı altında devam edilmiştir. 1957'de Doğu Asya araştırmaları, Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü bünyesinde bölüm seviyesine çekilmiştir. Bölüme başkan olarak Profesör Paul S. Taylor, yetkili sekreter olarak da Profesör Thomas C. Blaisdell atanmıştır. Bu gelişmeler nedeniyle sözlük projesi, Uluslararası Araştırmalar Komitesinin uhdesine bırakılmıştır. Komite'de Ferdinand D.

Lessing'in sözlüğü birlikte hazırladığı dil araştırmacısı Serge Kassatkın ve Moğol araştırmacısı Mr. Mattai Haltod görev almıştır (Lessing vd., 1960: VII-XI).

Sözlük, Prof. Dr. Günay Karağaç tarafından Türkiye Türkçesine tercüme edilmiş ve Türkçe-Moğolca Sözlük adıyla iki cilt hâlinde yayımlanmıştır.

1.2.1.2. Eserin İçeriği

Sözlük; giriş, Moğol alfabesi, seçilmiş kaynakça, kısaltmalar, Moğolca-İngilizce sözlük, kiril alfabesi indeksi, belirsiz okunuşların indeksi, ek: Budist terimleri ve ifadeleri, ilave ve düzeltmeler başlıklarını taşıyan dokuz kısımdan oluşur.

Sözlük 1940 yılında kullanılan dile dayanır. Bunun dışında Sovyetler Birliği döneminde Moğolca'ya geçen bazı terimleri de içerir. Sözlüğü ortaya koyabilmek için Rusça, Japonca, Çince, Fransızca, Almanca ve İngilizce sözlüklerin yanına *Altın Tobçi* ve *Erdeni jin Tobçi* gibi tarihî eserler ve o döneme ait gazete, basılı kitap ve benzeri şeylere de başvurulmuştur (Ferdinand vd., 1960). Sözlüğün bazı özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Ek hâlinde olsa da sözlüğün en önemli kısmı olan Budist terimleri belli sayıda verilmiştir.
- Moğol alfabesine uygun olması için bazı harfler eklenmiştir. (Г, G, K, Ø, Š, Z)
- Sadece bir kaynaktan alınan sözcüklerin ardından kaynakları verilmiştir.
- Herhangi bir etimolojik açıklama yapılmışsa kelime başlarının hemen altlarında bildirilmiştir.
- Moğolcaya geçmiş yabancı kelimeler, parantez içinde belirtilmiş ve örnekler verilmiştir.
- Bazı teknik yetersizlikler nedeniyle sözlükteki bazı Moğolca, Tibetçe ve Sanskritçe kelimelerin yazımı için transkripsyonlamada birtakım değişiklikler yapılmıştır. Örneğin: c, ø, x, y, z yerine č, ö, q, ü ve j kullanmıştır.

Sözlüğün Günay Karağaç tarafından yapılan *Türkçe Moğolca Sözlük* isimli iki ciltlik çevirisi ise:

- Çevirenin Sunuşu
- Düzeltmiş Baskı İçin Ön Sözü

- Giriş
- Alfabe
- Kaynaklar
- Kısaltmalar
- Sözlük
- Budizm Terim Kavramları
- Moğol-Latin Dizini olarak dokuz kısımdan oluşur.

Türkçe çeviride sözlüğün Ferdinand Lessing tarafından hazırlanan orijinal baskısı yanında Gonbajab Hangin tarafından düzeltilmiş ve genişletilmiş olan yeni baskısından da yararlanılmıştır. Daha kullanışlı olması amacıyla Türkçe tercümesi için sözlükte iki değişiklik yapılmıştır:

1. Eski Moğol yazısı ve bunun Lâtin harfli çeviri yazısı ile bugünkü Moğolcanın Kiril harfli yazısından oluşan madde başlarına, yeni Moğolcanın Kiril harfli yazılışlarının Lâtin harfli çeviri yazısı eklenmiştir. Bazı teknik yetersizlikler dolayısıyla kelimelerin eski Moğol harfleriyle yazılışı yanlarına değil altlarına verilmiştir.
2. İngilizce orijinal baskıda yer alan Moğol-Latin ve Kiril-Latin iki dizinden Kiril-Latin dizini fazla olduğu düşünülerek çıkarılmıştır.

Bu ikisinin yanına tam bir değişiklik sayılmazsa da ek bölümünde olan “Budizm Terim ve Deyimleri”, Budizm yoluyla Moğolcaya girmiş Tibetçe, Sanskritçe terimler ile Moğolcada üretilmiş Budizm terimlerinden oluşan ek bölüm, asıl eserdekenden daha kullanışlı şekle sokulmuştur.

1.2.2. Moğolca-Kazakça Sözlük

1.2.2.1. Eserin Yazarı

Sözlüğü hazırlayan Bazılhan Bukatılı (Bazılhan Bukatın), 1932 yılında Moğolistan’ın Bayan-Ülgiy ilinde doğmuş Kazak asıllı Moğol Türkolog ve dilbilimcidir. Onun eserleri sadece Moğol ve Kazak dilleri için değil aynı zamanda Altay dilleri ve Türkoloji için de önem arz eder. Bukatılı, çalışma hayatını Moğolistan Bilimsel Araştırmalar Akademisi ile

Dil ve Edebiyat Enstitüsünde geçirmiştir. Bukatulu'nın yüzlerce bilimsel çalışmasından birisi de bu sözlüktür.

1954 yılında dilbilim hakkında oldukça da bilgi sahibi birkaç araştırmacı, Moğolistan'da yaşayan Kazak halkının dillerine küçük de olsa bir katkı sağlamak amacıyla 10000 civarında sözcük içeren Moğolca-Kazakça bir sözlük hazırlamışlardı. Her ne kadar dilbilimsel olmasa da öncü bir çalışma olması yönüyle bu sözlüğün kıymeti yüksektir. Ancak zaman ilerledikçe ülkede yaşayan Moğol ve Kazak milletleri arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması ve Kazakların ana dili yanında Moğolistan'ın resmî dili olan Moğolcayı öğrenebilmeleri için dilbilimsel ilkeler doğrultusunda hazırlanmış bir sözlüğe ihtiyaç duyulmuştur. Bahsi geçen sebepler dışında Türk ve Moğol dillerinin akrabalığı, karşılıklı dil temasları ve benzer sözcük, morfem ve gramer özellikleri gibi hâlâ tartışmalı birçok konuyu aydınlatma gayesi de Bazılhan Bukatula'nın sözlüğü hazırlamasındaki saikler arasındadır (Bukatulu, 1984: 5).

1.2.2.2. Eserin İçeriği

Eser, Moğolistan'da kullanılan Kiril alfabesi sırasına göre dizilmiş 40000 civarında kelimeye yer verir. Sözlükte Moğolca madde başları büyük rakamla, ardından verilen örnekler ince ve küçük rakamla, anlam ve açıklamalar ise beyaz ve eğik rakamla gösterilmiştir. Kazakça kelime başları ise beyaz rakamla gösterilmiş ve açıklamalar parantez içerisine alınmıştır. Moğolca'da yazılışı aynı olsa da anlamı farklı olan kelimeleri ayırmak için roma rakamları kullanılmıştır. Madde başları örneklendirilirken kelimeyi tekrar yazmak yerine (~) işareti kullanılmıştır. Yazılışı farklı; fakat anlamı aynı olan bazı kelimelerin en sık kullanılan Kazakça karşılığı verilmiş ve anlamı aynı olan diğerlerine ise bu sözcükten sonra bakınız anlamındaki (<zap>) işareti ile atıfta bulunulmuştur. Kelime vurguları Moğolcada baş hecedeyken Kazakçada son hecededir. Bu nedenle kelime vurguları özel olarak işaretlenmemiştir.

Sözlükte ek olarak Kazak ve Moğol dillerinin karşılaştırmalı ses ve şekil bilgisi ile sözdizimi yer almaktadır.

1.2.3. Uygurca ve Moğolca Ortak Kelimeler (Uygur Mongol Helnii Dundin Ügs)

1.2.3.1. Eserin Yazarı

Dr. Wuya Rinchin, Çin'in kuzeybatısında bulunan Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Oyrad Moğollarının yaşadığı küçük bir köyde doğup büyümüştür. Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki nüfusun çoğu Uygur olmakla beraber; Oyrad, Üöld, Çahar ve Zahçin Moğolları da bu bölgede yaşamaktadır.

Dr. Wuya, Moğolistan Milli Üniversitesi, Sanat ve Bilim Okulu, Sosyal Bilimler Fakültesi, Asya Araştırmaları Bölümü, Türkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalında Uygur ve Moğol dilleri üzerine “*Uygur, Mongol Helnii Dundiin Ügs*” başlıklı doktora tezini kaleme almıştır.

1.2.3.2. Eserin İçeriği

Uygurca-Moğolca ortak sözcüklerin küçük bir sözlüğü mahiyetindeki bu çalışma, 124 sayfadır. İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde Uygurca-Moğolca ortak kelimeler ve onların Türkiye Türkçesi karşılıkları verilmiş, ikinci bölümünde ise Uygurca-Moğolca büyükbaş ve küçükbaş hayvan adları ile hayvancılıkta yaygın kullanılan bazı isim ve fiiller verilmiştir.

Birinci bölümde Uygurca ve Moğolcadaki ortak 1799 kelime verilmiştir. Bu bölümde 135 kelime dışında her kelimenin Türkiye Türkçesindeki karşılığı da bulunmaktadır. Anlamı verilmeyen bu 135 kelime, genelde hayvan isimleri, hayvancılık ile ilgili bazı eylemler ve Budizm'e dair terimleridir.

İkinci bölümde ise hayvanlar ve hayvancılıkla ilgili 497 sözcük, Uygurca esas alındığı için Arap alfabesine göre sıralanmıştır. Madde başları yanında transkripsiyonu ve Moğolca karşılıkları sunulmuştur.

Sözlükte Halha Moğolcası yanında Oyrad Moğolcası ile günümüz Moğolistan'ında yaşayan bazı ağızlar ve Klasik Moğolca örnekler de bulunur.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÖZLÜKLERDEKİ ORTAK SÖZCÜKLER

2.1. Türkçe-Moğolca Ortak Sözcüklerin Karşılatırmalı Listesi

Türkçe	Moğolca
Av: av ME: 5-5, 160-3, 63-4, 24-5 Av: av İMT: 79	Aba: av ME: 442
Avçı: avcı ME: 24-5 Avçı: avla meşğul olan adam İM:156	Abaçı: avcı ME: 199
Avla-: avlamak ME: 134/2, 134/5, 147/7, 172/7, 189/1 Avlamaq: hunting, hunt RS: 205d/12	Abalaba: avladı ME:338, 429, 539, 555, 590, 636, 850, Abalağu: hunting, hunt RS: 205d/12
Aygır: aygır ME: 57/2 Aygır: enenmemiş, damızlık at İM: 170 (adgır) Aygır: stallion RS: 199b/6 Aygır: aygır KMT: 12b/13	Acırğa morin: aygır at ME: 248 Acırğa: aygır İM: 223 Ajirğa: stallion RS: 199b/6 Ajirga: stallion KMT: 66a13/2
Aylak: aylak, başı boş ME: 101/8 Ağlak: eksik İM: 188	Ağlak kibe: yalnızlığa çekildim ME: 742
Ala: ala ME: 163/2, 17/5 Ala: alaca, benekli at İM: 171 Ala ton: alaca giyim (kayıştan giyim) İM: 167	Ala: ala ME: 776, 577, 306, 295, 252, 829, 284 Ala: alaca İM: 224 Alaq: leprous RS: 204a/15

Ala: piebald, spotted, speckled ‘’ RS: 196a/8 Ala: leper ‘’ RS: 197a/2 Ala: leprous, leper, leprosy RS: 204a/15 Ala ton: parti-colored garment RS: 205b/24 Alaça: alaca, ala renkli KMT: 14a/6	Alaqqin: multi-colored garment RS: 205b/24
Alp: cesur, yiğit ME: 32/6, 80/6, 103/1, 174/2, 103/1, 113/3, 60/1 Alp: kahraman, bahadır İM: 55, 96, 152 Alp: courageous; brave, valiant RS: 191a/13 Alp: yiğit KMT: 27b/8	Alb: alp ME: 889, 894,
Alma: elma İM: 75, 77, 88, 92, 99-100, 102, 117, 119, 127-128-129 Alma: apple ‘elma’ RS: 194b/4 Alma: apple RS: 202b/3 Alma: elma KMT: 8a/7	Alma: elma İM: 219 Alima: apple RS: 202b/3
Altun: altın ME: 4/2, 65/8, 101/6 Altun: altın İM: 98, 178 Altun: gold ‘altın’ RS: 195a/12 Altun: gold RS: 205c/8 Altun: altın (özel ad) KMT: 33a/10, 60a/11	Altan: altın ME: 36, 245, 246, 79, 247, 172, 451 Altun: altın İM: 222 Altan: gold RS: 205c/8 Altan: gold KMT: 66a8/6
Amrağ: müşfik, merhametli ME: 175/8, 184/2 Amrağ: aşık KMT: 36a/5	Amarak bolba: hayran oldu ME: 429 Amrah: sevgili İM: 230 Amaruy: arkadaş, sevgili İM: 208, 210, 230

	Amarag: friend, lover KMT: 65a11/2 Amarag: sincere friend KMT: 70a3/2
Adaş: namesak RS: 200c/17	Amiday: adaş ME: 166 Atdaş: namesake RS: 200-C-17
Ant: ant, yemin ME: 22/6, 32/6, 59/7, 81/8, 93/6, 152/3, 212/5, 116/3, 142/2, 198/3, 200/6, 22/5, 110/6, 183/5, 121/1 Ant: yemin İM: 188 And: swearing, oath RS: 205c/42 And: ant yemin KMT: 38b/10	Andağār: ant ME: 955, 471, 1028, 942, 329, 562, 438, 1013, 1009, 987 Andağar: oath, swearing RS: 205c/42 Andağārtu: andlık ME: 166, 438, 756
Andıķ-: ant içmek ME: 59/7, 200/6 Antdıķ-: ant içmek ME: 152/3	Andağarlalduba: antlaştı ME: 506 Anda ūldubalar: ant içtiler ME: 1009 Andağ(ārla)ba: yemin etti, ant içti İM: 196 Andagarla-ba: to take care KMT: 27b7/2
Arpa: arpa İM: 181 Arpa: barley ‘’ RS: 194a/4 Arpa: barley RS: 202b/16 Arpa: arpa KMT: 10b/1	Arbay: arpa ME: 53, 245 Arpa: barley RS: 202b/16
Arığ: temiz, arı ME: 69/1, 75/5, 114/3, 181/7, 176/3, 182/7, 63/3, 69/4, 69/8, 74/4, 75/5, 82/7, 91/1, 101/8, 105/7, 106/1, 106/2, 114/1, 114/3 Arığ: clean, pure RS: 192a/10 Arı: pure RS: 203a/22	Ari’ün: temiz ME: 836, 513, 893, 393, 905, 808, 205, 905, 956, 936, 45 Ariyün: temiz ME: 740, 329 Ari’ün: temiz İM: 211 Arıgu: pure RS: 203-B-8 Ariyun: clean RS: 203-C-26

Arıĝ: pure RS: 203b/8 Arı: clean RS: 203c/26	
Armut: armut İM: 182 Armut: pear ‘armut’ RS: 194b/5 Armut: armut KMT: 8a/8	Armut: armut İM: 219
Arslan: aslan ME: 133/8 Arslan: aslan İM: 183 Arslan: lion ‘aslan’ RS: 195b/7 Arslan: lion RS: 199c/4 Aslan: aslan KMT: 11b/7	Arslan: aslan ME: 82, 22, 290 Arslan: aslan İM: 223 Arslan: lion RS: 199c/4 Arsalan/ arslan: lion KMT: 66b5/5; 68b/1
Asıĝsız: faydasız, yararsız ME: 56/2, 229/5	Asıĝ: yarar ME: 709, 982, 542, 759, 924 Asig: kazanç, fayda İM: 212
Bal: bal ME: 10/7, 10/6 Bal: bal İM: 96, 165 Bal: honey RS: 194a/13 Bal: honey RS: 205b/15 Bal: bal KMT: 16b/11	Balār casaĝsan g�l: b�l mumu ile yapılan ��ek, nakilbent ME: 205 Bali t�be: balı saĝdı ME: 712 Bal: bal İM: 218 Bal: honey RS: 205b/15
Barıs yılı: Türkçe 12 yıl adlarından üçüncü yılın adı İM: 186 Bars: pars KMT: 11b/12, 21b/8	Bars: kaplan İM: 223 Bars: tiger RS: 199c/10 Bars: tiger KMT: 66b7/3
Bay: zengin, varlıklı ME: 39/4, 3/4, 42/5, 193/3, 61/5 Bay: zengin İM: 87, 153 Bay: rich RS: 191a/24	Bayan: zengin ME: 838, 967, 984, 445, 171 Bayan: zengin, görkemli, ihtişamlı İM: 211, 230 Bayan: wealthy, rich RS: 203b/14

Bay: wealthy RS: 203b/14 Bay: zengin KMT: 28a/8	
Baylık: zenginlik ME: 42/5, 43/8, 56/5	Bayatu: zenginlik ME: 969
Biçin: maymun İM: 173 Biçin yılı: dokuzuncu yılın adı İM: 186 Biçin: ape, monkey 'maymun' RS: 195b/21 Biçin: ape RS: 199c/15	Bèçin: maymun ME: 292 Biçin: ape '' RS: 199c/15
Bekmez: syrup of fruit juice RS: 211c/10 Bekmeş: pekmez KMT: 16b/12	Bekmez: pekmez, şurup İM: 218
Berk: sağlam ME: 16/3, 20/3, 30/5, 33/6, 59/6, 94/3, 96/1, 181/3, 182/5, 213/5, 214/1, 218/7 Berk: sağlam, muhkem İM: 189 Berk: hard, firm RS: 203a/25	Bürke: sağlam ME: 734 Berke: zor İM: 210 Berke: difficult, hard RS: 203a/25
Büz: pamuk (bez) İM: 167 Bez: cotton cloth RS: 205-B-25 Böz: bez, kumaş KMT: 20b/3	Bez: bez, pamuklu elbise İM: 209 Böz: cotton cloth RS: 186-C-27 Böz: cotton, linen RS: 205-B-24
Bıti-: yazmak ME: 6-1, 62-1, 84-8, 86-3, 86-4, 92-3, 95-7, 128-6, 130-1, 132-2, 208-8, 228-3, 230-3, 230-8, 98-5, 92-4, 124-1, 208-4	Biçibe: yazdı ME: 362, 484, 694, 922 Biçibe: yazdı İM: 199, 202
Bitig: kitap, mektup ME: 7/3, 71/8, 74/2, 90/1, 161/5, 162/1, 181/4, 109/1, 199/4, 70/1, 74/2, 10/8, 39/6, 40/8, 61/1, 84/8, 97/9, 228/3, 31/7, 42/4, 95/7, 102/4, 130/1,	Biçik: mektup, kitap ME: 623, 857 Biçik: yazma, mektup İM: 194 Biçik: book RS: 205-D-6

86/4, 98/5, 74/2, 35/3, 205/4, 207/3, 113/6, 114/8, 121/6 Bitikçi: yazıcı, katip İM: 157 Bitik: book RS: 205d/6 Bitik: kitap KMT: 24b/7, 54b/7	
Bilezük: bilezik ME: 98/6 Bilezik: bileğetakılan halka İM: 150 Bizeküz: bracelet RS: 205c/15 Bilezük: bilezik KMT: 19a/4	Bilezük: bilezik ME: 40, 138, 492 Buğân: bracelet RS: 205c/15
Bışlak: peynir İM: 166	Bışlay: peynir İM: 218 Bışlaq: unsalted fresh cheese ‘’ RS: 118c/1
Boğtaq: high cap worn by certain women RS: 205b/40	Boqtaq: taç, kadın şapkası İM: 222 boğtaq: women’s head gear RS: 205b/40
Bor: şarap KMT: 17a/2	Bor: şarap ME: 204, 853, 506, 1020, 760 Bor: wine RS: 205b/16
Boz: boz ME: 162/4, 164/1 Boz: kül renkli, boz İM: 168 Boz: gray RS: 204b/2 Boz: boz, kır KMT: 14a/1	Bora: boz ME: 576, 302 Bora: gray (horse) RS: 204b/2
Bota: deve yavrusu ME: 7/2 Boğa: camel, colt ‘deve yavrusu’ RS: 195-A-23	Boğağan: deve yavrusu ME: 273, 614 botağân: young camel RS: 199-B-15
Böğrek: kidney RS: 190a/11	Bö’ēr(e): böbrek İM: 213 Böire: kidney RS: 199a/1

Ögrek (this is in unusual form): kidney RS: 199a/1 Bögrek: böbrek KMT: 22b/13	
Bölük: bölük, parça ME: 17/3, 202/5	Bölük: kalabalık ME: 116
Bodağ: bota ME: 233/3 Boya-: boyamak ME: 85/7, 128/2, 233/2 Boya-: boya sürmek, boyamak İM: 124 Boya: dye RS: 211c/6	Buduba: boyadı ME: 406, 451, 496
Buğday: buğday ME: 31/2 Bugday: buğday İM: 165 Buğda: wheat ‘buğday’ RS: 194a/3 Buğday: wheat RS: 202b/15 Buday, buğday: buğday KMT: 10b/1	Buğday: buğday ME: 53, 796 Buğday: buğday İM: 219
Buqa: bull, ox RS: 195-B-27	Buqa: (castrated) bull RS: 199-B-16
Bürge: pire İM: 177 Bürge: flea RS: 200c/5 Bürçe: pire KMT: 12b/7 Büre: pire KMT: 12b/8	Bürge: flea RS: 200a/5 Bürçe: flea KMT: 69b1/2
Bürüncük: bürüncek, örtü ME: 81/1, 131/8, 170/5, 174/7 Bürüncük: kadınların baş örtüsü İM: 149 Bürünçük: cloak veil RS: 193b/12 Bürünçek: peçe, örtü KMT: 19a/4	Bürünçek: duvak ME: 536, 593 Bürünçek/ bürünçük: örtü, peçe İM: 222

Bütün: tam, eksiksiz, noksansız İM: 152, 189 Bütün: complete, entire, perfect RS: 191b/30 Bütün: whole RS: 203a/23 Bütün: sağlam KMT: 28b/8	Bütün: bütün ME: 661, 326, 441 Bütün: whole RS: 203a/23
Yagan: fil İM: 174 Yağan: elephant ‘fil’ RS: 195-A-26 Yağan: elephant RS: 199-C5	Ca’an: fil ME: 291 Yağan: elephant RS: 199-C-5 Jagan: elephant KMT: 66b7/2
Yarım: yarım ME: 80/8, 112/1 Yarım: yarı RS: 201a/1, 201a/2	Carım: yarım ME: 243, 245, 185, 248, 543, 214, 923, 924, 409, 140 Carım I: bazı, bir kısım İM: 212 Carım II: yarım, buçuk İM: 228
Yemiş: meyve, yemiş ME: 12/6, 179/2, 152/2 Yemiş: fruit ‘meyve’ RS: 194b/3 Yemiş: fruit RS: 202b/2 Yemiş: meyve KMT: 8a/5	Cimis: yemiş ME: 68, 795, 599, 798, 930, 216 Yemiş: yemiş, meyve İM: 218 Jemiş: fruit RS: 202b/2
Yürekli: yürekli, cesur ME: 127/4 Yüreklülük: yüreklilik ME: 174/2 Yüreksiz: yüreksiz, korkak ME: 33/4 Yürek: kalp İM: 141 Yürek: heart ‘kalp, yürek’ RS: 190a/14 Janavarlar yüreği: heart RS: 200a/11	Cürüken: yürek ME: 143, 156, 666, 908, 672 Cürüke: yürek, kalp İM: 213 Jirüke: heart RS: 200a/11

Yürek: yürek KMT: 22b/10	
Çadır: çadır ME: 190/2 Çadır, alaçuq: tent and large tent RS: 202a/7	Çadur: perde, çadır ME: 201, 008, 623 Çaçir: tent RS: 202-A-7
Çiçek: çiçek ME: 98/8, 168/5 Çeçek: çiçek İM: 182 Çiçek: rose RS: 194b/15 Çiçek: çiçek KMT: 8a/3	Çèçek: çiçek ME, 911, 58, 493, 58, 35, 151 Çeçek: çiçek İM: 219
Çerig: asker, ordu ME: 159-5, 174-8, 221-1, 65-1, 104-1, 221-2, 36-2, 3-7, 29-7 Çerig-kara: askeri kuvvet, ordu ME: 174-8 Çerik: savaş ordusu İM: 145	Çèrig: çeri, asker ME: 592, 1040 Çerik: ordu İM: 225 Çerig: army KMT: 65a12/6
Çetük: kedi ME: 27/8, 134/4, 172/3 Çetik: kedi İM: 174 Çetük: cat 'kedi' RS: 195a/29 Meşük, çetük, aidan: cat, also cat RS: 199c/21 Çetük: erkek kedi KMT: 12a/7	Çetük: kedi İM: 224
Tavuq: tavuk (cinsi) ME: 229/4, 237/2, 232/3 Dağuk: tavuk İM: 106 Tağuk yılı: 10uncu yılın adı İM: 186 Daquq: fowl RS: 197a/12 Tavuq: cock RS: 197a/13 Tağuq, tağaqu: cock, hen RS: 199c/16	Dayuy: tavuk İM: 226 Taqaqun: cock, hen RS: 199c/16 Daqaun: fowl, hen RS: 200b/9

Daquq: fowl, hen RS: 200b/9 Dağık, dağuk: tavuk KMT: 11a/9	
Tegirmen: değirmen ME: 98/5 Teğirmenci: değirmenci İM: 155 Tegirmen: mill 'değirmen' RS: 193b/19 Egirmen: (unusual form) mill RS: 201c/6 Teyirmen: değirmen KMT: 6b/11	Degerme: değirmen İM: 220 Têrmen: mill RS: 201c/6
Dönen: dört yaşındaki tay KMT: 13a/10	Dönen üker: dört yaşında öküz ME: 282
Ekeçi: sister RS: 200b/27 Egeçi: büyük bacı, abla KMT: 33b/9	Egeçi de'û: abla ya da bacı ME: 163 Egeçi: sister RS: 200b/27
Egin: omuz ME: 104/7, 149/7 Egin: shoulder ' RS: 189b/26 Egni, egin his shoulder, shoulder RS: 198c/6 Egin: arka, sırt KMT: 21b/1	Egem: shoulder ' RS: 198c/6 Egem: shoulder KMT: 67b13/2
İlçi: elçi KMT: 26b/8	Êlçi: elçi ME: 1029 Elçi tanyrı: peygamber İM: 194
Emçlile-: tedavi etmek ME: 126-8 Emlegçi: emleyici, tedavi edici İM: 157	Emlebe: hastalıktan kurtardı ME: 507
Erdem: erdem ME: 60-1, 65-3, 116-2 Erdemlig: bir şeye hazırlanmış olan İM: 153 Erdemlü: erdemli, aşım KMT: 27b/5	Êrdem: bilim ME: 542, 988 Erdem: knowledge KMT: 63b11/1 Erdemtü: learned KMT: 63b11/2
Er: kişi ME: 1/1, 1/2, 1/3, 3/4, 5/7, 6/8, 11/5, 13/5, 15/5, 22/4, 22/5, 22/7, 27/5, 29/4,	Êre: erkek ME: 114, 120, 292, 298, 148, 884, 949, 303, 304, 302, 152, 297, 295, 62,

30/8, 31/6, 31/8, 32/2, 32/5, 32/6, 42/5, 48/2, 49/2, 51/5, 51/7, 52/1, 53/8, 54/7, 54/8, 62/1, 52/1, 53/8, 54/8, 62/1, 62/2, 64/1, 68/5, 69/7, 74/4, 74/5, 84/2, 86/7, 89/4, 90/5, 91/7, 101/6, 103/1, 103/5, 116/2, 131/4, 136/4, 145/5, 152/1, 154/4, 167/4, 182/8, 185/3, 187/1, 189/6, 193/8, 202/1, 205/2, 214/5, 230/7, 233/1, 233/6, 234/3, 235/2, 236/1, 238/7, 16/7, 19/8, 62/4, 98/4, 216/4, 136/5, 119/8, 126/5, 209/7 Eren: kişi, insan ME: 19/1, 82/6, 125/2, 149/6, 185/1, 225/1, 232/1, 233/1, 76/1 Er: erkek İM: 78, 96, 138 İr: erkek, er İM: 151 İrkek: erkek İM: 128 Er: man 'erkek' RS: 191a/5 Erkek: male '' RS: 191a/9 Er: man RS:198b/10 Er, erkek: adam, erkek KMT: 26a/8	305, 306, 1051, 289, 273, 274, 158, 885, 159, 291 Ere: erkek İM: 209 Ere: man RS:198-B-10
Esen: sağ, salim İM: 154 Esen: healthy 'sağlıklı' RS: 191c/28 Esen: salim 27b/12	Esen: sağlıklı İM: 210
Ekmek: ekin ekmek İM: 110, 120 Etmek: ekmek İM: 165 Etmek: ekmek KMT: 168/2, 98/2 Etmek: bread 'ekmek' RS: 194a/10	Ëtmek: ekmek ME: 542, 547 Etmek: ekmek İM: 218 Ötmek: ekmek ME: 224 Ötmek: bread RS: 205-B-2

Etmek: beard RS: 205b/2 Etmek: ekmek KMT: 18b/9, 54b/9	
Ĥatun: hanım ME: 27/1, 59/7 Katun: hatun, bey, karısı İM: 149 Ĥatun: lady, queen RS: 198a/29 ķatun: kadın KMT: 34b/5	Ĥatun: kadın ME: 89, 38, 228, 110, 146, 114 Qatun: hanım, hatun İM: 209 Qatun: queen RS: 198a/29 katun: lady KMT: 75a6/ 1-2, 3-2, 75a8/1-2
İkiz (~ekiz): ikiz ME: 30/6 Yikiz: ikiz KMT: 27b/10 (ikindi vakit 27b/10, 30b/3)	İkir: ikiz ME: 165
Ḳara: kara, siyah ME: 163/3, 163/4, 164/4, 164/5, 225/6 Kara: kara İM Qara: black ‘kara’ RS: 196a/5 Qara: black ‘kara’ RS: 196b/17 Qara: black RS: 202c/1 Kara: kara siyah KMT: 14a/2, 32b/8, 54b/1	ķara: kara ME: 577, 746, 119, 38, 285, 151, 837, 492, 227, 69, 295, 252, 758, 824, 840, 758, 839, 293, 30, 28, 959, 127, 193 Qara: kara, siyah İM: 223, 224 Qarqbçin: black RS: 202c/1 Kara: black KMT: 66a6/4
Ḳaraġu: karanlık ME: 61/3 Ḳaranķu: karanlık ME: 228/6 Ḳarangu:karanlık ME: 17/5, 31/6, 77/3, 77/4 Ḳaranguluk: karanlık ME: 157/8 Qaranu: darkness RS: 191a/27 ķaraġu/ karangu: karanlık KMT: 28a/13	ķaranķu: karanlık ME: 728, 953, 964, 936, 400

Qatıg: sert, sıkı, güç ME: 29/2, 30/5, 35/6, 37/5, 50/7, 52/7, 68/6, 77/2, 86/2, 97/5, 108/6, 108/7, 144/5, 168/6, 170/5, 225/1, 225/2, 231/1, 232/1, 237/6, 237/7, 238/2 Katı: hasis, cimri İM: 148, 149, 152 Qatu: strong 'katı' RS: 191-B-19 Qata: hard, stingy RS: 202-C-11 Qatıg: strong, firm RS: 203-A-27	qata'ü: katı ME: 885, 636, 734, 1062, 816, 678, 585, 1063, 695, 584, 328, 810, 783, 777, 845, 687, 1023, 1053, 824, 440, 630, 532, 28, 35, 237, 719, 34, 151, 907, 898, 1046, 727, 1055, 27, 818, 190, 628, 952, 815, 781, 947 qataun: hard, stingy RS: 202-C-11
Qoyun: koyun ME: 34/4, 46/3 Qoyun: sheep 'koyun' RS: 195b/1	qonin: koyun ME: 283, 401, 208, 287, 793 qoni: koyun İM: 223
Kök: gökyüzü; mavi ME: 9/5, 39/3, 54/3, 55/5, 190/2, 25/5, 19/7, 162/5, 162/1 Kök: gök, sema; mavi renk İM: 183, 168 Kök: dark blue 'mavi' RS: 196b/19 Kök: sky heavens RS 198a/6 Kök: blue RS: 202b/29 Kök: sema gökyüzü; asıl esas; mavi KMT: 5a/13, 55b/11, 32b/9	Köke: gök, mavi ME: 20, 576, 252, 25, 767, 59, 305, 459, 382, 661, 53 Köke: gözyüzü, yeşil İM: 216, 223 Kök: sky heavens '' RS: 198-A-6 Köke: blue RS: 202b/29 Köke: blue KMT: 66a6/2; 69b9/5
Kökür: leather flask RS: 204-B-21	Kökür: tulum; deri kap İM: 220 Kökür: a container of leather liquor RS: 204-B-21
Qudıg, quduq: kuyu ME: 86/7, 151/8 Kuyug: kuyu İM: 181 Quyug: kuyu 51/8, 131/5, 60/4 Quyu: well RS: 201-C-3	quduq: kuyu ME: 49 Quduq: kuyu İM: 217 Quduq: well RS: 201-C-3

Kömlek: gömlek İM: 166 Könglek: shirt ‘gömlek’ RS: 194b/22 Könglek: shirt RS: 205b/30 Köñlek: gömlek KMT: 19b/8	Kümlig: gömlek İM: 221 Çamça: shirt RS: 205b/30
Küncüt: susam, kuncut İM: 181	Küncid: susam ME: 54 Küncid: susam İM: 219
meñ: ben, hâl İM:	Menge: ben(ek) ME: 128 Meñe: ben, doğum lekesi İM: 214
Oçak: korluk İM 169 Ojaq: hearth ‘’ RS: 194a/1 Oçaq: RS: 204b/11 Oçaq: ocak KMT: 7a/6	Oçaq: ocak ME: 99 Oçaq: boyun halkası ME: 698 Oçoq/ oçay: ocak İM: 220
Otaçı: hekim, doktor, tabip ME: 218/7 Otaçı: emci, tabip İM: 156 Otaçı: doktor, tabip KMT: 24a/10	Otaçı: hekim ME: 901, 805, 809 Otaçı: hekim İM: 226
Saçal: sakal ME: 6/6, 149/6, 144/7, 128/2 Sakal: sakal İM: 140 Saqal: beard ‘’ RS: 189b/19 Saqallu: bearded RS: 203c/24 Saçal: sakal KMT: 21a/12	Saçal: sakal ME: 558, 153, 135, 608 Saqal: sakal İM: 212, 213 Saqaltu: bearded RS: 203c/24 Sakal: moustache KMS: 67b11/4-2 Sakal: beard KMT: 67b11/5
Saqaluğ: hat band RS: 205c/17 saqalduruğ	Saqaldurğa: hat band RS: 205c/17
Sürük: drove, flock, herd RS: 199-C-1 Sürü: sürü KMT: 16a/2	Sürük: sürü ME: 284 Sürüg: drove, flock, herd RS: 199-C-1

Sogan: soğan İM: 181 Soğan: onions ‘soğan’ RS: 194b/20 Soğan: onion RS: 202b/21 Soğan: soğan KMT: 9a/10	Sonqina: soğan ME: 59 Songqina: onion RS: 202b/21
Tamğa: damga ME: 100/8, 95/7 Tamğa: 1. Damga ve nişan, 2. Dağ ve damga İM: 146, 191	Tamğa: mühür ME: 246, 421, 496, 548, 651 Tamya kibe: işaretledi; damga vurdu İM: 198
Tamuğ: sogd. Cehhenem, ateş ME: 151/1 Tamuğ: tamu, cehennem İM: 139 Tamuq: hell ‘cehennem’ RS: 186a/6 Tamu: cehennem KMT: 9b/6	Tamuq: cehennem ME: 114, 189
Teve: deve ME: 8/2, 46/7, 58/3, 143/8, 146ek/1, 39/2, 46/6, 94/2, 146ek/3, 13/8, 161/4, 14/1, 40/8, 64/7 Dive: deve (tevey, teve, tivi, teve) İM: 172 Tive: deve İM: 92 Deve: camel ‘deve’ RS: 195a/22 Teve: camel RS: 199b/14 Teve: erkek deve KMT: 15a/10, 15b/1,2	Tēm(ē)n: deve ME: 272, 304, 618 Temē: deve İM: 223 Temên: camel RS: 199b/14 Temegen: camel KMT: 66b3/2
Temür: demir ME: 73/8, 91/5, 165/8, 61/2, 66/2, 66/3 Temir: demir İM: 160, 178 Demür: iron RS: 205c/18 Demür, temür: demir KMT: 33a/11, 25a/10,	Temür: demir ME: 35, 198, 63, 483, 199 Demür: demir İM: 222 Temür: iron RS: 205c/18 Temür: iron KMT: 66a10/2; 75a3/4-2; 75a4/2-2

54b/6	
Tangrı: Tanrı ME: 2/3, 3/1, 3/3, 6/5, 6/6, 9/1, 9/7, 11/8, 15/6, 15/8, 17/1, 17/5, 17/7, 18/5, 19/7, 20/8, 21/5, 21/8, 22/6, 22/7, 22/8, 31/4, 32/6, 32/8, 33/3, 36/5, 42/4, 45/1, 45/6, 47/1, 50/4, 50/6, 52/2, 52/4, 55/3, 55/4, 57/3, 57/5, 59/2, 59/4, 59/7, 59/8, 61/1, 61/3, 62/1, 63/7, 64/1, 69/1, 69/3, 70/6, 71/5, 73/5, 75/1, 76/2, 76/3, 77/5, 78/2, 78/5, 79/3, 82/4, 83/4, 85/7, 85/8, 88/1, 89/3, 89/4, 93/8, 94/8, 96/2, 96/7, 101/3, 101/5, 102/3, 105/2, 107/8, 110/6, 110/7, 117/3, 123/3, 125/8, 134/8, 139/5, 142/2, 152/4, 166/5, 166/7, 166/8, 169/5, 169/7, 174/4, 176/8, 177/7, 187/2, 190/4, 193/7, 198/8, 200/6, 203/4, 206/5, 208/6, 210/8, 214/3, 214/7, 220/1, 220/5, 230/6 Teŋri: Allah İM: 137 Tengri: God ‘Allah’ RS: 186a/1 Tanğrı: God ‘’ RS: 198a/1 Teŋri: Tanrı, Allah KMT: 2b/1, 59b/8,	Təngri: Allah ME: 386, 328, 455, 327, 140, 525, 939, 329, 1016, 1038, 846, 897, 396, 848 Tanğrı: tanrı İM: 194 Tengri: God ‘’ RS: 198a/1 Tngri: eternal god KMT: 63b3/1-2; 75b3/3-2
Öküz: Enenmiş sığır aygırı; burç adı İM: 172, 182 (ükek) Öküz: öküz RS: 190c/21, 199b/16 Öküz: öküz KMT: 15b/3	Üker: sığır ME: 282, 21, 288 Üker: bovines, cattle RS: 199-B-18 Üker: bull, wild bull KMT: 66b3/1; 68b5/2-2
Üzüm: üzüm ME: 44/3, 91/3	Üzüm: üzüm İM: 219

Üzüm: üzüm İM: 182 Üzüm: grapes ‘üzüm’ RS: 194b/8 Üzüm: grapes RS: 200b/8 Yüzüm: üzüm KMT: 8b/2	Üzüm: grape RS: 202b/8
Yaka: yaka; kıyı, kenar ME: 91/5, 147/3, 2/3 Yaka: güyümün boynu kuşatan yeri İM: 166 Yaka: collar RS: 205b/35 Yaqa: yaka KMT: 20a/2	Caka: yaka ME: 229, 483, 333, 555 Jaqa: collar RS: 205-B-35
Yorğa: yorga ME: 226/2, 226/3 Yorga: yürüyen at İM: 171 Yorga: ambler ‘’ RS: 196a/7 Yorığa: ambler (horse) RS: 204a/24 Yorğa: rahvan at KMT: 14a/9	Joriya: ambler (horse): RS: 204a/24 Jiruga: ambling horse KMT: 66b1/1
Yöri-: yürümek, gitmek ME: Yorçi-: to go; shall we go KMT: 64a9/1 Yorçi-: to depart KMT: 73b10/1	Coriba: yolladı (yüritti) ME: 628 Jorçi-ya: shall we go KMT: 64a9/1 Jorçi-: go imp.64a9/1 Ba yurħibaâ: to depart KMT: 73b10/1
Yıl: yıl, sene ME: 50/1, 87/5, 119/8, 179/5 Yıl: on iki aydan ibaret olan zaman İM: 184 Yıl: yıl, sene KMT: 30a/2-3	Jil: year KMT: 71a3/6

2.2. Etimolojik İnceleme

Bu başlık altındaki maddelerin etimolojik değerlendirmeleri yapılırken üç adımlık şöyle bir sıra takip edilmiştir: 1. Ortak kelimelerin dört tarihî sözlükteki Türkçe ve Moğolcadaki şekilleri yazılır. 2. İlgili sözcüğün etimolojisi ile ilgili yapılan yorumlar ve tespitler dile getirilir. 3. Ele alınan kelimenin çağdaş Türk ve Moğol dillerindeki şekilleri ve anlamları ifa edilir.

2.2.1. Adaş

RST. *adaş*: ‘isimdaş’, RSM. *atdaş*: ‘isimdaş’, İMT. *ayaş*: *ahitleşen, doştlaşan kimse*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Doerfer’e göre, *adaş*: *arkadaş, yoldaş* kelimesi <**āt+daş* ‘adları bir’ birleşmesinden oluşmuştur. Doerfer’in bu görüşüne M.Erdal ve Räsänen de katılmaktadırlar. Buna ek olarak Räsänen kelimenin “*atdaş” şekli ile çok eski dönemlerde -*td*- birleşmesinden ortaya çıktığını ‘?’ işaretiyle belirtmiştir (RES: s.5). T.Tekin ise *adaş* kelimesinin **ātdaş*’tan gelemeyeceğini zira bu durumda K. Kırg. ve İMT’de bulunan *ayaş* gelişmesinin izah edilemeyeceğini ifade eder (KBS: 49). J.Deny *adaş* kelimesinin *ad+eş* birleşmesinden oluştuğunu söylemiştir (TETTTL-I: 98). Abdulkadir İnan, sözcüğün ilk zamanlarda *comrade* ‘yakın arkadaş’, *friend* ‘dost’ anlamında kullanıldığını

sonradan *namesake* ‘aynı ada sahip’ kimse gibi bir anlam kazandığını belirtir. Clauson, Abdulkadir İnan’ın bu düşüncesinin etimolojik verilere uygun olmadığı görüşündedir. Ona göre ilk zamanlarda *a:t* kelimesi bireyin özel adı değil; daha çok kabile veya boyların adını temsil ediyordu. Bu bakımdan *adaş* kelimesi, önceden *fellow clansman* ‘aynı kabile veya boydan olanları’ gibi anlamları ifade etmiş olmalıdır (ED: 72). Räsänen, Türkçe *adaş*: *gefährte* ‘arkadaş, eş’ *freund* ‘yakın arkadaş’ kelimesini Moğolca *adali*: *gleich, ählich* ‘aynı, benzer’ kelimesiyle birleştirmiştir. Aynı eserinde Moğolcadan Türk dillerine geçmiş olan *adali*: ‘aynı, benzer’ kelimesinin bazı Türk dillerinde örneğin Sagaycada *adalyş, adalys*: *namensvetter* ‘aynı ada sahip kimse, adaş’ şeklinde olduğunu da belirtir (RES: 5). Tekin, Eski Türkçeden beri kullanılan *adaş*: *comrade, friend, equal, companion* kelimesinin Moğolca *adali*: *the same, identical; equal, similar, resembling* ‘eşit, benzer, andırma’, Evk. *adali*: *similar, equal* ‘benzer, eşit’, Sol. *adali* kelimeleriyle ortak olduğunu söyler (Tekin, 1996: 248).

Türkiye Türkçesinde *adaş*: *adları aynı olanlardan her biri* şeklinde kullanılmaktadır (TS: 23). Modern Türk dillerinde: Az. *adaş*, Başk. *azaş*, Kzk. *attaş*, Kırg. *adaş*, Özb. *ädäş*, Tat. *adaş*, Türkm. *ātdaş*, Uyg. *atdaş, isimdaş* (KTLS: 6-7). Modern Moğolcada *амьдай* (*amiday*): ‘akrabalık ilişkisi olmayan aynı ada sahip kimselere verilen ad’ (MS: 42) kelimesi kullanılmakta ve Mukkadimetü’l-Edeb’te *amiday*: *adaş* biçimine rastlanmaktadır (MEM: 166). *adali* kelimesi için de *адил: харилцан ижил тэнцүү, маш ойр төстэй, адил болох, адил хүчтэй* ‘aynı, benzer, karşılıklı aynı seviyede, aynı güce sahip olan’ (MS: s.23) anlamları verilmiştir.

2.2.2. Ala

MET. *ala*: *ala*, İMT. *ala*: *alaca, benekli at*, RST. *ala*: ‘alacalı at, lekeli, benekli’; *ala*: ‘cüzam, cüzamlı’; *ala ton*: ‘rengarenk giysi’, KMTT. *alaça*: *alaca, ala renkli*, MEM. *ala*: *ala*, İMM. *alag*: *alaca*, RSM. *alaq*: ‘cüzamlı’; *alaqçin*: ‘alacalı giysi’.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Kelimenin Ana Altaycada **ālV* (~**ē-*) *variagated* ‘alaca, rengarenk’ şeklinde olduğu düşünülmektedir. Proto-Türkçede **āla*, proto-Moğolcada **ala-g*, proto-Korecede **ər-* gibi şekillerinin olduğu varsayılır (EDAL: 291). Svortyan, Türkçe *ala*: *зазиоцветный* ‘ala, rengarenk’ kelimesinin Moğolcaya

geçtiğini söyler. Sonradan sadece Türk ve Moğol dillerinde değil aynı zamanda Evenki dilleri ve Korecede de *allak*, *allok*, *aran*, *ellək* şekilleri bulunduğunu da bildirir. Vambéry *ala* kelimesinin Türkçe *al*: *алый* ‘kızıl, kırmızı’ kökünden geldiğini dile ifade eder. Ramstedt ise Türkçe *ala* biçimini Moğolca *alay* biçimiyle birleştirir. (SET-1: 128). Clauson, *a:la* kelimesinin genel anlamının *parti coloured* ‘alaca, rengarenk’ olduğunu belirtmekle beraber *dappled* ‘benekli’, *mottled* ‘ebruli’, *blotchy* ‘lekeli’ gibi benzer anlamlarda kullanıldığını ve mecazi olarak *hypocritical* ‘riyakar, samimiyetten uzak, iki yüzlü’, *treacherous* ‘arkadan vuran, haince aldatıcı’ gibi anlamlar taşıdığını örneklerle gösterir (ED: 126). Tumurtogoo, Moğolca *алаг* (*ala-γ < alay*): *өөр өөр өнгө хослосон* ‘çeşit çeşit renkler karışımı’ kelimesinin tarihî Moğolca metinlerde sıkça kullanıldığını dile getirir. Türk ve Moğol dillerinde bu sözcüğün ortak olduğunu ifade eder (MES: s.17). Gülensoy, 1. *ala*: *insanın içindeki gizli şeyler* 2. *ala*: *ala alaca* kelimesinin Eski Türkçeden beri kullanıldığını ifade ederek Türk ve Moğol dillerinin ortak sözcüklerinden biri olduğu görüşüne katılır (KBS: s.61).

Kelime Türkiye Türkçesinde *ala* ve *alaca* şekilleriyle yaşamaktadır (TS: s.63). Modern Türk dillerinde ise: Az. *ala-bāzāk*; *ala-bula*, Başk. *ala*, Kzk. *ala*, Kırg. *ala-bula*, Özb. *älä-bulä*, Tat. *ala-kola*, Türkm. *āla*, Uyg. *ala*; *ala-bula* (KTLS: ss.12-13) türevleriyle kullanılır. Modern Moğol yazı dilindeki *алаг*: *alag* kelimesi iki veya ondan fazla renk karışımı anlamında kullanılırken bu kelimeyle oluşturulan birleşik yapılar ve anlamları şöyledir: *алаг эрээн*: *alag ereen* ‘alaca, rengarenk’, *алаг цоог*: *alag tsoog* ‘benekli’, *алаг марьяа*: *alag mariya* ‘bir tür hastalık’ (MS: s.28). Modern Moğol dillerinde, Khal., Bur. *алаг*, Kalm. *алг*, Mong. *алаб* (SMES-I: s. 43) gibi fonetik bakımdan farklılaşan türevleri kullanılır.

2.2.3. Alp

MET. *alp*: *cesur*, *yiğit*, İMT. *alp*: *kahraman*, *bahadır*, RST. *alp*: ‘cesur, yürekli’, KMTT. *alp*: *yiğit*, MEM. *alb*: *alp*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Starostin, Ana Altayca **älpa* şeklinde ve *unable* ‘aciz, iktidarsız’, *sick* ‘hasta, istifra etmek, yakalatmak’, *being at service* ‘hizmette olmak’, *man-at-arms* ‘asker, silahşor’ anlamlarına gelen bir kelimenin bulunduğunu varsayar ve proto-Türkçede bu kelimenin **alp* şekline dönüştüğünü 1. *difficult*,

hard ‘zor, katı’ 2. *warrior* ‘savaşçı’ 3. *hero* ‘kahraman’ 4. *brave* ‘cesur’ 5. *giant* ‘dev’ 6. *landlord* ‘ev sahibi’ gibi anlamları ifade ettiğini; buna karşın proto-Moğolcada kelimenin **alba-n* şeklinde olduğunu ve 1. *compulsion, forcing* ‘zorunluluk, zorlama’ 2. *to force* ‘zorlamak’ 3. *service, duty* ‘hizmet, görev, vazife’ manalarına geldiğini tasavvur eder. (EDAL: 289). Clauson, sözcüğün bazı Türk dillerinde bulunan *alpavut/alpawut* şekliyle XIX. yüzyılda Moğolcadan Türkçeye ödünçlendiğini iddia eder (ED: 127).

Türkiye Türkçesinde *alp*, yiğit ve kahraman anlamlarıyla kullanılır (TS: 91). Modern Moğol yazı dilinde ise bu kelime *алба(н)* *alba(n)* şekliyle yaşar. Moğolcada Yuan İmparatorluğu döneminde halk tarafından devlete verilen vergi anlamında kullanılırken, günümüz Moğolcasında devlet için yapılan işler anlamında kullanılır (MES: 17).

2.2.4. Altın

MET. *altun*: *altın*, İMT. *altun*: *altın*, RST. *altun*, KMTT. *altun*: *altın*, MEM. *altan*: *altın*, İMM. *altun*: *altın*, RSM. *altan*, KMTM. *altan*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Räsänen, Türkçe *altun*: *gold* ‘altın’ Moğolca *altan*: *altın* şekillerini birleştirir. Yakutçadaki *altan*: *altın* biçiminin ise Moğolcadan alındığını iddia eder. Ona göre sözcüğün kökeni **āl*: *rot* ‘kızıl, kırmızı’ ve Çince *ton*: *медь* ‘bakır’ kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkan biçime dayanır (RES: 18). Aslı Çince olan **toñ*: *медь* ‘bakır’ kelimesi Çuvaşçaya *toj*: *messing* ‘para’ ve Yakutçaya *dujdā*: *пудумъ* ‘kandırmak’ biçimleriyle geçmiştir. (RES: 488). Eren, kelimenin kökenini açık olarak bilinmediğini ve kökeniyle ilgili oldukça zengin görüşler bulunduğunu söyler. Yazarların kimileri Türkçe *altun*’u Moğolca *altan* biçimiyle birleştirmekle yetinmişse de kimileri *altun* biçiminin başında Türkçe *al* ‘kızıl’ (?) sözünün geçtiğini ve daha sonradan Eski Türkçe *altun* ve Moğolca *altan* biçimlerinin buradan türediğini ileri sürer. Bu görüşte olanlar, kelimenin Türkçe *al* ‘kızıl’ ve Çince (krş. Korece) *ton* (*tun*) ‘değerli metal’ sözcüklerinden oluştuğunu düşünürler. Bazı araştırmacılar açıklamalara katılmazken bazıları Yakutçada ‘bakır’ anlamında kullanılan *altan* biçiminin Moğolcadan alındığını belirtirler. Türkçe *altun* biçimini Arapça *lāṭūn* ‘Messing’ biçimiyle birleştirmeyi de deneyenler olmuştur. Poppe, *altun*’ı büyük bir ihtimalle **h-* < **p-* ile başlayan bir örnek olarak değerlendirmek gerektiğini ve “Altay dilleri”nde ‘*altın*’ olarak ‘kızıl’ ve başka bir metal adından oluşmuş birtakım örneklerin

bulunduğunu ifade ederek Buryatçada ve Yakutçada altın için kullanılan Bur. *ulān muungen* ‘kızıl gümüş’ ve Yak. *kıhıl kömüs* sözcüklerini örnek olarak sunar, bunun yanında Halaççada *altun* ~ *altın* adı geçmediği gibi, *āl* biçimi de kullanılmaz. Moğolca *altan* (Kalmıkça *altı*) yanında Monguorcada kullanılan *xardam* ~ *xardan* biçimleri ilginçtir. Poppe’ye göre, bu biçimler *haltan*’dan gelir. Moğolca biçimler ise **hāltun* < **paltun* ’dan gelmektedir. Orta Moğolca **haltan* Orta Türkçeden kalma bir alıntı olarak söylenmişse de Orta Türkçede buna benzer bir biçimi tevsik edilmemiştir. Son olarak Şçerbak’tan bu yana altın sözcüğünün etimolojisiyle ilgili ortaya atılan bütün görüşler büsbütün inandırıcı değildir. Ramstedt tarafından ileri sürülen ve sonradan birkaç araştırmacının da katıldığı *altun*’un *al* ve *ton* (*tun*) ‘değerli metal’ sözlerinden geldiği fikrinin gerçeğe en yakın görüş olduğu düşünülüyor (TDES: 9-10). Svortyan, *altın*: *золото* kelimesinin; Eski ve Orta Türkçe, bazı Kırım Tatar ağızları, Karayimce, Kumukça, Uygurca, ve Karluk-Harezmi dil grubuna ait Lobnorca gibi dil ve diyalektlerde bulunan *altun* biçiminin en eski biçim olduğunu düşünür. Yakutçadaki *altan* biçiminin Moğolcadan geçtiğine dair kanıtlar mevcut olsa da Doerfer, bu delilleri yeterli bulmaz. Ona göre, Türk dillerindeki dar ünlüler, Yakutçada genellikle geniş ünlüye dönüştüğü için *altan* Yakutçadır. Alıntı bir sözcük değildir. Svortyan, Çuvaşçada bulunan *туй/той: медь* ‘bakır’ *туй тунра: медная руда* ‘bakır cevheri’ biçimlerinin de yukarıda anılan Çince *tun* ve *ton* biçimlerinden geldiğini ve Türkçe *tunç*: *бронза* kelimesiyle karşılaştırılması gerektiğini söylemiştir. Daha sonradan kırmızı veya kızıl anlamında olan *al* kelimesinden türemiş metal adlarının Türkçede bulunduğunu, Yakutça altın anlamında kullanılan *гызыл көмүш* ‘gızıl kömüş’ kelimesini örnek göstererek dile getirir. Doerfer, Türkçe *al* ve Korece *tun* biçimlerini birleştiren görüşe de karşıdır. O, etimolojik açıdan altın kelimesinin **alton* biçiminden geldiğini, fakat bunun da morfolojik açıdan uygun olmadığını söyler. Clark ve Ramstedt, kelimenin Tuvaca ve Yakutçaya Moğolcadan geçtiğini ve sonradan Yakutçadan Evenki dillerine geçtiğini ileri sürerler (SES-1: s.142). Tumurtogoo, Moğol dilinin tarihî metinlerinde sık sık kullanılan *алт(н)*: *шар өнгөтэй үнэт метал* ‘sarı renkli, değerli metal’ kelimesini, Türkçe *altın*: *золота* ‘altın’ kelimesiyle karşılaştırır (MES: s.19).

Kelime, Türkiye Türkçesinde *altın* biçimiyle ve *kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element* anlamıyla *altın babası, altın başı, altın beşik, altın bilezik, altın çağ, altın*

kaplama, altın kökü, altın oluk, altın saat, altın sarısı, altın yıl vb., bir sürü birleşik kelimenin bünyesinde kullanılmaktadır (TS: 93). Modern Türk dillerinde ise bu sözcük; Az. *gızıl*; *altun*, Başk. *altın*, Kzk. *altın*, Kırg. *altın*; *zer*, Özb. *áltin*, Tat. *altın*, Türkm. *altın*; *gızıl*, Uyg. *altun* (KTLS: 18-19) türevleriyle yaşar. Modern Moğolcada *алт* /alt/: *хувьлахуй ухааны нэгэн язгуур махбод*; *шөр өнгөтэй төмөрлөг эрдэнийн зүйл* ‘sarı renkli metal mücevher’; *алтан* /altan/: *алтаар* ‘altından yapılmış herhangi bir şey’ şekilleri ve anlamlarıyla kullanılır (MS: 34). Çağdaş Moğol dillerinde ise sözcüğe, Khal. *алт(ан)*, Bur. *алтан* Kalm. *алтн* Dag. *алта* Mngr. *xardam* (SMES-I: s.47) biçimleriyle rastlanır.

2.2.5. Amarak

MET. *amrak*: *müşfik, merhametli*; *amraklık*: *şefkat, sevgi*, MEM. *am^araḥ bolba yamadu*: *nesneye hayran oldu*, İMM. *amrah*: *sevgili*; *amuray/amray*: *arkadaş, sevgili*, KMTT. *amrak bol-ḡil*: *âşık ol*, KMTM. *amarag*: ‘arkadaş, sevgili’, RSM. *amiraq*: ‘koca’.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Poppe, Eski Türkçe *amaraq*: *beloved* ‘sevgili’ kelimesinin Moğolcaya Türkçeden girmiş erken ödünçlemelerinden biri olduğu kanaatindedir. (Poppe, 1965: 158). Clauson, Türkçe *amrak* kelimesinin *amra*:- fiilinden türediğini ifade eder. Anlam açısından sözcük; *benign, friendly* ‘sevecen, arkadaş canlısı’ ve ayrıca *to whom one is friendly; beloved; dear* ‘birinin arkadaşça sevdiği dostu, yakını’ gibi manalar taşır; hangi anlamın daha üstün olduğunu belirlemek genellikle zordur. Kelime çok eski zamanlarda Moğolcaya *amaraḡ*: *love, friendship* ‘aşk, arkadaşlık’ şeklinde geçmiştir. Kuzeydoğu, Güneydoğu ve belki Kuzeybatı Türk dillerinde kullanılmaya devam etmektedir. İki heceli olanları orijinal formudur, üç heceli olanları ise Moğolcadan yeniden ödünçlemelerdir (ED: 162-163). Moğolcada dinlenmek, rahatlamak anlamında *amra*- fiili bulunur. Moğolca “*amaray*” kelimesi, *амар* |amu-r| kökünden türetilmiştir. Moğolca *амараḡ* /amaray/: *отно*; *хайрм* ‘yakın; sevgili’ kelimesi, ilk zamalarda annenin çocuğuna hitap etmek için kullandığı bir söz iken zaman içerisinde birbirini sevenlerin ‘sevgili, yakın’ anlamıyla kullandıkları söz hâline dönüşmüştür (MES: 21). Ana Altaycada **āmV*: *to be quiet; sleep* ‘sessiz olmak, uyumak’ anlamında bir kelime varsayılmaktadır. Bu kelime için proto-Tunguzcada **ām*-, proto-Moğolcada **amu*-, **ami*-, proto-Türkçede ise **ām*- biçimleri tasavvur edilir. Bu kökten türemiş dinlen-, rahatla-, uyu- anlamlarındaki bir sürü fiil ve isim

yukarıda adları geçen Altay dillerinde bulunmaktadır. Bu sözcüklerden bazıları Türkçeden Moğolcaya bazıları da Moğolcadan Türkçeye geçmiştir. Ancak Moğolca *amarax*, *amuraq* biçimleri Türkçeden ödünç alınmıştır. Bu sözcüklerin bazı modern Türk dillerindeki türevleri ise Moğolcadan geri ödünçlemelerdir (EDAL: 298-299).

Amarak sözcüğü, Modern Moğolcada *амраг /amrag/*: *маи элэгсэг хайртай хүн* ‘çok dostça davranan sevilen biri’ şekliyle kullanılmaya devam etmektedir (MS: 39). Modern Moğol dillerinde ise; Khal. *амраг* Kalm. *амрэ* Mngr. *хамара* Duns. *хамра*- Boa. *хамарэ* : *отдыхать*; *уснайкаваться* ‘dinlemek; sakinleşmek’ (SMES-I: 48) biçimlerine rastlanır.

2.2.6. And, Antқа-

MET. *andık*:- *ant içmek*, *ant*: *ant*, *yemin*; *antdık*- *ant içmek*, *yemin etmek*; *antdaş*: *ant ortağı*, MEM. *anda*: *eş*; **andağār*:-*ant*; *andağarlalduba tūnlē*: *onunla antlaştı*; *andağārtu*: *andlık*; *andalalduba tūnlē*: *onun ile dostluk ettik*; *andaliğāsa ökbe tūndū yamayi*: *dostluktan dolayı ona nesne verdi*, *andaliğ*: *dostluk kurmak*, İMT. *ant*: *yemin*; *antlığ*: *birine ahitle bağlanmış* İMM. *anday(ārla)ba*: *yemin etti*, *ant içti*, RST. *and*: ‘ant içme, yemin’, RSM. *andağar*: ‘yemin, ant içme’ KMTT. *and*: *ant*, *yemin*, *and iç*:- *yemin etmek*, KMTM. *andagarla-ba*: ‘özen göstermek’.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Tumurtogoo, Moğolca *анд |anda|*: *тангарагласан нөхөр, найз нөхөр* ‘ant içmiş arkadaşlar; dost’ kelimesini Türkçe *and*: *клятва* ‘yemin’ kelimesiyle karşılaştırmıştır (MES: 26). Bu kelimeye, Türk dilinin tarihî metinlerinde *and* veya *ant* biçiminde rastlanmaktadır. Clauson’a göre *and* biçimi orijinal biçimidir. Normalde *and*: *outh* ‘yemin’ anlamındadır ve bazen deyim olarak *and iç*:- *to drink outh* ‘yemin et-’ te kullanılmaktadır (ED: 176). Bu kelimedен *andlığ*: *bound by an oath swearing, sworn* ‘yeminli’ (ED: 177), *andık*- *to swear an oath, to declare oneself innocent* ‘yemin et-, birinin kendi masumiyetini duyurması’ ve *andğar*- gibi fiiller türemiştir (ED: 180). Ana Altaycada **ánta* oath; comrade, match ‘yemin, dost, eş’ kelimesinin bulunduğu varsayılmaktadır. Bu kelime, proto-Türkçede **ānt*, proto-Moğolada **anda*, proto-Japoncada **ánta* proto-Tunguzcada **anda* biçimlerindedir. Kelimenin Türkçe ve Moğolcadaki biçimlerinin birbilerinden alıntı olduğunu düşünenler de bulunmaktadır fakat Şerbak’a göre hangisi hangisinden aldığını söylemek zordur (EDAL: 302).

Kelime, Türkiye Türkçesinde *ant* şekliyle ve 1. *Tanrı'ya veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin, kasem*. 2. *kendi kendine söz verme, ahit; ant içmek: (etmek): bir şeyi yapmaya veya yapmamaya ant ile söz vermek, yemin etmek* anlamlarıyla kullanılır (TS. 135). Modern Türk dillerinde ise; Az. *and*, Başk. *ant*, Kaz. *ant*, sert, Kırg. *ant*, *kasam*, *şert*, Özb. *ant*, Tat. *ant*, Türkm. *ant*, *äht*, *kasam*, Uyg. *ant*, *käsäm* (KTLS: 22-23) türevlerine rastlanır. Modern Moğolcada *анд: төрөл биш, дотно умгэлцсэн сайн нөхөр* ‘öz olmayan ant içmiş kardeşler’; *андгай/андгар: тангараг* ‘yemin’, *андгайлах: амалдах, тангараглах, андгай хийх* ‘yemin etmek, ant içmek’ şekilleriyle kullanılmaya devam etmektedir (MS, 44, 45). Modern Moğol dillerinde ise Khal., Khalm. *анд* Bur. *анда* (SMES-I: 49) şekilleri mevcuttur.

2.2.7. Arı ~ Arıĝ

MET. *arıĝ: temiz, arı, arıĝla-: temiz tutmak, tenzih etmek, takdis etmek, arıĝlık: arılık, temizlik, arıĝsız: pis, murdar*, MEM. *ari'un: temiz, arı'unlik kibe: temizledi, ariyün: temiz*, İMT. *arıĝsız: arı ve temiz olmayan*, İMM. *ari'ün: temiz, saf arı*, KMTT. *aru: arı, aru: temiz, arı*, RST. *arısız: ‘arısız, şeytan’, arı: ‘temiz, arı’*; RSM. *ariyun: ‘temiz’*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Kelime **apu: ari* [*<*ari*] kökünden gelmekte ve *apu: ariy* ‘arı, temiz’, *аруун: ariyün* ‘temiz’, *арил- aril- [ari+l]: үзүү болох, үзвэр болох* ‘temizlenmek, silinmek’, *арилга- arilya [ari-l-ya]: ‘temizlemek, silmek’* gibi Moğolcada bulunan kelimeler söz konusu olan kökten türemektedir (MES: ss.29-30). Poppe, Orta Moğolcadaki Türkçe ödünç kelimeler hakkındaki makalesinde Moğolca *arag* sözcüğünün Türkçe *ariy: clean* kelimesinden geldiğini belirtmiş (Poppe, 1955: 38). Räsänen; Uyg., Çağ. *ary: sich reinigen* ‘kendini temizlemek’, Uyg., Şor. *ar-yq: rein, schön* ‘temiz, güzel’, Osm. *ar-y: rein, heillig* ‘temiz, kutsal’ kelimelerini Moğolca *ari-gun* biçimiyle birleştirir (RES: 25).

Türkiye Türkçesindeki *arı* sözcüğü; 1. *temiz*, 2. *yabancı şeylerden arınmış, katışıksız, saf, halis*, 3. *günahsız* (TS: 148) anlamlarına sahiptir. Türk dillerinde ise bu kelime; Kar. *aruw*, Koyb. *ārah/ārīh*, Kom. *arū*, Yak. *irās*, Çuv. *ire* (KBS: 76) gibi varyantlarıyla yaşar. Modern Moğolcada *аруун: буртаггүй, үзвэр, аруун үзвэр* ‘pisliksiz, temiz, saf’ (MS: 52)

kelimesi bulunurken Modern Moğol dillerinde Khal. *аруз, аруун*, Bur. *арюун*, Kalm. *арун*, Bao. *арун*, Dag. *арун*, Duns. *арун (аруни)*, Mgnr. *аріун* (SMES-I: 55) biçimlerine rastlanır.

2.2.8. Armut

İMT. *armut*: *armut*, KST. *armut*, KMTT. *armut*, IMM. *armut*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Eren, armut kelimesini 1. *Türkiyenin her yerinde yetişen bir yemiş ağacı* 2. *bu ağacın tatlı, sulu, yumuşak, ufak çekirdekli meyvesi* olarak tanıtmış ve Farsça armūd, amrūd, anbarūt: a pear ‘armut’ kökünden getirmiştir. Armut kelimesinin modern Türk dillerinde Az. *armut*, Tkm. *armut*, KKlp. *almurt*, Kzk *almurt*, Kırg. *amurut*, Özb. *ālmurut* gibi şekilleriyle varlığını devam ettirdiğini dile getirmiştir. Doerfer, kelimenin kökeninin muhtemelen Türkçe olduğunu ve Türkçeden Farsçaya sonradan tekrar Farsçadan Türkçeye (Oğuz dialektlerine) geçiş yapmış olabileceğini ‘?’ işaretiyle belirtmiştir. Ona göre, armut kelimesi için Eski Türkçede *kertme* kelimesi kullanılıyordu. Sonradan daha çok Kıpçak ağızlarında kullanılan Eski Türkçe *kertme*: *armut* kelimesi Macarcaya *körte* olarak geçmiştir (TDES: 18).

Kelimenin çağdaş Türk dillerindeki görünümü şöyledir: Türkiye Türkçesinde *armut*, -du: 1. *gülgillerden, çiçekleri beyaz, Türkiye’nin her yerinde yetişen bir ağaç*, 2. *bu ağacın tatlı ve sulu, yumuşak, ufak çekirdekli meyvesi* 3. *çok bön, çok aptal (argo)* (TS: 155). Az. *armud*, Kzk. *almurt*, Kırg. *almurut*, Özb. *ālmurut*; *nāk*, Türkm. *armut*, Uyg. *armut* (KTLS: 26, 27).

2.2.9. Arpa

İMT. *arpa*: *arpa*, KST. *arpa*: *barley*, KMTT. *arpa*: *arpa*, MEM. *arbay*: *arpa*, RSM. *arpa*: *barley*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Eren, Eski Türkçeden beri kullanılan *arpa* kelimesinin bazı eski ve yeni Türk dillerinde *arpacık*, *arpağan* gibi biçimleri ile bulunduğunu dile getirmiştir. Araştırmacılar kelime hakkında sıklıkla Hint-Avrupa dillerinden alındığını ve Türkçeden Moğolcaya geçtiğini oradan da *arbai* şekli ile belli başlı komşu dillere geçtiğini ifade etmişlerdir. Daha geç tarihli bir alıntı olarak Soyotçadaki *arbay* biçiminin de Moğolcadan alıntı olduğunu belirtmiştir (TDES: 19). Räsänen, Macarca *árpa*

kelimesinin Türkçeye *arpa: gerste* ‘arpa’ şeklinde geçtiğini bildirir. Sonradan Türkçe *arpa* kelimesini Moğolca *arpaj: gerste* ‘arpa’ kelimesiyle birleştirir. Moğolca *arpaj* biçiminin de Mançuca *arfa*’dan geldiğini ileri sürer (Räsänen, 1969: 27). Poppe’ye göre Eski Türkçe *arpa: barley* kelimesi, Moğolcaya Türkçeden geçen erken dönem ödünçlemerden biridir (Poppe, 1965: 158). Tumurtogoo ise Moğolca *арвай* biçiminin Türkçe *arpa*’dan Moğolcaya geçtiğini dile getirir (MES: 28).

Standart Türkiye Türkçesinde *arpa*: 1. *buğdaygillerden bir bitki* 2. *bu bitkinin ekmek veya bira için kullanılan, hayvanlara yem olarak verilen taneleri*, 3. *rüşvet (argo)* (TS: 156) anlamlarıyla kullanılan kelime, çağdaş Türk dillerinde: Az. *arpa*, Başk. *arpa*, Kzk. *arpa*, Kırg. *arpa*, Özb. *ärpa*, Tat. *arpa*, Türkm. *arpa*, Uyg. *arpa* (KTLS: 26, 27) şekilleriyle yaşar. Kelime, standart Moğolcada *арвай: аму тарианы сүрэл түрүүт ургамал* ‘buğdaygillerden bir bitki’ (MS, 1966: 48) şeklinde yaşarken diğer çağdaş Moğol dillerinde kelimenin Khal. *arwai*, Bur. *arbai*, Ord., Oir. *arwā* (MES: 28) gibi türevleriyle karşılaşılır.

2.2.10. Arslan

MET. *arslan: aslan*, MEM. *arslan bayku gacar: aslan olduğu yer; arslan hodun: aslan burcu, arslanu küçük: aslan*, İM *arslan: aslan, burç adı olarak*, İMM. *arslan: aslan*, KMTT *arslan: aslan*, KMTM. *arsalan/arslan*, RST. *arslan*, RSM. *arslan*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *arsla:n: lion* kelimesinin çok eski zamanlarda Türkçeden Moğolcaya *arslan/arsalan* biçiminde geçtiğini söyler. Bütün çağdaş Türk dillerinde *aslan* veya üç heceli olan *arsılan* biçimlerinde yaşamaktadır (ED: 238). Eren, Türk dillerinde bulunan biçimleri bildirmekle beraber onlardan ilginç olan birkaçı hakkında açıklamalarda bulunur. Tuvalar *ar- sil aba* adını kullanırlar. Bu biçim diğer Türk dillerinde *aba: ayı* olarak geçer. O bakımdan *arsıl aba* adı Teleütlerin kullandığı *arsıl ayû* adına benzer. Çuvaşça *arâslan* kelimesi bu dile Tatarcadan geçmiştir. Ancak Çuvaşçada aslan sözünün eski karşılığı olan *uslan kayak* biçimi saklanmıştır. Kelime, Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır. Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili çok fazla görüş ileri sürülmüştür. Kimileri kelimenin Türkçe olduğunu düşünürken, kimileri Farsça olduğunu iddia etmiş, kimileri de Rusça *slon* kelimesiyle bağlantı kurmaya çalışmıştır (TDES: 23).

Tumurtogoo, kelimenin Farsça *arslān*’dan Türkçeye *arslan* şeklinde geçtiğini ardından bu kelimenin Türkçeden Moğolcaya *arslan* biçimiyle alındığını ifade eder (MES: 30).

Kelimenin çağdaş Moğol ve Türk dillerindeki kullanımı şöyledir: Standart Türkiye Türkçesinde aslan: 1. Kedigillerden, erkekleri yeleli, yırtıcı, güçlü memeli hayvan, 2. Sağlığı yerinde gibi anlamlarında devam etmektedir (TS: 145). Modern Türk dillerinde: Az. *aslan*, Başk. *arışlan*, Kzk. *asristan*, Kırg. *arstan*, Özb. *ārslān*; *şer*, Tat. *arışlan*, Türkm. *arslan*, *yolbars*, Uyg. *arslan* (KTLS: 28, 29). Standart Moğolcada *арслан*: *сүүл урт толгой том арааман* ‘kedigillerden olan kuyruğu uzun başı büyük vahşi hayvan’ (MS: 52). Modern Moğol dillerinde: Ord. *arsalaŋ*, Bur. *arsalan*, Oyr. *arsⁿlan* (MES: 31).

2.2.11. Asıg

KMTT. *asıg*: *kazanç*, MET. *asik*: *yarar*, İMT. *aşığlıg*: *faydalı*, *kazançlı*, İMM. *asig*: *kazanç*, *fayda*, *kâr*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisine dair bilgiler: Clauson, *asıg*: *profit*, *advantage* ‘yarar, fayda’ kelimesinin Türkçeden Moğolcaya *aşığ* şekliyle geçmiş bir alıntı olabileceği kanaatindedir. Kuzeydoğu Tuvacada bulunan *ajık* şekli ise Moğolcadan tekrar Türkçeye geri alınmıştır (ED: 244). Räsänen, Eski Uygurca metinlerde *asyγ*: *Nutzen Vorteil, Gewinn* ‘kullanım, fayda, yarar’, Orta Türkçede *asyγ*, Kutadgu Bilig’te *azyk*, Çağtaycada *asik*, *asiγ*, Kuman Kıpçakçasında *asiγ* şekilleriyle karşılaşılan kelimenin Moğolcaya *asig*: *Gewinn, Nutzen* ‘yarar, kullanım’ şeklinde geçtiğini dile getirir. Ona göre kelime *as-*: *hängen* ‘asmak’ kökünden gelmektedir. Sözlüğün bir önceki maddesinde yer alan *as*: *aufhängen, anhängen* ‘asmak, iliştiirmek’ kelimesini, (~) işaretiyle Moğolca *asa*: *sich erheben* ‘yükselmek’; *asa-ga*: *anzünden; die Feuerflamme aufsteigen lassen* ‘yangın, yakmak; ateşin alevlemesi’ kelimeleriyle birleştirir (RES: 28, 29). Tumurtogoo, ise Moğolca *ашиг* |*asiγ*|: *олз, орлого* ‘buluntu, kazanç’ kelimesini, Türkçe *asîγ* kelimesiyle karşılaştırır (MES: 34).

Kelimenin çağdaş Moğol ve Türk dillerindeki kullanımı şöyledir: Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmayan kelime; Güneydoğu Tuvaca, Kazakça, Çuvaşça gibi çağdaş Türk dillerinde hâlâ kullanılır. Modern Moğolcada *ашиг*: 1. *зарлагаас илүү гарч байгаа орлогын хувь*, 2. *өртөггүй орох олз юм*, 3. *малын мэтээс гарах хэрэгцээт зүйлс*, 4. *тус дөхөм* ‘1.

giderden fazla düşen gelir, 2. masrafsız gelen kazanç, 3. hayvan ve benzerlerin insanlara faydası, 4. yardım' (MS: 59) kelimesi mevcutken, diğer çağdaş Moğol dillerinde Khal., Ord. *aşığ* Bur. *aşag* Oyr. *aşğ* (MES: 34) türevlerine rastlanır.

2.2.12. Av

MET., İMT. *av*: *av*, MET., İMT. *avçı*: *avcı*, MET. *avla*- *avlamak*, RST. *avlamaq*, MEM. *aba*: *av*; *abaçi*: *avcı*; *abalaba*: *avladı*, RSM. *abalağu*.

A:v: *wild game* 'av' kelimesi aslında bir somut addır. Bunu kelimenin eski zamanlardaki *ab*:- *hunting wild game* 'av avla-' fiili ile kullanılmasından anlamak mümkündür. Kelime bu biçimiyle Kuzeydoğu Türk dilleri hariç bütün Türk dillerinde kullanılmaktadır. Kuzeydoğu Türk dillerinde ise eş anlamlısı olan *aŋ* (*eŋ*) biçimi bulunur. Yaklaşık XI. yüzyıldan itibaren bazı Türk dillerinde görülmeye başlayan *b > w* ses değişikliği nedeniyle kelime, Orta Türkçe dönemi mahsüllerinin bazılarında *aw* şekliyle yazılmıştır (ED: 3). Räsänen, Türkçe **āb*: *jagd* 'av, avcılık' kelimesinin < ? **hāb* kökünden gelmiş olabileceğini ifade eder. Moğolcadaki *aba*: *vegeljagd*, *vogelfang* 'kuş avı' şeklindeki kelime ise < **pāba* biçiminden gelmiş olmalıdır. Räsänen, kökenin açık olmaması nedeniyle Türk ve Moğol dillerindeki biçimleri (~) işaretiyle birleştirir (RES: 1). Tumurtogoo, Moğolca *ab* |*aba*|: *хоморголон гөрөөлөх*; *ан ав* 'toplu olarak avlamak; av' kelimesini, Türkçe *aw* ile karşılaştırır. Kelimeden *çin* ekiyle türetilmiş olan *aba-çin* kelimesinin Moğolca yazılmış bazı tarihî vesikalarda bulunduğunu ifa eder. Sonradan Moğolcada isimden fiil yapan *-la* ekiyle *авла* |*aba-la*| 'avlamak' fiili türetilmiş bu fiilden de *авлагчин* |*aba-la-γçin*| 'borç toplanan biri' sözcüğü yapılmıştır (MES: 9). T.Tekin, Orhun yazıtlarında *ab*, Eski Uygurca metinlerde *aw* ve diğer tarihî Türk dillerinde *a:w*, *ov*, *o* biçimleriyle karşılaşılan kelimelerin **a:b* kökünden geldiği kanaatindedir. Tekin; Türkçe, Moğolca ve Solonca biçimleri ortak sözcükler olarak değerlendirir: Moğolca *aba*: *chase*, *hunt*, *battue* < **a:ba*; Solonca *ava*: *chase*, *hunt*, *battue*. Nitekim Moğol dillerinde bu kökten türemiş *avla*- fiili bulunurken Solonca gibi Evenki dillerinde da *avala*:- to hunt fiilleri bulunur (Tekin, 1996: 245-268).

Kelimenin çağdaş Moğol ve Türk dillerindeki kullanımı şöyledir: Standart Türkiye Türkçesinde; *av*: 1. *karada*, *denizde*, *gölge veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi*, 2. *bir hayvanın bir başka hayvanı yemek için yakalaması*, 3. *bu*

yollarla yakalanan hayvan 4. *tuzağa düşürülen, kendisinden yararlanan kimse (mecaz)* (TS: 189). Avlamak: 1. *bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek*, 2. *tuzağa düşürmek, kurnazlıkla kandırmak (mecaz)* (TS: 191). Avcı: 1. *avı kendine iş edinen kimse*, 2. *Başka hayvanları yakalamakta uştan olan (hayvan)* 3. *Bir şeyi büyük bir isteyekle izleyen ve bulup ortaya çıkaran, tanıtan kimse (mecaz)* (TS: 190). Çağdaş Türk dillerinde: Az. *ov*, Başk. *hunar*; *avslık*, Kzk. *aŋ avlav*, Kırg. *an*; *ū*, Özb. *āv*, Tat. *av*, *sunarçılık*, Türkm. *āv*, Uyg. *o* (v) (KTLS: 34, 35). Standart Moğolcada *ав: анг хоморголон агнах, ав тавих, ав тарах* (MS: 14). Diğer çağdaş Moğol dillerinde: Ord. *awa*, Bur. *aba*, Oyr *ab* (MES: 9).

2.2.13. Aygır

MET. *aygır*: *aygır*, İMT. *aygır*: *enenmiş, damızlık at (adgır)*, RST. *aygır*, KMTT. *aygır*: *aygır*, MEM. *acirga morin*: *aygır at*, İMM. *acirya*: *aygır*, RSM. *ajirga*, KMTM. *ajirga*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *adgır*: *stallion* ‘damızlık at, aygır at’ kelimesinin çok eski bir dönemde Türkçeden Moğolcaya geçmiş olduğunu söyler (ED: 47). Eren, *acirga* kelimesinin yerel ağızlarda ‘*yaban turpu*’ anlamıyla yaşadığını belirtir. Clauson ve Thüry gibi araştırmacılar, Arapça *fahl*: *stallion* ‘aygır’ kelimesinin kimi Arapça bilmeyen müellifler tarafından *horse-radish* ‘turp’ anlamındaki *fucl*’e çevrilmiş olduğunu bunun *acirganın* anlamını düzeltmek gayesiyle yapıldığını ifade etmişlerdir. Eren’e göre bu tespit düşündürücüdür. Zira *acirga* kelimesi ‘yaban turpu’ anlamıyla ağızlarda yaşamaktadır ve bu durum araştırmacılarca gözden kaçırılmıştır. Ligeti, eserinde Moğolca “*ajirya*”nın Çağataycaya *aygır* olarak geçtiğini bildirmekle beraber sözlükçülerin “*acirga*”ya *fahl* ‘aygır’ değil de *fucl* ‘turp’ anlamını verdiklerini belirtir (TDES: 2). Räsänen; Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Eski Uygurcada *adgır*: *hengst* ‘aygır’ biçiminde olan kelimeyi Moğolca *ažir-ga*: *hengst* ‘aygır’ biçimiyle birleştirmiştir. Ancak Karaçayca *ažyr* ve Balkarca *azyr* biçimlerinin Moğolcadan geçtiğini belirtir (RES: 6). Sandzheev, Moğol dillerinin etimolojisi üzerine hazırladığı sözlüğünde *ajirya* > **adirya* Khal. *azpaга* Bur. *azapга* Khalm. *ажph*: *жепегеу* ‘aygır’ kelimelerini; Türkçe *adgır* ve Mançu Tunguz dillerinin kuzey kolu olan Solonca (Солонский) *адырга* şekilleriyle birleştirir (SMES-I: 43). Tumurtogoo, Moğolca tarihî vesikalarda sıkça kullanılan *азарга*: *агтлагаагүй эр адуу* ‘iğdiş edilmemiş

erkek at' kelimesinin Türkçe *adyır*, Mançuca *aĵirga* szöcükleriyle ilgili olduğunu düşünür. Sözcük, Moğolcada iğdiş edilmemiş erkek at anlamı yanında “*том, бүдүүн, хүчтэй*” ‘büyük, şişman, güçlü’ gibi anlamlarla da kullanılır. Örneğin, *азраган чоно* ‘büyük, şişman kurt’. Kelime, çağdaş Moğol dillerinde ise; Khal. *adzarnǵn*, Ord. *adźarǵa*, Oyr. *adźırǵn* (MES: s.14) biçimleriyle yaşar.

Kelimenin çağdaş Moğol ve Türk dillerindeki kullanımı şöyledir: Standart Türkiye Türkçesinde *aygır*: *damızlık erkek at, aygır gibi iri yarı cüsseli güçlü (kimse); aygır deposu: aygırların bakıldığı büyük ahır* gibi anlamlarında kullanılmaktadır (TS: 174). Çağdaş Türk dillerinde: Az., Başk., Kzk., Kırg., Özb., Tat. *ayǵır*, Türkm. *ayǵır(at)*, Uyg. *ayǵır* biçimlerinde yaşamaktadır (KTLS: 37). Standart Moğolcada *азарга* I: 1. *гурван наснаас дээш агтлагдаагүй эр адуу, луус, илжиг*, 2. *засаагүй эр адгуус* ‘1. üç yaşından büyük olan iğdiş edilmemiş erkek at, katır, eşek, 2. iğdiş edilmemiş erkek hayvan: örn. erkek köpek, horoz vb.’, *азарга* II: 1. *ханын модыг матаж залах багаж*, 2. *нумны гичрийн муруйг залах хэрэгсэл* ‘tahtadan yapılmış olan şeyleri şekillendirmek için kullanılan alet’, *азарга* III: *хонгор азрага урьдын цагт гэмтэн хэрэгтнийг агтлан хадгалах хэрэгсэл* ‘eski zamanlarda herhangi bir suç işleyen kişileri cezalandırmak için kullanılan hapis türü yer’ ve bu kelimeden türemiş fiil ve birleşik kelimeler: *азрагадах* ‘tahttan yapılmış şeyleri tamir etmek’, *азрагалах* ‘aygır veya dişi atları toplamak’, *азрагасах* ‘dişi at erkek atı istemek’, *азрагаших* ‘hayvanların aygır gibi güçlü vahşi hâli’, *азраган бороо* ‘kısa süreli şiddetli bir yağmur’ vb., (MS: 25).

2.2.14. Aylak

MET. aylak: aylak, başı boş, İMT. ağlaq: eksik, MEM. Alak kibe tère kü’ünlē: bilmem kimle yalnızlığa çekildim

Kelimenin anlamı ve etimolijisiyle ilgili bilgiler: Clauson, genel olarak *uninhabited*, *remote*, *lonely* ‘ıssız, boş yer; uzak; yalnız’ gibi anlamlar ifade eden *agla*: kelimesinin hemen hemen bütün Türk dillerinde fonetik bakımından değişik şekillerde varlığını devam ettirdiğini belirtir (ED: 84). Starostin, kelimenin proto-Altaycada *agu-la: uninhabited place, wilderness ‘ıssız, boş yer’ şeklinde olduğunu ve proto-Türkçede aylaq 1. lonely, uninhabited place ‘yanlış, ıssız yer’, 2. unemployed out of work ‘işsiz, işten ayrılmış’, 3. field ‘alan, arazi’

şeklinde ve proto-Moğolcada *ayula* mountain (ropa) ‘уул’ ‘dağ’ şeklinde olduğunu ifade eder (EDAL: 276). Tekin, kelimenin **āy-* dön-, başıboş dolaş- +-*la* < **āy-la-*: dön-, etrafını çevirmekmesinden isimden fiil yapan +-*k* ekiyle türetilmiş bir isim olduğunu belirtir (KBS: 95). Räsänen, Türkçe *aylak*: *einsamer, üngemütlicher* ‘yalnız, rahatsız’ kelimesini, Moğolca *agla*, *agлага*: *fernliegen* ‘uzak, uzak olmak, hiç düşünmemek’ ve Tunguzca *awlān*, *aglān*: *steppe* ‘bozkır’ kelimeleriyle birleştirir (Räsänen, 1969: 8).

Kelimenin çağdaş Moğol ve Türk dillerindeki kullanımı şöyledir: Standart Türkiye Türkçesinde *aylak*: işsiz, boş gezen, avare (kimse) (BTS: 206). Diğer çağdaş Türk dillerinde: Az. *avara*, Başk. *yalkav*; *işlikhiz*, *buş*, Kzk. *erikken*, Kırg. *selsayak*; *bekerpoz*, Özb. *bekâr*; *bekârçi*, Tat. *yalkau*; *işliksiz*; *buş*, Türkm. *bikâr*; *emelsiz*, Uyg. *bikar*; *bihüdä* (KTLS: 36, 37). Standart Moğolcada ise *ayula*>*ūla* kelimesi ‘уул’ ‘dağ’ anlamında yaşamaktadır aynı zamanda *aglak* kelimesi de *аглаг* /*aylay*/ şekliyle *зэлүүд орон, бүүд газар* ‘ıssız, boş yer’, anlamlarıyla yaşar. Hatta bu sözcükle kurulan *аглагт суух* deyiimi ‘ıssız boş yerde oturup meditasyon yapmak’ gibi anlamlara gelir (MES: 11).

2.2.15. Bal

MET. *bal*: *bal*, İMT. *bal*, RST. *bal*, KMTT. *bal*, MEM. *balār casaksan gül*: *bal mumu* ile yapılan çiçek, *nakilbent*; *balı tūbe*: *balı sağdı*, İMM. *bal*, RSM. *bal*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson’a göre kelimenin kökeni, *mir* biçimindeki Hint-Avrupa menşeli bir kelimedir. Sözcük Türkçeye henüz söz başı /*m-*/ foneminin kullanılmadığı eski bir dönemde girmiş ve *m-*’den *b-*’ye dönmüştür (ED: 330). Sözcük tüm tarihî Türkçe ve Moğolca dil yadigârlarında *bal* şeklinde geçer. Hasan Eren, sözlüğünde kelimenin etimolojisi hususunda araştırmacıların birbirinden ayrı görüşler ileri sürdüğünü söyler. Mesela Kaşgarlı Mahmud, sözcüğün Kıpçakça ve Oğuzcada *bāl* olarak kullanıldığını dile getirirken; Hämäläinen, *bal* kelimesinin büyük ihtimalle Doğu dillerinden ödünçlendiğini ifade eder. Ramstedt ise Korece *pal*: *arı* biçimini bildirmekle beraber Türkçe *bal* kelimesinin Çince *pat*’dan ödünçlenmiş olabileceğini de söyler ve Moğolca *bal* ve Türkçe *bal* şekillerini birleştirir. Szemerényi kelimenin Hint-Avrupa kökenli olabileceğini ileri sürer. Bu kelimeye en yakın karşılık olarak Latince *mel* ve Eski Hintçe (Sanskrit) *mādhu* biçimlerini

önerir. Menges, Szemerényi'nin görüşüne karşı çıkar ve Türk diyalektlerinde çamur olarak kullanılan *balık*'taki *bal*'dan geldiğini savunur (TDES: 34-35).

Kelimenin çağdaş Moğol ve Türk dillerindeki kullanımı şöyledir: Standart Türkiye Türkçesinde *bal*: 1. Özellikle *bal* arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları *bal* özünden yapıp, kovanlarındaki petek gözlerine doldurdıkları, rengi beyazdan esmere kadar değişen tatlı, koyu, sıvı madde, 2. Olgunlaşmış incirin, dışına sızan tatlısı. 3. Ağaçların kabuğundan sızarak pıhtılaşan besi suyu vb., (TS: 206-207) anlamlarıyla yaşar. Çağdaş Türk dillerinde: Az. *bal*, Başk. *bal*, Kzk. *bal*, Kırg. *bal*; asel, Özb. *äsäl*; *bâl*, Tat. *bal*, Türkm. *bal*, Uyg. *bal*, *häsäl* (KTLS: 48, 49). Standart Moğolcada *бал*: 1. Зөгийн цэцгийн шүүсээр боловсруулах чихэр vb., (MS: 69) ve diğer çağdaş Moğol dillerinde: Ord., Bur., Oyr. *bal* (MES: 39) şekilleri mevcuttur.

2.2.16. Bars:

İMT. *barıs yılı*: 12 yıl adlarından üçüncü yılın adı, KMTT. *bars*: pars, İMM. *bars*: kaplan, RSM. *bars*, KMTM. *bars*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Kelimenin etimolojisine yönelik değerlendirmeleri dikkate alan Mehmet Ölmez bu hususta şunları ifade eder:

“Doerfer özetle, Clauson'un ET bars<Far. *Pārs* (Turkish and Mongolian studeis, 232) görüşünü sözcüğün ünlüsünün Türkmence de kısa olmasından: Bang'ın görüşünü, sözcüğü günümüz Sibir Türk dillerine *par + üs biçiminde bağlayışını par ögesinin Moğolca olmasından; Ramstedt'in Yunanca *πάρδος* sözüne bağlayan görüşünü de böyle bir köken açıklamasının doğrudan değil de dolaylı olabileceği yönünden eleştirir. Sonuç olarak sözcüğün kökeninin hâlâ karanlık, ilk anlamının *'Felis panthera'* olduğunu belirtir. Yakın zamanında sözcüğün kökenine Wang değinir. Wang. OrhT bars'ı Hititçe *parsanas* leopard, eski İngilizce *bār* 'yaban domuzu', ET bars/pars "Leopard", Klasik Moğolca bars, Dagur bar, Solon bar, "kaplan" ile karşılaştırdıktan sonra sözcüğün Hititçe kadar götürülmesi gerektiğini düşünür. Eski İngilizce biçimse Ana Cermen diline ait *bairaz'dan türemiştir. Ancak *bairaz'ın nereden gelmiş olacağı konusu açık değildir (Wang, 1995, 197-98). Türkçe sözcüklerde sözkonusuda -rs ünsüz çiftinin bulunmayışı bars'ın yabancı kökenli olduğunu düşündürüyorsa da kökeni konusunda kesin bir yargıya varmak yine de güçtür (Ölmez, 1997. s. 175-186).

Poppe, Moğolcadaki *baras* ~ *bars* ~ *bar*: tiger sözcüğünün Eski ve Orta Türkçedeki bars biçiminden geldiğini düşünür (Poppe, 1955: 38). Tumurtogoo, Farsça *pārs*'tan Uygurcaya bars biçiminde geçen kelimenin Uygurcadan Moğolcaya *бapc* |bars| biçiminde alınmış olduğunu ileri sürer (MES: 43).

Kelimenin çağdaş Moğol ve Türk dillerindeki kullanımı şöyledir: Çağdaş Türk dillerinde: Başk. *yulbars*, Kzk. *jolbarıs*; *kabılan*, Kırg. *colbors*, Özb. *yolbars*; *kàplàn*, Tat. *yulbarıs* (KTLS: 436, 437); standart Moğolcada *баp III: эp баp* ‘kaplan’ (MS: 73); diğer çağdaş Moğol dillerinde: Ord., Bur. *bar*, Oir. *bars* (MES: 43).

2.2.17. Bay

MET. *bay: zengin*; *baylık: zenginlik*, İMT. *bay: zengin*, RST. *bay: ‘zengin’*; *bay: ‘varlıklı’*, KMTT. *bay: zengin*, MEM. *bayan: zengin*; *bayatu: zenginlik*, İMM. *bayan: zengin*, *görkemli*, *ihtişamlı*, RSM. *bayan: ‘varlıklı’*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Räsänen, **bāj*: Orta Türkçe, Trkm., Yak. *bāj: reich* ‘zengin’, Uyg., Çağ. *baj*; Orta Türkçe *baj-u: reich werden* ‘zengin olmak’; Çuv. *pojan, pujan: reich* ‘zengin’; S-Uyg. *paj-ar: богатый* ‘zengin’ kelimelerinin Moğolca *bajan: reich* ‘zengin’ kelimesiyle ortak olduğunu söyler (Räsänen, 1969: 56). Tumurtogoo, Moğolca *баян* [*bayan*]: *элбэг, дүүрэн* ‘varlıklı, dolu dolu’ kelimesini, Türkçe *bajan: богатый* ‘zengin’ kelimesiyle karşılaştırır. Moğolca tarihî vesikalarda özellikle Moğolların Gizli Tarihi adlı eserde halk tarafından bazı insanların varlıklı ve zengin olduğunu belirtmek üzere unvan olarak bu kelimenin kullanıldığı bilgisi yer alır (MES: 44). Starostin vd., kelimenin **bēžu: numerous, great* ‘sayısız, büyük, mükemmel’ şeklindeki Ana Altayca ortak bir kökenden geldiği kanaatindedirler. Tunguzcada **bežun: 1. ten deer* ‘on geyik’ 2. multitude ‘kalabalık, çokluk’ ve Evenki dilinde *bežen*, Mançucada *bužu, baža*: kelimeleri ile yine Mançucada *bužung: 100000* kelimeleri bulunmaktadır. Ancak bu kelimeler Çince den alıntı da olabilir. Ana Altayca ortak köken iddiasına örnek olarak Moğolcadaki **buža-: strong, durable, quite good* ‘güçlü, sağlam, oldukça iyi’ ile Türkçedeki **baj; -tak: 1. rich, noble* ‘zengin, soylu’, 2. *many, numerous* ‘birçok, sayısız’ kelimeleri ve Japonca **piji(n)ta- (~ pui-): to surpass* ‘üstün ol-, aş-’ sözcüğü de zikredilebilir. Şerbak, Türkçe *baj* kelimesinin Moğolcaya *bajan* sonra oradan da Evenki dillerine de *bajan* şeklinde geçtiğini söyler (EDAL: 340-341). Clauson, *bay: rich; a rich man* ‘zengin; zengin adam’ kelimesinin bütün Türk dillerinde ortak olduğunu ve sonradan anlam genişlemesine uğrayarak bazen üst sınıf üyesi ve koca gibi anlamları da taşıdığını bildirir. Kelimenin Türk ve Moğol dillerinin karşılıklı temasları neticesinde ortaklaştığını idda etmişse de bu temasta alışverişin yönünü ve

kelimenin kökenini tespit edememiştir. Sadece kelimenin Moğolcada *umarä-i bāy* şeklinde bulunduğundan bahsetmiştir (ED: 384).

Kelimenin çağdaş Moğol ve Türk dillerindeki kullanımı şöyledir: Standart Türkiye Türkçesinde *bay*: *parası, malı çok olan, zengin kimse* (BTS: 285); diğer çağdaş Türk dillerinde: Başk. *bay*, Kzk. *bay*, Kırg. *bay*, Özb. *bāy*, Tat. *bay*, Türkm. *bāy*, Uyg. *bay* (KTLS: 1012, 1013). Modern Moğolcada ise *баян* [*bayan*]: *чинээлэг, юмтай, баян хүн, баян маргаан* ‘zengin, varlıklı, zengin birisi’ (MS: 81); çağdaş Moğol dillerinde: Ord., Bur. *bayan*, Oyr. *baj^hn* (MES: 44).

2.2.18. Beçin ~ Meçin

İMT. *biçin*: *maymun*; *biçin yılı*, RST. *biçin*: ‘maymun’, RSM. *biçin* ‘maymun’, MEM. *bêçin*: *maymun*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bazı görüşler: Clauson, *bêçin*: *ape, monkey* ‘maymun’ kelimesinin Hint-Avrupa kökenli olduğunu ve muhtemelen İran dillerindeki (Farsça) *būzīna* şeklinden gelmiş olabileceğini söyler. 12 hayvanlı Türk takvimindeki yıllardan birisini temsil eden bu sözcüğün Türkçeden Moğolcaya *beçin* şeklinde geçtiğini dile getirir (ED: 295). Türklerin eski yurdu sayılan Moğolistanda maymun bulunmadığı için Barthold, Ramstedt ve Doerfer gibi bilim insanları kelimenin yabancı kaynaktan geldiğini düşünürler. Ramstedt, Soğdca olabileceğini iddia eder ve aynı zamanda Yunanca *πιθην* kelimesiyle karşılaştırır. Ancak Doerfer, Soğdca maymun anlamında ve Eski Türkçe biçime yakın olan bir sözcüğün bulunmadığını ve İranî dillerden Afgancada (hangi Afgan dili olduğunu belirtmemiştir) *bizó* biçiminin olduğunu, bunun da Tacikçe *būzina* kelimesiyle karşılaştırılması gerektiğini ifade eder. Şervasidze, Türkçe *biçin* sözcüğünün Moğolcadan Türkçeye geçtiğini düşünmüş ve *ti->-çi* gelişimi nedeniyle Moğolca **betin* biçiminin daha eski sayılması gerektiğini ifade etmiştir. Bir başka ihtimal olarak Farsça *būzīna*, Afganca *bizū*, Tacikçe *būzina*, Hintçe *bozna*, *buzina* biçimleriyle karşılaştırmıştır. Bu bilgileri veren Mehmet Ölmez ise Moğolcanın ilk yazılı ürünlerinin 13., Türkçenin ise 8. yüzyıla ait olması nedeniyle kelimenin Moğolca biçiminin daha eski olduğunu iddia etmenin doğru olmayacağını düşünür. Ölmez bu yönüyle Doerfer’in görüşüne katılmaktadır (Ölmez, 1997: 179). Kelimeyle ilgili son zamalardaki araştırmalarından birini yapmış olan Han Woo Choi,

eserinde kelimenin Kırg. *mečin*, Kaz., KKalp., Nog. *mešin*, Tel. *māčin*, Türkm. *bījin*, Tuv. *meči* gibi bazı çağdaş Türk dillerindeki biçimlerinden hareketle genel olarak Türk dillerinde “m” ile başlayan biçimin daha yaygın olduğunu tespit etmiş ve bunların gerileyici benzeşme neticesinde geliştiğini belirtmiştir. Doerfer *bečin*, Räsänen *bāčin*, Clauson ise uzun kapalı “e”’li olan *be:čin* biçimlerini kelimenin kökeni olarak değerlendirilmişlerdir. Sonradan Svortyan, ilk hecedeki vokalin uzun “ı” olması gerektiğini ve kelimenin aslının *bījin* olduğunu ileri sürmüştür.

Kelimenin kökenine ilişkin iki sav bulunur. Bazıları kelimenin menşeyini Hint-Avropa dillerine bağlarken bazıları Türkçe veya Moğolca kökenli olabileceğini düşünür. Hint-Avrupa kökenli olduğunu düşünenler de iki ayrı iddiayla ortaya çıkarlar. Bunlardan birincisi kelimenin menşeyini İranî dillere ikincisi ise Yunancaya dayandırır. Türkçe-Moğolca karşılıklı temaslar neticesinde bir dilden diğerine geçtiği iddiası noktasındaki görüşler de ikiye ayrılır. Clauson, Doerfer ve Mehmet Ölmez gibi bilim adamları Türkçeden Moğolcaya geçtiğini düşünürken Poppe, Ligeti ve Şervazide gibi bazı bilim adamları ise Moğolcadan Türkçeye geçtiğini ileri sürerler. Bu bilgileri göz önüne alan Han Woo Choi kelimenin aslının Çince olduğunu düşünmektedir. Ona göre Eski ve Orta Çince p’j^wei’ kelimesi, Soğdca veya Toharcaya geçmiş oradan da Türk ve Moğol dillerine girmiştir (Choi, 1989: 218-222).

Kelime, yukarıda ifade edildiği üzere Kırgızca, Kazakça, Kara Kalpakça, Nogayca gibi çağdaş Türk dillerinde hâlâ kullanılmaktadır. Çağdaş Moğolcada ise *мич/бич*: 1. *ойд сүрэлэн оршдог, бие бүтцээр хүнд хамгийн ойр, хөхөөр бойжигч амьтан*, 2. *Дорно зүгийн зурхайн ёсны 12 жилийн есдүгээр* ‘ormanlarda sürü hâlinde yaşayan, vücut yapısı insana yakın olan, bit tür memeli hayvan, 2. On iki hayvanlı Türk takviminde yer alan dokuzuncu hayvanın ismi’ anlamlarıyla kullanılan (MS: 85) sözcük, diğer çağdaş Moğol dillerinde; Khal. *bitsⁱ/mitsⁱ*, Ord. *metši(n)*, Bur. *bišen*, Oyr. *betšin* (MES: 48) biçimleriyle kullanılır.

2.2.19. Berk

MET. *berk*: *sağlam*, RST. *berk*: *hard, firm* ‘sert, sabit’ RSM. *berke*: *hard, difficult* ‘zor, katı, sert’ İMT. *berk*: *sağlam, muhkem*, İMM. *berke*: *zor*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili görüşler: *Berk*: *firm, stable, solid* ‘sert, sabit, katı’, ilk orijinal biçimi *bek* şeklindedir. Türkçeden Moğolcaya eski zamanlarda geçmiş bir kelimedir. Nerdeyse bütün Türk dillerinde aynı biçimdedir. Tuvacadaki *berge* biçimi ise Moğolcadan geri ödünçlenmiştir. Bazı Türk dillerinde *berik/bérik*, bazılarında ise *berk* ve *bek* biçimindeki kelime oldukça farklı anlamları geliştirmiştir (ED: 361-362). Starostin vd., Ana Altaycada varlığı kabul edilen **parki*: *mighty, brave* ‘muazzam, cesur’ kökünden Tunguzca **parga*: 1. *brave*, 2. *silly*, 3. *scoundrell* ‘1. cesur, 2. aptal, 3. alçak’, Türkçe **berk*: *mighty* ‘muazzam’, Moğolca **berke*: *difficult, competent, skilled* ‘zor, yetkin, marifetli’ biçimlerinin ortaya çıktığını söylerler. Ayrıca kelimenin Moğolcadan Yakutça ve Dolgancaya *berke* biçiminde girdiğini ve kabul edilmesi oldukça zor olsa da Çuvaşça *parga* biçiminin de Moğolcadan alındığını iddia ederler. Tumurtogoo ise Moğolca *бэрх* |*berke*|: *хүнд, хэцүү* ‘ağır, zor’ kelimesini Türkçe *berk* kelimesiyle karşılaştırır. Moğolcada *berke*’ten türemiş *berked-*, *berkesiye* kelimelerinin bulunduğunu ifade eder (MES: 66). Svortyan, *berk* kelimesiyle ilgili bilim insanlarının görüşlerini belirttikten sonra kelimenin temelinde **ber-* ‘sağlam olmak’ fiilin bulunduğunu iddia eder ve Türkçe (*bärk*), Moğolca (*berke*) ve Tunguzca (*berke*) biçimlerini birleştirir. Doerfer ile Ramstedt Türkçeden Moğolcaya geçtiği görüşünü savunurken; Räsänen tam tersine kelimenin Moğolca veya Koreceden Türkçeye geçmiş olduğunu ileri sürer (SET-2: 116).

Standart Türkiye Türkçesinde *berk*: 1. *sert, katı*, 2. *sağlam* (BTS: 313) şekliyle kullanılan kelime, diğer Türk dillerinde Türk dillerinde Az. *bärk*, Başk. *birik*, Türkm. *berk*, Kaz. *berik*, Çuv. *parga*, Yak. *bert*. Moğol dillerinde Khal. *berx*, Bur. *berxe*, Kalm. *Berkə*, Ord. *berxe* (EDAL: 1079) türevleriyle yaşamaktadır. Standart Moğolcadaki *бэрх* kelimesi ise; 1. *хэцүү, хүчир, хүнд, харгис, догшин*; 2. *чадамгай, сурмаг, онцгой, чухаг* ‘1. karmaşık, zor, güç, huysuz, yabani; 2. yetenekli, okuyan, özel, önemli’ anlamlarına sahiptir.

2.2.20. Bışlak

İMT. *bışlak*: *peynir*, İMM. *bışlaγ*: *peynir*, RSM. *bışlaq*: *unsalted fresh cheese*.

Räsänen, sözcüğün *biš, byš*: *reifen* ‘olgunlaşmak, olgun’ kökünden geldiğini ve İMT. *byšlak* ‘peynir’, Soj. *byštak*, Sor. *pyšlak*: *Käse aus Quark* ‘peynir’, Tel. *pyštak*, Balk. *bišlak*

kelimelerinin Moğol dillerindeki Kalm. *başlıg*, Khal. *bislak* biçimlerinden gelişmiş olduğunu ifade eder (RES: 74).

Sözcük; standart Moğolcada *бяслaг* biçimiyle ve *сүүг тараг мэтээр ээдүүлэн шүүж, дараа нь шар сүүг шахан гаргаж хийдэг нэг зүйл идээ* ‘süt ve yoğurdu karıştırıp yapılan peynir türü yiyecek’ anlamlarıyla kullanılmaktadır (MS: 126).

2.2.21. Bileği

RST. *bilev*: *whetstone*, RSM. *bileü*: *whetstone*, KMTT. *bilevü*: *bileği*, İMM. *bile’ü*: *bileği taş*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *bile:gü*: *whetstone* ‘bileme taşı’ kelimesini >*bile*:- *to sharpen a knife* ‘bıçak bilemek’ > *bi*: *knife* ilk köküne kadar indirir. Ona göre, *bi*: *knife* ‘bıçak’ kökü Çince *pi*: *to split* ‘yarmak, bölmek’ kelimesinden gelmiş olabilir ve Uygurcaya özgü biçimi ise VIII. yüzyıla ait Uygurca metinlerde genellikle ikileme olarak *bi bıçgu*: *sharp edge of a razor* ‘ustura keskin kenarı’ kullanılmıştır. *Bile:gü* kelimesi Kuzeydoğu ve merkezi Güney Türk dilleri hariç diğer tarihî ve çağdaş Türk dillerinde bulunur. XI. yy. Hakaşçada *bile:gü*, Çağtaycada *bilew*: *spelt*, XIV. yy. Kuman Kıpçakçasında *bile:wu*, XII. yy. Kıpçakçasında *bile:wü*, Türkmence *bilegü* biçimlerine rastlanır. Türkçede /-ğü/, /-gü/ biçim birimleri genel olarak fiilden isim veya sıfat yapan eklerdir. Ancak *bile:gü* kelimesinde ekin işlevi daha belirginleşmiş ve fiilden bir alet adı türetmiştir. Clauson, bütün bu bilgileri sunmuş olmasına rağmen kelimenin Moğolcada bulunduğundan bahsetmemiştir (ED: xiii ,291, 341).

Türkiye Türkçesinde *bileği* biçimiyle ve ‘kesici araçları bilemek için kullanılan alet’ (TS: 292) anlamıyla yaşayan sözcük, çağdaş Türk dillerinde; Az. *bülöv*, Başk. *biläv*, *kayrak* (*taş*), *sar*, Kaz. *bilev*, *kayrak*, Kırg. *bölü*, *kayrak*, Tat. *biläv*, *kayrak*(*taş*), *çar*, Uyg. *biläy*, *kayrak* (KTLS: 68-69) biçimleriyle kullanılır. Standart Moğolcadaki *булүү* |*bilegü*| ‘bıçak, makas gibi keskin aletleri keskinleştirmek için kullanılan taş’ (MS: 84) kelimesine karşılık çağdaş Moğol dillerinde; Bur. *bülyü*, Kalm. *bülü*, Bao. *belu*, Mngr. *Buliü* (SMES-I: 89) sözcükleri mevcuttur.

2.2.22. Bilezik

MET. *bilezük: bilezik*, İMT. *bilezik: bileğe takılan halka*, RST. *bilezük: 'bilezik'*, KMTT. *bilezük: bilezik*, MEM. *bilezük: bilezik*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, Radloff'un *bile:zük: bracelet* kelimesi için önerdiği *bilek yüzük* kelime birleşiminin kelimenin etimolojisine dair en mantıklı görüş olduğunu ifade eder. Ona göre, başka türlü açıklama yapılması oldukça güçtür. Ancak ortasında -r- bulunan biçimleri endişlendiricidir. Bu biçimlere ilk olarak geç dönem Uygur metinlerinde rastlanmaya başlanır. Bu nedenle Kırgızca ağızlardaki *bilerzik* ve Azericedeki *bilerzik* şekilleri *bile:zük* biçimine göre ikincildir. Clauson, bu kelimenin Moğolcada bulunduğuna dair bir bilgi vermemektedir (ED: 345). Räsänen, Uygurca *biläk: Unterarm* 'ön kol', Orta Türkçe, Çağtayca *biläk: Handgelenk* 'bilek', Kazan Tatarcası *bäläk*, Teleütçe *päläk* biçimlerini, Moğolca *bile: Handgelenk* 'bilek', *bilüken, bülken, bülüge: Oberarm* 'kol'; *bilečeg: Ring, Armband* 'Yüzük, bilezik'; Tunguzca *bılēn: Handgelenk* 'bilek', Lamut ve Evenki dillerinde *bilepen: Armband* 'bilezik' biçimleriyle birleştirir. O da Clauson gibi Türk dillerindeki Kaz., *biläjzik*, Osm., Trkm. *bizāzik: Armband* 'bilezik', Tel. *pilāzik*, Yak. *bilisāx, bilsāx, bilsāy, bisilāx* kelimelerinin kökeni hakkında Radloff'un iddia ettiği *bilek: Unterarm* ve *(j)üzük: Ring* birleşmesi fikrine katılır (RES: 76). Eren, sözcüğünün Türkçe *bilek + yüzük* birleşmesinden geldiğini ve Moğolcada kullanılan *bilüčük, bilisug, bülücüg* gibi biçimlerin Türkçe'den Moğolcaya geçtiğini dile getirir. Hatta kelimenin Farsça ile Tacikçe gibi doğu dillerine ve Arnavutça, Bulgarca, Macarca gibi batı dillerine de Türk dillerinden geçmiş olduğunu ileri sürer (TDES: 53). Tumurtogoo, Moğolca *бөлзөг |bölejeg|: бөзөгж* 'yüzük' kelimesini Eski Türkçe *bilēzük: bracelet* 'bilezik' kelimesiyle karşılaştırır (MES: 53).

Kelimenin çağdaş Türk ve Moğol dillerindeki durumu: Standart Türkiye Türkçesinde *bilezik*: 1. Genellikle altın, gümüş vb. elementlerden yapılan ve bileğe süs için takılan halka, 2. İki borunun ucunu birleştirmeye yarayan halkaya benzer parça, 3. Motor pistonlarına, yağlama, soğutma, özellikle sızıntıyı önleme vb. amaçlarla yerleştirilmiş, genel olarak dökme demirden yapılmış, uçları açık ve esnek halka, 4. Mobilyaların ayak altlarına takılan kare, dikdörtgen silindir, kesk, koni vb. şekilli, pirinç veya nikel kaplı demirden yapılmış, iki ucu

delik gereç, 5. *Kelepçe* (argo) (BTS: 337); diğer Türk dillerinde: Uyg. *bilärzök/bilärsök*, Tarj., Tuhf.: *biläzük*, Karg. *bilezdik*; *bilelik*, YUyg. *bilez üzük*, Özb. *bilaguzuk*, Tel. *pilerik*, Çuv. *sülā* (KBS: 146); standart Moğolcada *бөлзөг*: 1. *Хуруунд зүүх чимэг*, 2. *Гархи, үзэгэрүз* ‘1. Parmağa takılan süs, 2. Çember, halka’ şeklinde bulunmaktadır (MS: 97); diğer çağdaş Moğol dillerinde Khal. *böldzög*, Ord. *beledžik*, Bur. *bügeže*, Oir. *biltsäg* (MES: 53).

2.2.23. Biti-

MET. *biti-*: *yazmak*, MEM. *biçibe*: *yazdı*, İMM. *biçibe*: *yazdı*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, Türkçe *biti-* fiilinin, Çince *pi*: *writing brush* ‘yazı fırçası’ kökünden türetilmiş **bit* ismine dayandırır. Sonradan bu türemiş ada isimden fiil yapan *-i* ekinin getirilmesiyle *biti-*: *to write* ‘yazmak’ fiili oluşturulmuştur. Ona göre bu fiil Türkçeden Moğolcaya geçmiş eski ödünçlemelerden biridir. Moğolcaya geçen biçim, Hakasça hariç Kuzeydoğu Türk dillerine Moğolcadan geri ödünçlenmiştir. Hakasça yazmak anlamında *pas-* kelimesi daha çok Rusçadan ödünçlenmiş gibi görünür (ED: 299-300). Tekin, Çince *pi* < *pyit* (Eski Çincede mevcuttur) > *bir/biir*: yazı fırçası sözcüğünün Çince Eski Türkçeye geçmiş maddi kültür sözcüklerinin başında geldiğini bildirir. Ona göre, eski Çince *pyit* biçiminden Eski Türkçe *biti-*: *yazmak* fiili türemiş ve sonradan *biçi-* şeklinde Türkçeden Moğolcaya geçmiştir. *biti-* fiili Eski Anadolu Türkçesinde mukadder olmak, alınına yazılmak anlamlarında kullanılmıştır ve zaman içerisinde unutulmuştur (Tekin, 2008: 526-529). Tumurtogoo, Moğolca *бич-* [*biçi*]: *үсгээр тэмдэглэх* ‘yazmak’ kelimesini, Mançuca *biçi*: *нусаць* ‘yazmak’ kelimesiyle birleştirir.

Türkiye Türkçesinde bulunmayan bu sözcük, standart Moğolcada *бичих* biçimiyle ve 1. *бичиг үсгийг зуран тэмдэглэх; захидал бичих*, 2. *зохиомж найруулах, зохиол бичих, роман бичих* ‘1. yazmak; mektup yazmak, 2. kompozisyon yazmak, kitap yazmak, roman yazmak’ anlamlarıyla kullanılırken (MS: 85); diğer çağdaş Moğol dillerinde Khal. *bitšⁱ*-, Ord. *bitšⁱ*-, Bur. *beše-*, Oyr. *bitšⁱ*- biçimleri bulunur (MES: 48-49).

2.2.24. Bitig

MET. *bitig*: *kitap, mektup*, İMT. *bitikçi*: *yazıcı, kitapçı*, RST. *bitik*: *book* ‘kitap’, KMTT. *bitik*: *kitap*, MEM. *biçik*: *mektup, kitap*, İMM. *biçik*: *yazma, mektup*, RSM. *biçik*: *book* ‘kitap’.

Tekin, Çince *pi* < *pyit* kökünden Türkçeye geçmiş olan *bir/biir*: *yazı fırçası* kelimesinden türemiş *biti*- fiiline -g eki getirilerek türetilen Türkçe *bitig* kelimesinin *biçig* şekliyle Moğolcaya geçtiğini belirtir. Kelime, Eski Anadolu Türkçesinde *biti*: *yazılı şey, mektup, defter* anlamlarında uzun süre kullanılmış olduğu gibi bugün de bazı Anadolu ağızlarında mektup, defter, kitap, muska anlamlarıyla yaşamaktadır. Sözcük, Anadolu ağızları dışında yalnızca Karaycada *bitig*: *kitap* ve Yeni Uygurcada *pütük*: *tezkere, mektup, pütükçi*: *kâtip, yazıcı* türevleriyle varlığını devam ettirmektedir (Tekin, 2008: 526-529).

Kelime standart Moğolcada *бичиг* biçimiyle ve 1. *Авиа буюу дүрсийг тэмдэглэж бичих үсгийн систем*, 2. *Албан газраас буюу хүний бичсэн зүйл* ‘1. Harf sistemi, yazılış sistemi, 2. Resmî veya herhangi bir tür yazılı şeylerin tümü’ anlamlarıyla kullanılmaktadır. Modern Moğol dillerinde ise Oyr. *bitsig*, Ord. *bitşik*, Bur. *bešek* biçimlerine rastlanır (MES: 49).

2.2.25. Bodağ

MET. *bodağ*: *boya*, MET. *boya*:- *boyamak*, İMT. *boya*:- *boya sürmek, boyamak*, RST. *boya*: *dye*, MEM. *buduba*: *boyadı*; *buduğu*: *boyamak*

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili görüşler: Clauson, *boḍu*:- ‘to dye (something)’ ‘boyamak’ fiilinin muhtemelen *boy* kelimesinin orijinal biçimi sayılan *bo:d*: *colour* ‘boya’ isiminden türemiş olduğunu düşünmektedir. Kuzeydoğu Teleütçe *pudu*- ve Tuvaca *budu*- filleri dışında diğer Türk dillerinde *boya*- biçimiyle bulunur. *boḍuğ* (?*boḍoğ*): *dye* ‘boya, renk’ *boḍu*:- fiilden türemiş isimdir. Sözcük, birçok çağdaş Türk dilinde *boyağ*, *boyaw* veya *boya* şekliyle kullanılır. Clauson, *bo:d*: *colour*; *bodu*:- to dye ve *boḍuğ* (?*boḍoğ*): *dye* kelimelerinin Moğolcada da bulunduğu hakkında bilgi vermemiştir (ED: 297, 300, 302). Räsänen, Orta Türkçe *boḍu*: *färben* ‘renk, renk vermek’, Soj. *budu*: *красить* ‘boyamak’, Yak. *butuj*, Çağ. *boya*, Şor. *poja*; Orta Türkçe *bodu-γ*: *Farbe* ‘boya’, Kaz. *bojau*, Yak. *butuk*

biçimlerini; Moğolca *buda: malen, färben* ‘renk, renk vermek’, *buda-g: anzustreichende Farbe* ‘boyanacak boya’ biçimleriyle birleştirir (RES: 77).

Türkiye Türkçesinde *boya* biçimiyle ve 1. *Renk vermek, dış etkilere korumak için eşyanın üzerine sürülen veya içine katılan renkli madde*, 2. *Resim yapmak için kullanılan kuru, sulu veya yağlı boya*, 3. *Aldatıcı görünüüş (mecaz)*, 4. *Yazmak için kullanılan mürekkep (halk)*; *boyamak*: 1. *Boya sürmek veya boyaya batırarak renk vermek*, 2. *Ağır söz söylemek, aşağılamak (mecaz)*, 3. *Azarlamak (mecaz)* (TS: 387) anlamlarıyla kullanılan kelime, Modern Moğolcada *будаг: юм будах, зураг зурахад хэрэглэх зүйл* ‘herhangi bir şeye sürülen veya resim yapmak için kullanılan madde’; *будах: будаг түрхэх* ‘boya sürmek’ türevleriyle yaşar (MS: 103).

2.2.26. Boğtaq

RST. *boğtaq*: ‘Bazı kadınların giydiği yüksek şapka’, RSM. *boğtaq*: ‘kadınların başlığı’ İMM. *boqtaq*: *тач, kadın şapkası*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Räsänen, Osm. *boytak: ein hohe verzierte Mütze* ‘süslü bir şapka’ kelimesinin Moğolca *boytu: cap worn by married women* ‘evli kadınların giydikleri bir tür şapka’ kelimesiyle karşılaştırılması gerektiğini söyler (RES: 78). Tumurtogoo, Moğolca *богтог* |*boyta-γ*|: *түтэм малгай* (язгууртан хатан хүний өмөсдөг тогосын өд, үнэт чулуу, сувд тэргүүтэнээр чимсэн өндөр оройтой малгай) ‘taş şapka (soylu kraliçelerin giydikleri tavuşkuşun tüyü, değerli taş, inci vb.’lerle süslenmiş yüksek tepeli şapka)’ kelimesinin Türkçe *boqta*’dan Moğolcaya girdiğini ifade eder (MES: 50).

Çağdaş Türk dillerinde kullanılmayan bu kelime standart Moğolcada ve Halha Moğolcasında *bogtog* şekliyle kullanılmaya devam eder (MES: 50).

2.2.27. Bor

KMTT. *bor*: *şarap*, MEM. *bor*: *şarap*, RSM. *bor*: ‘şarap’.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Doerfer, *bo:r: wine* ‘şarap’ kelimesinin Orta Farsça *bōr*’dan önce Türkçeye sonra Türkçeden Moğolcaya *bor* şeklinde geçtiğini beyan eder. Onun bu düşüncesini anarak Clauson, Türkçenin eski vesikalarında bu

kelimeye çok az rastlandığını bu nedenle kelimenin Türkçe olmadığını ve ayrıca Eski Türkçede şarap anlamında *çağır*, *süçiğ* kelimelerinin bulunduğunu belirtir (ED: 399). Poppe, Moğolcadaki Türkçe ödünç kelimeler üzerine hazırladığı makalesinde Orta Türkçe ve Kumanca *bor: wine* ‘şarap’ kelimesinin Moğolcaya *bor* şeklinde geçtiğini dile getirir. Tumurtogoo, Moğolca *бор |bor|: дапс* ‘şarap’ kelimesini Türkçe *bor* kelimesiyle karşılaştırır (MES: 51).

Yukarıda belirtildiği gibi Türk dilinin tarihî belgelerinde daha doğrusu VIII. yüzyıla ait Uygur dilli metinlerden itibaren birkaç eski vesikada karşılaşılan bu kelimeye çağdaş Türkçede rastlanmaz. Modern Moğolcada ise kelime, *бор дапс* ifadesinde *арху айраг хольж найруулан нэрж гаргасан буюу айрагт элдэв жимсний зүйл хольж исгэн нэрж гаргасан арху* ‘meyve vb. şeyleri damıtarak elde edilen bir tür içki’ anlamıyla kullanılmaktadır (MS: 93).

2.2.28. Bota

MET. *bota: deve yavrusu*, RST. *boṭa: camel colt* ‘deve yavrusu’, MEM. *botaḡan: deve yavrusu*, RSM. *botaḡân: young camel*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *botu* (?*poto*): *camel colt, usually under a year old* ‘deve yavrusu, genellikle bir yaştan küçük develer’ kelimesinin Türkçeden Moğolcaya geçen erken dönem alıntılarında biri olduğunu beyan eder. Sözcük Türkçeden Moğolcaya doğrudan değil Moğolca bir ekle türetilmiş *botaḡan* biçimiyle geçmiştir. Hemen hemen bütün Türk dillerinde hâlâ *bota* şeklinde kullanılmaya devam etmektedir. Ancak Clauson, Moğolcaya geçen *botaḡan* biçiminde son hecede bulunan *-a* ünlüsünün ikincil olabileceğini ilk biçiminin *-o* olması gerektiğini ileri sürer. Ayrıca Güneybatı Türk dillerinde özellikle Osmanlıcada yer alan *puduk* ve Türkmencede bulunan *pota* şekillerinden hareketle *p-* ile başlayan bir eski biçimin olabileceğini düşünmüştür (ED: 299). Tumurtogoo, Moğolca *ботого |botuḡan (bota-ḡan)|: нэг настай тэмээ* ‘bir yaşındaki deve’ kelimesini Eski Türkçe *botuq* kelimesiyle karşılaştırır (MES: 52).

Sözcük ölçünlü Moğolcada *ботго: тэмээний нэг настай төл* ‘devenin bir yaşında yavrusu’ şekliyle kullanılmaya devam eder (MS: 95).

2.2.29. Boz

MET. *boz: boz*, İMT. *boz: kül renkli, boz*, RST. *boz: gray ‘gri, boz’*, KMTT. *boz: boz, kır*, MEM. *bora: boz*, RSM. *bora: gray (horse) ‘gri, boz (at)’*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *bo:z grey ‘gri’* kelimesinin Türk dillerinde at rengi olarak kullanıldığını ifade eder. Çok eski dönemlerde Türkçeden Moğolcaya *boro* şeklinde geçmiştir. Hemen hemen bütün çağdaş Türk dillerinde *-p/-b, -z, -s* gibi fonetik değişiklikleriyle bulunur (ED: 388). Svortyan, kelimenin Türk dillerindeki anlamını verdikten sonra kelimeyi Farsça *bōr* kelimesiyle birleştirir. Talat Tekin, Türkçe *boz* kelimesinin en eski biçiminin **bor* olduğunu ve bu nedenle Türkçede hem *-r* hem de *-z*’li biçimlerinin bulunmasının kafa karıştırıcı olduğunu söyler. Sözcüğün Farsçadan geçmiş olduğu düşünülse bile net bir sonuca varmak oldukça güçtür. Şçerbak, *boz* kelimesinin en eski formunun **nōc ‘gri’* olduğunu iddia eder. Şçerbak, Tuvacadaki ‘pislenmek, kirlenmek’ anlamındaki *ōop-a-* fiilinden hareketle Türk ve Moğol dillerindeki ortak unsurların hem isim hem de fiil şeklinin bulunması gerektiğini ileri sürer. Svortyan ise tüm bu iddiaları göz önünde bulundurarak kelimenin Farsçadan alıntı olduğu üzerinde durarak durumun çok karışık olduğunu ve bu kelimeyi Türkçe *mor* kelimesiyle de karşılaştırmak gerektiğini ifade etmiştir (Svortyan: 171). Starostin vd., Ana Altayca bir **bořV: grey ‘gri’* kelimesinin mevcudiyetini varsaymakta ve bu kelimenin proto-Türkçede **boř* ve proto-Moğolcada **boro* hâlinde bulunduğunu iddia eder. Proto-Türkçe **boř (~ ō) grey ‘gri’* kelimesi daha sonradan Eski Türkçede *boz* ve çağdaş Türk dillerinde; Gag. *boz*, *bōz*, Az. *boz*, Türkm. *boz*, Özb. *būz*, Uyg. *boz*, *bos*, Tat. *büz*, BaşK. *buđ*, Kırg. *boz*, Kaz. *boz*, KKalp. *boz*, Nog. *boz* şekillerine dönüşmüştür. Proto-Moğolca **boro: grey* kelimesi ise Orta Moğolcada *boro: ashes coloured ‘kül rengi’*, Klasik Moğolcada *boro; boru* ve çağdaş Moğol dillerinde; Khal. *bora*, Bur. *boro*, Kalm. *borə*, Ord. *boro*, Mog. *borō: dunkelgelb, gelbbraun ‘koyu sarı, esmer’*, Dung. *boro(η)*, Mngr. *burondog, boro* biçimlerini almıştır. Şçerbak, Poppe ve Vladimirtsov gibi alimler, Moğolca biçimin Türkçeden ödünç olmadığını savunmuşlardır (EDAL: 376).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *boz* şekliyle ve 1. *Açık toprak rengi*, 2. *Kül rengi, gri*, 3. *Bu renklerde olan (sıfat)*, 4. *Açılmamış, sürülmemiş (toprak)* anlamlarıyla yaşarken (BTS: 391); Moğol yazı dilinde *бор* biçimiyle ve 1. *Хар, цанаан хольцолдсон өнгө, зүс* 2. *Дорой*,

буурай, хөөрхийлөлтэй 3. Ургамал амьтны нэрд оролцоно ‘1. Beyaz, siyah renk karışımı, 2. Yoksul, zavallı (mecaz), 3. Bitkilerin ve hayvanların sıfatı olarak’ anlamlarıyla kullanılır (MS: 93).

2.2.30. Böbrek

RST. *bögrek*: ‘böbrek’, RST: *ögrek*, KMTT. *böbrek*: *böbrek*, İMM. *bö’ēr(e)*: *böbrek*, RSM. *böire*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *bögür* (?*bögör*) kelimesinin anlamının belirsiz olduğunu belirtir. Kelime çoğu yerde *the kidney* ‘böbrek’ anlamında kullanılsa da zaman zaman böbreklerin yanında bulunan ve insan vücudunun bir kısmı olan *the loins* ‘rasim veya bel’ anlamında da kullanılmıştır. Kelime Kuzaybatı Türk dillerinden Kazakçada *böyer* biçimiyle bulunmaktaysa da diğer Türk dillerinin birçoğunda *bögrek* kelimesiyle yer değiştirmiştir. Oldukça erken bir dönemde Türkçe *bögür* (?*bögör*) kelimesi, Moğolcaya *bö’ere* biçiminde geçmiştir. Ortaçağdan önce herhangi bir yerde kaydedilmemiş olan *bögrek* biçimi ise *bögür* kelimesinin küçültme eki almış sinonimidir. *Bögrek* biçimi neredeyse bütün Türk dillerinde mevcuttur. Başlangıçta (*bögrek*)/*böbrek*/*böyrek* gibi üç türevi bir arada kullanılan Osmanlıcada XIV.-XVI. yüzyıllar arasında *bögrek* biçimi yaygınlaşmaya başlamış ve XVIII.-XIX. yüzyıla kadar yalnızca bu biçim, kullanıma devam etmiş sonradan bugünkü *böbrek* biçimiyle yer değiştirmiştir (ED: 328). Svortyan, *бөврек/бөгрек/бөбрек* üç türevin aynı olduğunu söyler. Eski Kıpçakça *бүзpek* biçimi ise ö ünlüsünün daralması sonucunda *ü*’ye dönüşmüştür. Türk dillerinde *böbrek* kelimesinin farklı anlamlarıyla karşılaşılır. Kelime; Doğu Türkçesinde ‘kalp veya akciğer’, Altay Türkçesi ağzlarında ‘karaciğer’, Kazakçada mecazen ‘şişman, tombul’, Karakalpakçada ‘her hangi binanın su akıtma sistemi’ gibi anlamlar taşır. Svortyan, Türkçe *böbrek* ve Moğolca *bögere* biçimlerini karşılaştıranların bulunduğunu ancak Türkçe *böwür* ‘yan taraf’ kelimesiyle karşılaştırılma yapmanın daha mantıklı olduğunu dile getirir (SET-2: 205).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde ‘kandaki zararlı maddeleri süzen, idrar salan, omurganın sağ ve sol yanında bulunan çift organ’ (TS: 342) anlamıyla kullanılırken çağdaş Türk dillerinde; Az. böyräk, Başk: böyör, Kaz. büyreк, Kırg. böyrök, Özb. büyräk, Tat. böyir, Türkm. bövrek, Uyg. böräk (KTLS: 80-81) biçimlerine rastlanır. Modern Moğol yazı dilinde

бөөр şekliyle ve 1. *Нуруу, сээрт амьтны шээс боловсруулах эрхтэн*, 2. *Бөөр байгаа орчин* ‘1. Böbrek, 2. İnsan vücudunda böbreklerin bulunduğu yer, yan taraf’ anlamlarıyla (MS: 99) yaşayan sözcüğün diğer Moğol dillerinde ise Ord. *böörö*, Bur. *bööre*, Oir. *böör*^a (MES: 53) biçimleri bulunur.

2.2.31. Bölük

MET. *bölük*: *bölük*; *parça*, MEM. *bölük*: *kalabalık*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Tumurtogoo, Moğolca tarihî metinlerdeki *бөлөг* |*bölög*|: *хэсэг*; *бөөн* ‘bölüm, kısım; toplu, toptan’ kelimesinin *böl*+*g* birleşmesi sonucu meydana geldiğini ifade eder. Kelimeyi Türkçe *böl-* fiili ile birleştirir (MES: 53). *Bölük (bölök)* kelimesi Türkçe tarihî metinlerde genellikle ‘kısım’, ‘parça’ anlamında kullanılıyordu, sonradan anlam genişliğine uğrayarak ‘ayrı’, ‘başka, değişik’ gibi anlamlarla da kullanılır hâle gelmiştir. Çağdaş Türk dillerinin birçoğunda *bölük* ve birkaçında da *bölek* biçimi kullanılır. Kelime, Türkçeden Moğolcaya işte bu *bölek* biçimiyle girmiştir (ED: 339).

Türkiye Türkçesinde *bölük* şekliyle ve 1. *Bir bütünden ayrılmış olan parça, kısım* 2. *Saç örgüsü*, 3. *Hizip vb.*, (TS: 344) anlamlarıyla yaşayan kelime çağdaş Moğolcada *бүлэг*: şekliyle ve 1. *Хэсэг, анги*, 2. *Ном, хөгжим, жүжиг зэрэг зохиолыг хуваасан анги, хэсэг* ‘1. Parça, sınıf, 2. Kitap, müzik, tiyatro vb., şeylerin bölümü, parçası’ anlamlarıyla kullanılır (MS: 116).

2.2.32. Buğday

MET. *buğday*: *buğday*, İMT. *bugday*: *buğday*, RST. *bugday*: *wheat*, KMTT. *buday*, *buğday*: *buğday*, MEM. *buğday*: *buğday*, IMM. *buyday*: *buğday*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, kelimenin Türk dillerinin hemen hepsinde bazı ses değişiklikleriyle bulunduğunu ve Türkçede ilk kez bu kelimeye XIII. yüzyıla ait Budist Uygur metinlerinde rastlandığını dile getirir. Kelimenin Moğolcada bulunup bulunmadığı hakkında ise bir bilgi vermemiştir (ED: 312-313). Tumurtogoo, tarihî ve çağdaş Moğol dillerindeki *бүүдай* |*buyudai/buydai*| kelimesinin Türkçeden Moğolcaya geçmiş olduğunu ifade eder (MES: 60-61).

Türkiye Türkçesinde *buğday* (TS: s.350); diğer çağdaş Türk dillerinde ise Az. *buqda*, Başk. *boyzay*, Kzk. *biyday*, Kırg. *būday*, Özb. *buğday*, Tat. *boday*, Türkm. *buğday*, Uyg. *buğday* (KTLS: ss.82-83) biçimleriyle yaşayan bu kelime, çağdaş Moğol edebî dilinde *ᠪᠢᠶᠠᠳᠠᠢ* şekiyle ve ‘beyaz unun hammadesi’, ‘bazı hayvanların kıllarında görülen buğday renkli leke’ (MS: 111) anlamlarıyla kullanılırken; diğer çağdaş Moğol dillerinde Ord., Oyr. *būdā* biçimindedir (MES: 61).

2.2.33. Buqa

RST. *buqa*: *bull, ox* ‘boğa, sığır’, RSM. *buqa*: (*castrated*) *bull* ‘iğdiş edilmiş sığır’.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Türkçe *buka*: *bull* ‘boğa, sığır’ kelimesinin bütün çağdaş Türk dillerinde *b/p*; *k/ğ* gibi ses değişiklikleriyle yaşamakta olduğunu belirtir ve yalnızca Osmanlıcada *u < o* değişikliği ile *boga* biçimini aldığından bahseder. Ona göre bu kelimenin Çince-Uygurca sözlükte Moğolcadan ödünç kelime olarak gösterilen *buğu*: *stag* ‘erkek geyik’ kelimesiyle karşılaştırılması yanlıştır. Ancak Clauson, Moğolcada boğa anlamında *buqa* kelimesinin bulunduğu söz etmemiştir (ED: s.312). Tumurtogoo, Moğolca *ᠪᠠᠭᠠ* |*buqa*|: *агтлааггүй эр үхэр* ‘iğdiş edilmemiş boğa, sığır’ kelimesini bazı alimlerin Türkçe *buqa* kelimesiyle karşılaştırmasından bahseder. Eski zamanlarda Moğollar boğayı güç ve kuvvetin simgesi olarak düşündükleri için erkek adı olarak geniş ölçüde kullanmıştır. Örneğin; *Temür-buqa*, *Kök-buq-a*, *Buqa-temür*, *Qori-buqa*. (MES: s.61) bunlardan bazılarıdır.

Türkiye Türkçesinde *boğa* (TS: s.320) şeklinde yaşayan bu kelime, modern Türk dillerinde; Az. *buğa*, Başk. *ügiz*, Kzk. *buka*, Kırg. *buka*, Özb. *buka*, Tat. *ügiz*, Türkm. *buğa*, Uyg. *buka* biçimlerindedir (KTLS: ss. 76-77). Modern Moğol yazı dilinde *ᠪᠠᠭᠠ* (*h*) ‘iğdiş edilmemiş erkek sığır’ biçimiyle kullanılan sözcükten *ᠪᠠᠭᠠᠨ ᠪᠠᠷᠢᠭᠠ* ‘iki yaşında iğdiş edilmemiş öküz’, *ᠪᠠᠭᠠ ᠵᠡᠷᠪᠡᠭᠡ* ‘kök renkli yabancı öküz’, *ᠪᠠᠭᠠ ᠠᠶᠢᠭᠠᠨ* ‘ineğin böğürmesine benzeyen ses çıkaran orta boyutta kuş’, *ᠪᠠᠭᠠᠨ ᠰᠠᠭᠤᠯ* ‘kırığı düştükten sonra açan çiçek’, *хөх ᠪᠠᠭᠠ* ‘küçük bir tür kuş’, *ᠪᠠᠭᠠ тэрэг* ‘trenin baş kısmı’ gibi birleşik isimler de yapılmıştır (MS: s.112).

2.2.34. Bürge

İMT. *bürge: pire*, RST. *bürge*, KMTT. *bürçe: pire; büre: pire*, RSM. *bürge*, KMTM. *bürçe*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili görüşler: Clauson, *bürge: flea* kelimesi çok eski bir /-ge/ ile biten sözcük olduğunu idda eder. Sözcüğün XIV. yüzyıl civarında Türkçeden Moğolcaya geçtiğini dile getirir. Kelime; Kırgızca, Kazakça, Özbekçe ve Karakalpakça gibi bazı Türk dillerinde *bürge* şeklindedir. Kelimenin Osmanlıcada *pire*, Türkmencede *büre*, kuzey-batı Kazak ağızlarında *borça* ve Nogaycada *bürşe* şekilleriyle karşılaşılır. XI. yüzyıla ait Türkçe metinlerde *bürge* kelimesinin *flea* ‘pire’ anlamı yanında *bürge: kişi*: sıfat tamlamasındaki ‘kaygısız kaypak’ anlamıyla da karşılaşılır (ED: 362).

Modern Moğol ölçünlü dilinde kelime *бүүрэг* [*būrge*] şekliyle ve *үнэг тарвага хярс зэрэг амьтны бөөс* ‘tilki, tarla sıçanı ve bozkır tilkisi gibi hayvanların biti, pire’ gibi anlamlarla kullanılmaktadır (MS: 120).

2.2.35. Bürüncek

MET. *bürüncük: bürüncek, örtü*, İMT. *bürüncük: kadınların baş örtüsü*, MEM. *bürünçek: duvak*, İMM. *bürünçek/bürünçük: örtü, peçe*.

Kelimenin anlamı ve etimolojiyle ilgili bilgiler: *bür-* to wrap (something) fiilinin dönüşlü çatısından (*bürin-*) türemiş bir isim olduğu kanaatindedir. Kadınların baş örtüsü veya peçesi anlamındaki bürünçük sözcüğünün sadece Osmanlıcada yaşadığını ifade eder. Clauson, kelimenin Moğolcadaki mevcudiyeti hakkında bir bilgi vermemiştir (ED: 367-368). Tumurtogoo, Moğolca *бүр-* [*bür/büri*]: ‘ört-’, ‘kapla-’ anlamındaki fiili, Türkçe *bürü-* fiili ile karşılaştırır. Bu fiil kökünden Moğolcada birçok kelime türetildiğini söyler (MES: 63).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *bürümcük* biçimiyle ve 1. *Ham ipekten dokunmuş giysi kumaşı*, 2. *Ham ipekten dokunmuş bir tür iç çamaşırı kumaşı* (TS: 367) anlamlarıyla yaşamaktadır.

2.2.36. Bütün

İMT. bütün: tam, eksiksiz, noksansız, RST. bütün; bütün, KMTT. bütün: sağlam, MEM. bütün: bütün, RSM. bütün.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *bütün*: *complete, entire* kelimesinin *büt-* geçişsiz fiilinden türemiş bir ad olduğunu ve bütün Türk dillerinde bazı ses değişiklikleriyle bulunduğunu ifade eder. Ancak kelimenin Moğolcadaki varlığından söz etmez (ED: 306-307). Moğolcada ‘gerçekleşmek’, ‘tamamlamak’ anlamında *бүм-* |*bütü*| fiil kökü bulunmaktadır. Bu fiilden birkaç kelime türemiştir onlardan biri de *бүмэн* |*bütü-n*|: ‘tam’, ‘bütün’ kelimesidir (MES: 64).

Türkiye Türkçesinde *bütün* kelimesi, 1. *Eksikzis, tam*, 2. *Parçalanmamamış*, 3. *Çok sayıdaki varlık ve nesnelerin hepsi vb.*, (TS: 368) anlamlarıyla yaşarken bu anlamda modern Türk dillerinde; Az. *bütün*, Başk. *bötön, bötä, totoş*, Kaz. *bütün, бүкіл*, Kırg. *bütün, бүткүл*, Özb. *bütün*, Tat. *bötin, barlık, barça, hämmä*, Uyg. *pütün, pütkül* (KTLS: 88-89) kelimeleri bulunur. Modern Moğolcadaki *бүтэн*: *бүрэн* kelimesi *гүйүэт, ижил, эвдрээгүй* ‘bütün, tamam, aynı, büsbütün kusursuz’ vb., anlamlarına sahiptir (MS: 119). Çağdaş Moğol diyalektlerinde ise bu anlama sahip Ord. *büten*, Oyr. *bütⁿ* (MES: 64) biçimleri mevcuttur.

2.2.37. Çadır

MET. *çadır*: *çadır*, RST. *çadır, alaçuq*: *tent and large tent*, MEM. *çadur*: *perde, çadır*, RST. *çaçir*: *tent*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, Türkçede genel olarak *ça:tır*: *a (canvas) tent* ‘çadır’ anlamıyla kullanılan kelimenin Sanskritçe *chattra*: (*a royal*) *umbrella* kelimesinden türemiş olduğunu belirtir. Ancak kelimenin Türkçeye girme süreci açık değildir. Büyük ihtimalle İranî diller vasıtasıyladır. Kelime Rusçada *shater (shatyor)* biçimindedir. Modern Türk dillerindeki *ç/ş, -t/-d-* ses değişiklikleri kelimenin Farsçadan veya Rusçadan geçmiş olma ihtimalini kuvvetlendiriyor. Clauson, kelimenin Moğolcada bulunup bulunmadığına dair herhangi bir bilgi vermez (ED: 403). Poppe, Moğolca tarihî metinlerde rastlanan *çaçir* ‘çadır’, *çadur* kelimelerinin Türk dillerinden Moğolcaya geçmiş olduğunu ileri sürer (Poppe, 1955: 36-42).

Türkiye Türkçesinde 1. *Keçe, deri, kıl dokuma veya sık dokunmuş kalın bezden yapılarak direklerle tutulan, taşınabilir barınak*, 2. *Gölgelik olarak kullanılan tente veya şemsiye* (TS: 420) gibi anlamlarla kullanılan çadır kelimesinin modern Türk dillerinde: Az. *çadır*, Kaz. *şatır*, Kırg. *çatır*; *boz üy*, Özb. *çadır*, Türkm. *çadır*, Uyg. *çedir* (KTLS: 110-111) türevleri bulunur.

2.2.38. Çetük

MET. *çetük: kedi*, İMT. *çetik: kedi*, RST. *çetük/meşük: cat*, KMTT. *çetük: erkek kedi*, İMM. *çetük: kedi*, KMTM. *müş: cat* (Türkçe); *mişkiç: cat* (Moğolca).

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Türk dillerinde kedi anlamında kullanılan kelimeleri toplayan Şerbak, *maçı.*, *mö:ş* ve *mışkiç*. *Çetük: (female) cat* ‘(dişi) kedi’ gibi kelimelerin kullanıldığını tespit etmiştir. Bütün bu kelimelerin etimolojisiyle ilgili net bir bilgi yoksa da yabancı bir dilden alındığı açıktır. Çünkü Türkler kedi anlamında kendi dillerinde bir kelime oluşturacak kadar erken bir zamanda kedilerle tanışmamışlardır. Kedi anlamındaki kelimelerden biri olan *müş* her ne kadar yabancı dilden alıntı olsa bile Farsça *mūš: mouse, rat* ‘fare, sıçan’ kelimesinden geçtiğini düşünmek yanlıştır. Mışkiç biçimi ise Soğdca *mwškyšč: wild cat*’tan gelmiştir. Çetük kelimesinin Moğolcadaki mecdiyeti hakkında bilgi bulunmamaktadır (ED: 402, 765, 772, 817).

2.2.39. Çiçek

MEM. *çiçek: çiçek*, İMT. *çiçek: çiçek*, RST. *çiçek: rose ‘gül’*, KMTT. *çiçek: çiçek*, MEM. *çêçek: çiçek*, İMT. *çiçek: çiçek*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, Türkçede çiçek ve mecazî anlamda bir cilt dökülmesi hastalığı anlamlarına gelen çiçek kelimesinin Türkçeden Moğolcaya erken dönemde *çêçeg* biçiminde geçmiş olduğunu söyler. Kelime bütün modern Türk dillerinde bazı ses değişiklikleriyle birlikte bulunur. VIII. yüzyıla ait Budist Uygur metinlerinde *çêçek* kelimesi yanında Sanskritçe *puşpa* ve Çince *hua* kelimeleri de kullanılıyordu (ED: 400). Tumurtogoo, *ᠸᠡᠸᠡᠭ* |*çêçeg*| kelimesini Türk Moğol dillerinin ortak unsuru olarak değerlendirmiştir (MES: 339).

Türkiye Türkçesindeki *çiçek* (TS: 481-482) kelimesinin modern Türk dillerinde ; Az. *gül*; *çiçäk*, Başk. *säsäk*; *göl*, Kaz. *şeşek*; *gül*, Kırg. *gül*; *çeçek*, Özb. *çeçäk*; *gül*, Tat. *çäçäk*; *göl*, Uyg. *çeçäk* (KTLS: 130-131) gibi varyantları mevcuttur. Modern Moğol dillerinde ise *çiçek* anlamına gelen Ord. *tšitšik*, Bur. *seseğ*, Oyr. *tset* (MES: 339) gibi kelimeler mevcuttur.

2.2.40. Çerig

MEM. *çerig*: *asker, ordu*; *çerig-kara*: *askeri kuvvet, ordu*, İMT. *çerik*: *savaş ordusu*, MEM. *çerig*: *çeri, asker*, İMM. *çerik*: *ordu*, KMTM. *çerig*.

İlk zamanlarda ‘ordu’ anlamıyla sınırlı sayıda kullanılmış olan *çerig* kelimesi daha çok ‘askerlerin savaş düzenine gelmesi’ anlamındaydı. Ordu anlamındaki en eski Türkçe kelime *sü*’dür. Ancak *sü* kelimesinin kullanımdan kalkmasıyla *çerig* kelimesi ‘ordu, asker’ birliği gibi anlamları taşır olmuştur. Kaşgarlı Mahmut kelimeyi *çer* kelimesinin Oğuz Türkçesindeki şekli olan *yer* biçimiyle birleştirmektedir. Clauson, Oğuz diyalektlerinde kelime başı *y-* > *c-* değişikliğinden önceki döneme ait olan *çerig* kelimesini *çer* biçimiyle birleştirmenin morfolojik bakımdan doğru olmayacağını idda etmektedir. Kelime eski bir dönemde Türkçeden Moğolcaya geçmiştir. Çerig sözcüğü hemen bütün çağdaş Türk dillerinde küçük ses değişiklikleriyle yaşamaktadır. Sadece güney ve kuzeybatı grubu Türk dillerinde kullanılmamaktadır (ED: 372, 373, 374). Tumurtogoo, Moğolcadaki *цэрэг* |*çerig*| ‘asker, savaşçı’ kelimesini Türk ve Moğol dillerinin ortak sözcükleri arasında değerlendirir (MES: 339).

Türkiye Türkçesinde *çeri*: *asker* biçiminde yaşayan (TS: 463) sözcük modern Moğolcada *цэрэг*: *улсын зэвсэгт хүчин, хуурай газрын, усан цэрэг* ‘devlet orsudu, kara ordusu, su ordusu’ vb. biçimi ve anlamıyla kullanılır (MS: 807). Diğer çağdaş Moğol dillerinde ise Ord. *tširik*, Bur. *sereg*, Oyr. *tserig* (MES: 339) biçimlerine rastlanır.

2.2.41. Damga

MET. *tamga*: *damga* şeklinde, İMT. *tamga*: 1. *damga* ve *nişan*, 2. *dağ* ve *damga*, MEM. *tamga*: *mühür*, İMM. *tamya kibe*: *işaretledi; damga vurdu*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Tumurtogoo, Moğolca tarihî metinlerde sık rastlanan *тамга* |*tamya*|: *барлах тэмдэг* ‘damga, mühür,

basılan işaret’ kelimesinin Türk dillerindeki *tamğa* kelimesiyle sıkça karşılaştırıldığını ifade eder. Kelime Yuan İmparatorluğu zamanında kitap basmak için kullanılan kalıp anlamında kullanılmıştır (MES: 245) Sertkaya, *tamga* kelimesinin Türk ve Moğol dillerindeki ortak sözcüklerden biri olduğunu belirtir (Sertkaya, 1992: 266-280). Kelime, /-ğa/ ile biten eski kelimelerdendir. Sözcük, Türkçede marka veya at, sığır vb. hayvanlara vurulan mülkiyet işareti anlamındadır. Çincede ‘mühür’ anlamında kullanılan bu kelime bu anlamıyla Moğolcaya *tamağa* biçiminde geçmiştir. Birçok çağdaş Türk dilinin sözcük dağarcığında bazı ses değişiklikleriyle bu sözcüğe rastlanır. Kelime, Türkçeden Farsçaya ve bazı yabancı dillere de geçmiştir (ED: 504).

Türkiye Türkçesinde damga kelimesi; 1. *Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç*, 2. Bu araçla basılan nişan, işaret, 3. *Bir kimsenin adini kötüye çıkarmak (mecaz) vb. anlamlarıya devam etmektedir* (TS: 524) anlamlarıyla kullanılır. Diğer çağdaş Türk dillerinde ise sözcük; Az. *damğa*, Başk. *tamğa*, Kaz. *tañba*, Kırg. *tamğa*, Özb. *tamğa*, Tat. *tamğa*, Türkm. *tağma*, Uyg. *tamğa* (KTLS: 148-149) biçimlerindedir. Modern Moğol yazı dilinde sözcüğe tamga şekliyle ve 1. *Засаг төрийн захирах байгууллагын албан бичиг хэрэгт дардаг засаглах эрхийн баталгаа болох оноосон нэртэй сүлд бүхий захирлага тэмдэг*, 2. *Хуучирсан хушуудын төрийн хэргийг шийдэх газар*, 3. *Адуу мал, эд юманд тэмдэг болгон хайрах төмөр хэрэгсэл* ‘1. Devletin resmi evraklarına vurulan mühür, 2. Cumhuriyetten önce illeri kontrol altına alan yer, 3. Hayvanlar ve eşyalar gibi şeyleri tanıma belirtisi yapmak amaçla kullanılan kızartabilir demir aleti’ vb. (MS: 518) anlamlarıyla rastlanır. Sözcük, diğer modern Moğol dillerinde ise; Ord. *tamağa*, Bur. *tamğa* (MES: 245) biçimleriyle yarar.

2.2.42. Demir

MET. *temür*: *demir*, İMT. *temir*: *demir*, RST. *demür*: ‘demir’, MEM. *temür*: *demir*, İMM. *demür*: *demir*, RSM. *temür*: ‘demir’, KMTM. *temür*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Sertkaya, kelimenin Türk ve Moğol dillerindeki ortak sözcüklerden biri olduğunu dile getirir (Sertkaya, 1992: 267). Tumurtogoo, Moğolca tarihî metinlerde ve günümüz Moğolcasında kullanılan *төмөр* |*temür*|: *хүнд метал* ‘ağır metal’ kelimeleri Türk dillerindeki *tâmir*/*tâmür* kelimesiyle sık sık

karşılaştırıldığını ifade eder (MES: 254). Hemen hemen bütün modern Türk dillerinde *temir*, *demir* biçimleriyle mevcut bulunan *temir* (d-): *iron* ‘demir’ kelimesi Türkçeden Moğolca ve Farsça başta olmak üzere başka birkaç yabancı dile de geçmiştir (ED: 508).

Türkiye Türkçesinde demir sözcüğü; 1. *Özellikle çelik, döküm ve alaşımlar durumunda sanayide kullanılmaya en elverişli element*, 2. *Bazı nesnelerin demirden yapılmış parçası, demir apacı, demirbaş, demirhane, demir yolu, demir yumruk* gibi bir sürü anlamlarında ve ikilemelerde kullanılmaktadır (TS: 550) anlamlarıyla yaşarken diğer Türk dillerinde kelimenin; Az. *dämir*, Başk. *timir*, Kaz. *temir*, Kırg. *temir*, Özb. *temir*, Tat. *timir*, Türkm. *demir*, Uyg. *tömür* (KTLS: 160-161) biçimlerine rastlanır. Modern Moğol edebî dilinde sözcük; 1. *Хувьлахуй ухааны махбод болох мөнгөлөг өнгөтэй хүнд төмөрлөг*; 2. *Төмрөөр хийсэн юм* ‘1. Gümüş renkli ağır bir metal, 2. Demirden yapılmış eşyalar’ gibi (MS: 550) anlamlarla kullanılan sözcüğün diğer modern Moğol dillerinde Ord. *tömör*, Bur. *tümer*, Oyr. *töm²r* (MES: 254) gibi varyantlarına tesadüf edilir.

2.2.43. Deve

MET. *teve*: *deve*, İMT. *dive*: *deve* (*tevey*, *teve*, *tivi*, *teve*), RST. *deve*; *teve*, KMTT. *teve*: *erkek deve*, MEM. *tēm(ē)n*: *deve*, *temē*: *deve*, RSM. *temēn*, KMTM. *temegen*: ‘deve’.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: *tevey* (d-): *camel* ‘deve’ kelimenin ilk biçimi üzerine tartışmalar bulunmaktadır. Kimilere *tevey*: biçimi *teve*: biçiminin Arap yazılışı olduğunu söylemektedir. Fakat eski dönemde Moğolcaya *temeyen*/*teme*’n biçiminde geçmesi durumu karıştırmaktadır. Moğolcaya çok eski bir döneminde geçmiş şeklinde ilk biçimin sonunda -y var olduğunu farz etmektedir. Kaşgarlı Mahmut da *tevey*: biçimi ilk ve orijinal olduğunu savunmaktadır (ED: 447, 448). Tumurtogoo, Moğolca *тэмээ* |*temege*|: *өндөр биетэй нуруундаа бөхтэй адгуусан амьтан* ‘uzun boylu, arkasında hörgüçleri olan bir tür hayvan’ kelimesi tarihî Türk dilli metinlerde *tāwā*, *tebā* ve Mançuca *temegēn* biçimleriyle karşılaştırıldığını söylemiştir (MES: 260).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *deve*: 1. *Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgüçü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan*, 2. *Sıradan olmayan, tanınmış, güçlü* (mecaz) gibi anlamında kullanılmaktadır (TS: 571). Modern Türk dillerinde:

Az. *dävä*, Başk. *döyä*, Kaz. *tüye*, Özb. *tüyä*, Tat. *döya*, Türk. *düye*, Uyg. *tögä* (KTLS: 168-169). Modern Moğolcada *тэмээ: нуруундаа нэг буюу бөхтэй, хивдэг том амьтан* ‘sırtında bir ya da iki hörgücü olan, geviş getiren büyükbaş hayvan’ şeklinde bulunmaktadır (MS: 575). Modern Moğol dillerinde Ord., Bur. *temē*, Oyr. *temā* (MES: 260).

2.2.44. Dönen

KMTT. *dönen: dört yaşındaki tay*, MEM. *dönen üker: dört yaşında öküz*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Tumurtogoo, *дө [dö]: Moğolcada dört anlamında olan dörben sayısının ilk köküdür. Bu kökünden **dö-r* ‘Moğolca dörben kelimenin ilk kökü’, *dörben* ‘dört’ sayı adı, *döçi* ‘kırk’ sayı adı ve *döne* ‘dört yaşındaki erkek hayvanlara verilen ad’ vb., bir sürü kelimeler türemiştir. *Döne* kelimesi ve -*jîn* ekin birleşme sonucunda *dönen üker* ‘dört yaşında inek’ kelimesi türemiştir. Tumurtogoo, Moğolca *dörben* ‘dört’ kelimesini Türkçe *dört* kelimesiyle karşılaştırmış, ancak *dönen* kelimesini Moğolca bir kelime olarak değerlendirmiştir (MES: 101). Eren, Türkçede dönen kelimesi üç yaşını geçen at veya deve anlamında olduğunu belirtmiştir. Moğolcadan Türkçeye geçmiş olduğu görüşler ortada bulunduğunu dile getirmiştir. Türk dillerinde: Nog. *dönen: üç yaşında aygır*, Kzk. *dönen: üç yaşında hayvan (at, deve, inek)*, Tel. *tönön; tönöyün*, Alt., Kuğ. *tönön: dört yaşında tay veya dana* biçimlerinde bulunmaktadır (TDES: 121).

Modern Moğolcada *дөнө (н): дөрвөн настай эр үхэр, тэмээ: дөнөн үхэр; дөнөн тэмээ* ‘dört yaşında erkek dana veya deve: dönön dana, dönön deve’ şeklinde devam etmektedir (MS: 205). Modern Moğol dillerinde: Ord. *döne*, Bur. *dünen*, Oir. *dönⁿ* biçimlerindedir (MES: 101).

2.2.45. Egeçi

RST. *ekeçi: sister* ‘kız kardeş’, KMTT. *egeçi: büyük bacı, abla*, MEM. *egeçi de’ ü: abla ya da bacı*, RSM. *egeçi: sister*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Sertkaya, eserinde *igeçi: elder sister* kelimesi Moğolcadan Türkçeye geçtiğini ve aynı zamanda Poppe’nin Kuzey (Kuman - Kıpçak) Türk dillerindeki Moğolca unsurlarla ilgili yazısında *egeçi* kelimesini Moğolca olarak değerlendirdiğini bildirmiştir (Sertkaya, 1992: 271). Clauson, tarihî Türk dili

metinlerde asıl olarak ‘kendisinden daha yaşlı ve babasından daha genç olan yakın bir kadın akrabası’ anlamı taşıyan sonradan ‘büyük abla’ anlamına gelmiş olduğu *eke:* kelimesi bulunduğunu söylemiştir. Ortaçağda Moğolcadan Türkçeye geçmiş sinonimi olan *egeçi* kelimeyle yer değiştirilmiştir. Sadece Kuzeydoğu Şorca, Altayca gibi Modern Türk dillerinde *eye:* biçiminde kalmıştır. Bazı Modern Türk dillerinde ise *eke:* biçiminde dayı, amca ve büyük erkek kardeş anlamında kullanılıyormuş. Belki de *eke:* kelimesi Moğolcadan Türkçeye geçmiş olan *aka/ağa: elder brother* ‘büyük erkek kardeşi’ kelimesinin bir biçimi de olabilir. Her halükârda eski bir Türkçe kelime değildir. Yukarıda belirtmiş olan *eke:* kelimenin küçültme eki almış hâli olan *ekeç: a small girl* ‘küçük bir kız’ anlamında bir kelime Tarihî Türk dilli metinlerde geçmiştir. Fakat, küçük bir kız anlamında olsa bile daha çok bir kabilenin büyük kızı veya diğerleri tarafından saygı gösterilen kabilenin kadınlarına denilen kelime olduğunu söylemiştir (ED: 100, 102). Tumurtogoo, Moğolca *egeçi* kelimesini *eke-çi* birleşmesinde olduğunu söylemiştir. Moğolcada ‘yaşı büyük olan kadın akrabası’ anlamındadır (MES: 363).

Modern Moğolcada *эзү* ‘akrabalar arasında yaşı büyük olan kadınlar’, *эгчмэд* ‘bir ailenin öz kızlarından en büyüğü’, *эгчүс* ‘çabuk sinirlenen karaktere sahip olan kimse’ gibi biçimlerinde yaşamaktadır (MS: 868). Modern Moğol dillerinde Ord. *egetši*, bur. *egeşe*, Oir. *egətš* biçimlerindedir (MES: 363).

2.2.46. Egin ~ Egim

MEM. *egin: omuz*, RST. *egin* ‘omuz’; *egni:* ‘onun omzu’, RSM. *egem:* ‘omuz’, KMT. *egem:* ‘omuz’.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Räsänen, Türkçe *ägin*, *äjin: schulter* ‘omuz’ kelimesinin Moğolca *egem: schulter, schulterknochen* ‘omuz, omuz kemikleri’ ve Solonca *ęgen: schlüsselknochen* ‘köprücük kemiği’ biçimleriyle birleştirmiştir (RES: 27). Clauson, *egin* kelimesini *eg:-* geçişsiz fiilden türemiş isim olarak değerlendirmiştir. Kelime genel olarak *something which bend* ‘bükülen bir şey’ anlamında olsa bile anatomik olarak *shoulder* ‘omuz’ anlamındadır. Kelimenin bütün Modern Türk dillerinde bazı ses değişiklikleriyle bulunduğunu ve Tarihî Türk dilli metinlerde bulunduğu dair bilgi vermiştir (ED: 109).

Günümüz Türkiye Türkçesinin halk ağızlarında eğin 1. Arka, sırt, 2. Beden, vücut, 3. Boy, endam anlamlarıyla yaşamaktadır (TS: 676). Modern Türk dillerinde: Az. *çiğın*, Kaz. *ıyık*, Kırg. *iyin*, Türkm. *çiğın* (KTLS: 662-663). Modern Moğolcada *эгэм: хүн амьтны өнгөлүүрийн хоёр хажуугийн яс* ‘köprücük kemiği’ biçiminde devam etmektedir (MS: 869).

2.2.47. Elçi

KMTT: *ilçi: elçi*, MEM. *elçi: elçi*, İMM. *elçi tanrı: peygamber*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *elçi*: kelimesini tarihî Türk dilli metinlerde *el*: realm ‘krallık’ şeklinde geçen siyasi bakımından çok anlam taşıyan kelimesinden türemiş olduğunu söylemiştir. Kelimenin günümüzde ise ‘dış ülkelerde kendi ülkesini temsil etmek amacıyla görevlendirilen biri yanı büyükelçi’ anlamı taşımakta ve Tarihî Türk dilli metinlerde başka bir anlamı olduğunu önerecek hiçbir şey yoktur. Sivil Uygur belgesinde özel ad olarak geçmektedir. Buradan anlaşılan şu ki bu Kraliyet Hanedanı’ndan olmayan yanı halktan seçilen birine verilmiş emiri veya görevi adlandıran özel addır (ED: 129). Tarihî Moğol dilli metinlerde 1. *элч |elçi|: илгээсэн төлөөлөгч* ‘gönderilen temsilci, elçi’; 2. *элчин |elçi[=elçi-n]|: бие төлөөлөгч* ‘herhangi bireyin temsilcisi, elçi, büyükelçi’ iki kelime kullanılmaktadır. Tumurtogoo, 1. kelimeyi tarihî Türk dilli metinlerde bulunan *elči* kelimesiyle karşılaştırıldığını, 2. kelimeyi ise Mançuca *elčın* kelimesiyle karşılaştırıldığını söylemiştir (MES: 365).

Günümüz Türkiye Türkçesinde elçi: 1. *Bir devleti başka bir devlet katında temsil eden kimse, sefir*, 2. *Bir uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek için birinin yanına gönderilen kimse*, 3. *Yalvaç, peygamber, resul gibi anlamlarıyla yaşamaktadır* şeklinde yaşamaktadır (TS: 695). Modern Türk dillerinde: Az. *elçi*, Başk. *ilsi*, Kaz. *elşi*, Kırg. *elçi*, Özb. *elçi*, Tat. *ilçi*, Türkm. *ılçı*, Uyg. *älçi* (KTLS: 208-209). Modern Moğolcada *элч: албан газраас гадагш томилон зарагдсан албаны хүн* ‘herhangi bir iş yerinden temsil iş yerini temsil etmesi için seçilen biri örn. postacı’; *элчин: нэгэн улсуус нөгөө улсад улсаа төлөөлж суулгасан бүрэн эрхт төлөөлөгч* ‘herhangi bir ülkeden diğer ülkeye kendi ülkesini temsil etmek için görevlendiren biri, büyük elçi’ şeklinde devam etmektedir (MS: 874). Modern Moğol

dillerinde 1. Kelime: Ord. *eltši*, Bur. *elše*, Oyr. *eltši* (MES: 365); 2. Kelime: Bur. *elšen*, Oir. *eltšin* (MES: 366).

2.2.48. Elma

İMT. *alma: elma*, RST. *alma: ‘elma’* KMTT. *alma: elma*, İMM. *alma: elma* RSM. *alima: ‘elma’*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, kelimenin orijinali Türkçe olmadığını ve muhtemelen Hint-Avrupa kökenli ödünç kelime olduğunu söylemiştir (ED: s.146). Türkçeden (*alma*) Moğolcaya (*алим* |*alim-a*|) geçmiş ödünç kelimedir (MES: 19). Svortyan, *alma* kelimesinin Türk dillerinde iki anlamda kullanıldığını söylüyor: 1. *яблока* ‘elma’ ve *яблоня* ‘elmanın ağacı’ 2. *картофель* ‘patates’; ikinci anlamı Tatarcanın bazı ağızlarında bulunmaktadır. Ona göre, *alma* kelimesinin eski biçimi *alima*’dır ilk hecedeki ses uzun olduğundan *alma* şekli ortaya çıktığını düşünmektedir. Salarcada *alima* şekli olduğunu ve Moğolcadan Salarcaya geçtiğini bildirmektedir. Bernát Munkácsi, *alma* kelimesini Hint-Avrupa kökenli olduğunu ve Sanskritçe *alma: कисलय्* ‘ekşi’ kelimesiyle birleştirmiştir. Daha sonradan Tomashek Fince *omena: elma* Livce *umār: elma* ve Mordovca *umar’, mar’: elma* biçimleriyle de birleştirmiştir (SET-1: 138).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *elma*: 1. *Gülgillerden, çiçekleri pembe veya beyaz bir ağaç*, 2. *Bu ağacın kabuğu parlak, sert, kırmızıdan yeşile kadar türlü renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı, dokusu gevrek, ufak çekirdekli meyvesi, elma çayı, elma sirkesi, elma suyu, elma şarabı* vb. anlamlarıya yaşamaktadır (TS: 703). Modern Türk dillerinde: Az. *alma*, Başk. *alma*, Kaz. *alma*, Kırg. *alma*, Özb. *àlmä*, Tat. *alma*, Türkm. *alma*, Uyg. *alma* (KTLS: 210-211). Modern Moğolcada *алим: ургамал шаар буюу улуувтархуу өнгөтэй, хүчтэйвтэр амттайхан, бөөрөнхий жимс; алимын мөхлөг; алимны мод* ‘1. Sarı veya kırmızıya yakın renkli, ekşi, şekerli, yuvarlak meyve; elmanın çekirdeği; elma ağacı’ gibi anlamlarıyla yaşamaktadır (MS: 33). Modern Moğol dillerinde: Ord. *alima*, Oir. *al’mⁿ* (MES: 19).

2.2.49. Emçile-

MET. *emçile-*: tedavi etmek, İMT. *emlegçi*: emleyici, tedavi edici, MEM. *emlebe*: hastalıktan kurtardı.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, tarihî Türk dilli metinlerde *em*: kelimesi geçtiğini ve genel olarak ‘deva’ anlamında; özel olarak *ot em*: *vetetable remedy* ‘bitkisel ilaç’; *em sem*; *em yöründek* gibi ikili biçimlerde kullanılmış olduğunu belirtmiştir. Güneydoğu ve Merkezi Kuzey Modern Türk dillerinde *em*: *quack remedy and folk medicine* ‘uydurma ilaç/tedavi veya geleneksel tıp’ anlamında kullanılırken diğer Modern Türk dillerinde Arapça veya Farsça kökenli olduğu düşünülen *ilāç* kelimesi kullanılmaktadır (ED: 155). Tarihî Türk dilli metinlerde *em*: kelimesinden türemiş *emle*:- to treat or cure ‘muamele etmek veya tedavi etmek’ fiili de geçmektedir. *emde-*, *emne* biçiminde hemen hemen bütün Modern Türk dillerinde hâlâ kullanılmaktadır. Fakat, genel olarak bütün Modern Türk dillerinde ‘şarlatan deva veya geleneksel tıp’ anlamında genel olarak Arapça kökenli veya ortodoks tıpta kullanılan ödünç kelimeleri kullanılmaktadır (ED: 156). *Em*’den türemiş olan bir diğer kelime ise *emçi*: *physician* ‘hekim, tıp adamı’ kelimesidir (ED:161). Tarihî Moğol dilli metinlerde *эм* |*em*|: *өвчнийг анагаах ерөндөг* ‘ilaç’ anlamında isim kökü bulunmaktadır. Bu kökten Moğolcada hekim doktor anlamında *emçi* [*em-çi*] ‘hekim, doktor’; *emne-* [*em-ne*] ‘tedavi etmek’ gibi kelimeler türemiştir (MES: 366).

Günümüz Türkiye Türkçesinin halk ağızlarında *em*: *ilaç merhem* biçiminde yaşamaktadır (TS: 704). Modern Türk dillerinde Kaz. *emdev* ‘tedavi’ (KTLS: 862). Modern Moğolcada *эм*: *өвчнийг засахад ерөндөг болгон хэрэглэх зүйлийн ерөнхий нэр* ‘hastalığı iyileştirmek için kullanılan şeylerin tümü’ (MS: 876); *эмнэх*: *өвчнийг эмчлэн засах* ‘tedavi etmek’; *эмч*: *өвчнийг анагаах засах мэргэжлийн хүн* ‘hekim, doktor’ (MS: 877) şekillerinde yaşamaktadır. Modern Moğol dillerinde: *em*: Ord., Bur., Oir. *em*; *emçi*: Ord. *emtši*, Bur. *emše*, Oir. *emtši* (MES: 366-367).

2.2.50. Er

MEM. *er: kişi, eren: kişi, insan*, İMT. *er: erkek; ir: erkek, er; irkek: erkek*, RST. *er ‘insan, er’; erkek ‘erkek’*, KMTT. *er, erkek: adam*, MEM. *ère: erkek*, İMM. *ere: erkek*, RSM. *ere*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Türkçe *er* kelimesi ilk başta insan anlamında kullanılıyordu ve daha sonradan anlamı özelleşerek insanların sadece erkek yanı sıra dişi olmayanlar için kullanılan isim olmuştur. Bütün Türk dillerinde hâlâ devam etmektedir (ED: 192). Gabain, Räsänen ve Tumurtogoo vb., gibi bilim insanları Türkçe *er* Moğolca *эр* |*ere*| biçimleriyle karşılaştırmıştır (MES: 367-368). Ana Altayca **ǣri* (~ **ǣra*): *man* ‘insan’ kelimesi Türkçede *er*, Moğolcada *ere* biçimindedir. Bütün Modern Türk, Moğol dillerinde bazı ses değişiklikleriyle devam etmektedir. Moğolca biçimleri: **ere*: male, *ere*, Khal. *ere*, Bur. *ere*; Kalm. *erə*; Ord. *ere*; Mog. *erra*; Dag. *er, ergun*, Dong. *ere*, Bao. *ere*, Mongr. *rē* ‘mâle genel olarak ünlüyle bitmektedir. Türkçe biçimleri ise **er* Az. *ar: husband* ‘koca’, Türkm. *ār*, Sal. *er*, Uyg. *ar*, Tat. *ir*, Başk. *ir*, KBalk. *er*; KKalp. *er adam*, Kum. *er*, SUyg. *jer*, Hak. *ir*, Tuv. *er*; Çuv. *ar*; Yak. *er* genel olarak ünsüzle bitmektedir. Moğolca biçimin Türkçeden alıntı olduğunu düşünen görüşler de bulunmaktadır. Ancak Moğol dillerindeki biçimlerinde bulunan kelime sonu ünlülerden dolayı Moğolca biçimi Türkçe alıntı olarak düşünmek pek gerçekçi olmayacaktır (EDAL: 312).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *er*: 1. *Erkek*, 2. *Kahraman*, 3. *Asker*, *nefer*, 5. Halk ağzlarında *koca* gibi anlamlarıyla yaşamaktadır (TS: 717). Modern Türk dillerinde: Kaz. *er*, Kırg. *er*, Özb. *erkäk; er*, Uyg. *är* (KTLS: 218-219). Modern Moğolcada *эр*: 1. *Эм гэдгийн эсрэг утга, эр хүн, эр хонь гэх мэт*, 2. *Насанд хүрсэн эрэгтэйчүүд* 3. *Эхнэр авсан эрэгтэй хүн*, 4. *Чадал тэнхээ* ‘1. Erkek, erkek insan, erkek koyun vb., 2. Yetşkin erkek, 3. Evlenmiş erkek, 4. Güç, yetenek’ vb. anlamlarıyla yaşamaktadır (MS: 881). Modern Moğol dillerinde: Oyr. *erə*, Bur. *ere* (MES: 369).

2.2.51. Erdem

MET. *erdem: erdem*, İMT. *erdemlig: bir şeye hazırlanmış olan*, KMTT. *erdemli: erdemli; aşim*, MEM. *êrdem: bilim*, KMTM. *erdem ‘bilgi’; erdemtü: ‘bilgili’*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Tarihî Moğol dilli metinlerde *эрдэм* [*erdem*]: *эээмисэн мэдлэг, чадвар* biçiminde rastlanan kelimeyi Türk dillerinde *erdäm*, *erdem* biçiminde olan kelimesiyle karşılaştırmaktadır (MES: 368). Er: kelimesinden türemiş isimdir. Etimolojiye göre erkekçe nitelikleri, mertlik anlamındaysa çoğunlukla meziyet, iyi nitelikleri gibi anlamlarında kullanılmıştır. Bazı Uygur metinlerinde edrem biçimi mevcuttur. Türkçeden Moğolcaya erken ödünçlemelerindendir. Tuvacada bulunan *ertem* şekli Moğolcadan geri ödünçlemedir (ED: 206).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *erdem*: 1. *Ahlakin övdüğü iyilikçilik, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk gibi niteliklerin genel adı*, 2. *İnsanın ruhî olgunluğu* gibi anlamlarıyla yaşamaktadır (TS: 718). Modern Moğolcada *эрдэм*: 1. *Сургуулиар сурч боловсорсон, дадлага хичээлээр мэргэшин сурсан мэдлэгийн цогц*, 2. *Зарим юмны эд чадал, эд эрдэм* ‘1. Genel olarak okulda veya pratikte edinmiş olan bütün bilgilerin tümü, 2. Bazı şeylerin kuvveti, kapasitesi’ gibi anlamlarıyla yaşamaktadır (MS: 883). Modern Moğol dillerinde: Ord., Bur. *erdem*, Oyr. *erd^om* (MES: 368).

2.2.52. Esen

İMT. *esen*: *sağ salim*, RST. *esen*: ‘sağlıklı’, KMTT. *esen*: *salim*, İMM. *esen*: *sağlıklı*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Svortyan, Türkçe sağlıklı, huzurlu, sakın anlamında olan *esen* kelimesini Türkçe kelime olduğunu Eski Türkçede *esenü*: *здоровье* ‘sağlık’ biçimi bulunduğundan kanıtlıyor. Ona göre Türkçe *esen* ve Moğolca *esen* kelimeleri birbirinden geçtiğinden daha çok ortak kelimelerdir ve hem yazılışı hem de anlamı da birbirbirlerine denk gelmektedir. Doerfer, Krause gibi alimleri Farsça *āsān* kelimesinden Türkçeye geçtiğini söylemektedir (SET-1: 308). Clauson, tarihî Türk dilli metinlerde geçen *esen*: *in good health, sound; safe* ‘sağlıklı olan, sağlam, emniyetli’ kelimesinin Uygurca yazılışı *asan* olduğunu muhtemelen bir hata olduğunu söyleyerek bundan dolayı kelimeyi Farsça *āsān*: *easy*’le karşılaştırılmasının yanlış olduğunu düşünmektedir. Kelimenin Moğolcada bulunduğu hakkında bilgi vermemiştir (ED: 248). Räsänen, tarihî türk dilli metinlerde genellikle *āsān* ve nadiren *asan* biçiminde bulunan ‘sağlıklı’, ‘rahat’ kelimesi Türkçeden Moğolcaya *esen* ‘sağlıklı’, ‘sağ, sağlam’ biçiminde geçtiğini söylemiştir. Bang, Türkçeye Farsça (Orta Farsça) *āsān* < **āspānā* kelimesinden geçmiş olduğu düşüncesine

katılmaktadır (RES: 28). Tumurtogoo, *эсэн* |*esen*|: *эргүүл энх, энх эсэн* ‘salim, sağlık’ kelimesini Türkçe *esân* kelimesiyle sık sık karşılaştırıldığını söylemiştir (MES: 370).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *esen*: *hiçbir hastalığı, vücutça hiçbir eksiği olmayan, sağlıklı, sıhhatli, salim* anlamında devam etmektedir (TS: 726-727). Modern Türk dillerinde: Kaz. *sav, esen, aman*, Kırg. *esen, sō*, Özb. *esân, esân-àmân*, Tat. *isân-sav, sâlamât*, Türkm. *esen, sağ-salâmat*, Uyg. *esân* (KTLS: 222-223). Modern Moğolcada *эсэн: сайн, тайван, эргүүл* ‘iyi, rahat, sağlıklı’ gibi anlamlarıyla yaşamaktadır (MS: 891). Modern Türk dillerinde: Oyr. *es^an* (MES: 370).

2.2.53. Ekmek

İMT. *etmek: ekmek*; KMTT. *etmek: ekmek*, RST. *etmek*; MEM. *etmek / ötmek: ekmek*, İMM. *etmek: ekmek*, RSM. *ötmek: ekmek*.

Kelimenin etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *etmek/ötmek* biçimi Türkçe *ekmek* anlamında kullanılan kelimenin üç benzer biçimlerinin en eski biçimi olarak değerlendirmiştir. Diğerleri ise *epmek* ve *ekmek* biçimleridir. *ek-* fiil ile bağlantı olduğu düşünüldüğüne rağmen *ekmek* kelimesinin üç biçimi arasında en eskisinin *ötmek* biçimi olması düşünülmektedir. Sonundaki *-mek* her ne kadar mastar eki gibi gözüküyorsa bile anlam bakımından kelimeyi herhangi bir fiille birleştirmek mümkün değildir. Kaşgarlı Mahmud kendi eserinin giriş kısmında *ekmek* anlamında olan kelimelerin sonundaki *-mek*’i *-me:k* şeklinde değil *-mek* olarak hecelenmesi gerektiğini söylemiş olduğunu dikkate almamız lazımdır (ED: 60). Svortyan, Türk dillerinde *ekmek, enmek/epmek, etmák, ötmek* dört forması bulunduğunu bunlardan en yaygın ve en eskisi *etmek* formu sonradan diğerlerine göre en çok kullanılanı da *ötmek* olduğunu söylemiştir. DLT’de *ekmek* anlamında tek bir forması bulunmaktadır bu da *epmek*’tir; Joki da bundan dolayı *epmek* biçimini en eskisi olarak değerlendirmiştir. Fakat Svortyan *epmek* biçimi en eskisi değil ama bu biçimi kelimenin kökenini çok eskiye kadar götürebilmesini sağladığını söylemiştir. *Ekmek* biçimi ise güneybatı grubunun üç dilinde ve kuzeybatının dört dilinde bilindiği için çok eski sayılmaz. *Ekmek* biçimi 17. yüzyılda görünmeye başlamıştır. Ramstedt, *e~ö* değişimleri eski kelimelerde çok rastladığını, buna Svortyan ek olarak daha çok köklerde *e~ö* değişim olduğunu söylemiştir. *e~ö* değişim birçok eski kelimedede rastlandığı için *etmek* ve *ötmek*

formalarının ortaya çıkmasını açıklamış olmuştur. Bildiğimiz kaynaklara göre *etmek/ötmek* formlarını *ekmek*'ten daha eskidir. Clauson'un bahsettiği *ekmek* biçiminin etimolojik bakımdan ek- fiilden geldiği düşünceler de vardır. Fakat, diğer formların nereden geldiği şüphelidir. Ramstedt, Türkçe *ötmük*, *etmāk* ve *itmāk* biçimlerini Moğolca *ödmeg* (?) < **edü-meg*, Solonca *utuma*'yla birleştirmiştir. Joki ve Svortyan kelime Türkçeden Moğolcaya geçtiği görüşlerine daha fazla dayanmaktadır (SET-1: 254).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *ekmek* II: 1. *Çeşitli tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, saçta veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek*, 2. *İnsanı geçindirecek iş, kazanç gibi anlamlarında yaşamaktadır* (TS: 682-683). Modern Türk dillerinde: Başk. *ikmāk*, Tat. *ikmāk* biçimlerindedir (KTLS: 206-207).

2.2.54. Gömlek

İMT. *kömlek*: *gömlek*, RST. *könglek*: 'gömlek', KMTT. *köñlek*: *gömlek*, İMM. *kümlig*: *gömlek*.

Kelimenin etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, tarihî Türk dilli metinlerde *köñlek* (g-) şeklinde geçmektedir. Bütün Modern Türk dillerinde oldukça çeşitli biçimlerde yaşamaktadır. Kelime anlam açısından *köñül* kelimesi türemiş fiil olan *köñle*:- biçiminde olan eski bir fiilden türemiştir. Bu fiil sadece Merkezi Kuzey Kazakçada *köñulo*:- *to be sunk in thoughts* 'düşünceye dalmak' anlamında yaşamaktadır. Ancak *köñlek*: kelimesi de anlamsal olarak *köñül* kelimesiyle bağlantılıdır (ED: 731, 732).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *gömlek*: 1. *Vücutun üst kısmında giyilen ince kollu veya yarım kollu yakalı giysi*, 2. *Kadınların giydikleri ince kumaştan yapılmış kolsuz, yakasız iç çamaşırı vb.*, anlamlarıyla yaşamaktadır (TS: 867). Modern Türk dillerinde: Az. *köynäk*, Başk. *küldäk*, Kaz. *köylek*, Kırg. *köynök*, Özb. *köyläk*, Tat. *külmäk*, Türkm. *köyneke*, Uyg. *köynäk* (KTLS: 278-279).

2.2.55. Hatun

MET. *hatun*: *hanım*, İMT. *katun*: *hatun*, *bey karısı*, RST. *hatun*: *ledy*, *queen*, KMTT. *katun*: *kadın*, MEM. *hatun*: *kadın*, İMM. *qatun*: *hanım*, *hatun*, RSM. *qatun*: *queen*, KMTM. *katun*: *lady*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *xa:tun: lady* ‘kadın’ kelimesinin Soğdca *xwat’yn* (*xwatēn*) kelimesinden alınmış olduğunu söylemiştir. Soğdçada *xwt’y* hükümdar ve *xwt’y* hükümdarın karısı anlamlarındadır. Etimolojik olarak *xağan/xan* kelimesiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (ED: 602). Tarihî Moğol dilli metinlerde rastlanan *xaman* |*qatu-n*|: *язуурман дээдэсийн ээргүй* ‘soylu, asilzade birinin karısı’ kelimesi Türkçe *xatun* ve Mançuca *katun* kelimeleriyle karşılaştırılmaktadır (MES: 292).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *hatun* (*ha:tun*): 1. *Kadın*, 2. *Bayan*, *hanım*, 3. *Eş* 4. *Yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan* (tarihî) biçiminde yaşamakta ve kelimeyi Farsçadan (*ḥâtûn*) Türkçeye girdiğini söylemişlerdir (TS: 958). Modern Moğolcada *xaman*: 1. *Ноён хүний эхнэр*, 2. *Эмэгтэй хүний хүндэтгэл* ‘1. Yüksek makamdaki birinin karısı, 2. Kadınlara saygı duyulduğuda kullanan rakam’ gibi anlamlarında yaşamaktadır (MS: 669). Modern Moğol dillerinde: bur. *xataŋ*, Ord. *ğatun*, Oyr. *xat’ŋ* (MES: 293).

2.2.56. İkiz

Bu kelime ME sözlüğün hem Türkçe hem Moğolca kısmında ortak bulunmaktadır. ME sözlüğün Türkçe kısmında *ikiz* (~*ekiz*): ikiz (Yüce, 2011); Moğolca kısmında *ikir çt. êkizek*: ikiz, *ikirlebe eme çt. êkiz toğurdu ḥatun*: kadın ikiz doğurdu (Poppe, 2009) şekilleriyle tanınlanır. KMT sözlüğün *yikiz*: 1. ikiz 2. ikinci vakti şeklinde yer almaktadır.

Räsänen, Türkçe *äkiz* (< **äkir*): Osm. Az. *äkiz*: *zwillinge* ‘ikizler’ kelimesini Moğolca *ikire*: *zwilling(e)* ‘ikiz’ kelimesiyle birleştirmiştir. Ancak, Yakutçada olan *igirä*, *igiri* biçimlerini ve Mançuca *ikiri* biçimlerini Moğolcadan geçtiğini kanıtlamıştır. Türk dillerinden Macarcaya *iker* biçiminde geçtiğini de belirtmiştir (RES: 39). **ekkiz*: ikiz veya bazen çift anlamında kullanılmaktadır. Ekki sayı adından türemiştir. Bazi ses değişiklikleriyle bütün Modern Türk dillerinde yaşamaktadır. Türkçeden Moğolcaya *ikire* biçiminde geçmiştir (ED: 119). Moğolcada *икэр* |*iker*| <[ike+r]: çift, birbirlerine benzeyen veya iki olan şey anlamında kullanılmaktadır. Tumurtogoo, kelimeyi Moğolca olduğunu ve sık sık Türkçe iki, eki veya ekkiz kelimeleriyle karşılaştırıldığını söylemiştir (MES: 143).

Günümüz Türkiye Türkçesinde ikiz: 1. Bir doğumda dünyaya gelen iki (kardeş), 2. Aynı çiçekte oluşmuş birbirine yapışmış iki meyve, 3. Birbirine tamamen benzeyen eş gibi anlamlarıyla yaşamaktadır (TS: 1062). Modern Türk dillerinde: Az. *äikiz*, Başk. *iğiz (äk)*, Kaz. *egiz*, Kırg. *egiz*, Özb. *egizäk*, Tat. *iğiz(äk)*, Türkm. *ekiz*, Uyg. *koş gezäk, egiz* (KTLS: 376-377). Modern Moğolcada *uxəp |ikire|*: ‘bir anneden birlikte doğmuş çocuk, hayvan, çift’ anlamında yaşamaktadır (MS: 310). Modern Moğol dillerinde: Ord. *e^kxer*, Oir. *ikīr* (MES: 143).

2.2.57. Kara

MET. *qara*: *kara, siyah*, İMT. *kara*: *kara*, RST. *qara*: *kara*, KMTT. *kara*: *kara siyah*, MEM. *qara*: *kara*, İMM. *qara*, RSM. *qarqbçin*: *siyah*, KMTT. *kara*: *siyah*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Tarihî Türk dilli metinlerde sıkça geçen *kara*: *black* ‘siyah, kara’ kelimesi Türkçeden Moğolca, Farsça gibi komşu dillere geçmiştir. Kelime genel anlamında kara rengi temsil etmesinin yanında mecaz anlamında herhangi birini veya herhangi bir şeyi aşağılamak açacıyla kullanılmıştır örn. *kara bodun*: *the ordinary people* ‘sıradan insanlar’ (ED: 634). Moğolca *xap |qara|*: beyazın zıt rengi kelimesini Tumurtogoo, Türk dillerinde bulunan *kara* ve Mançuca *karā* kelimeleriyle karşılaştırıldığını söylemiştir (MES: 290).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *kara*: 1. *En koyu renk, siyah*, 2. *Bu renkte olan: kara boya*, 3. *Esmer vb.*, anlamlarıyla yaşamaktadır (TS: 1202). Modern Türk dillerinde: Az. *gara*, Başk. *kara*, Kaz. *kara*, Kırg. *kara*, Özb. *kārā*, Tat. *kara*, Türkm. *gara*, Uyg. *kara* (KTLS: 436-437). Modern Moğolcada *xap*: *цагааны эсрэг өнгө, нүүрсний хөө өнгө* ‘beyazın zıt rengi, kömürün rengi’ vb., anlamlarıyla yaşamaktadır (MS: 660). Modern Moğol dillerinde Oir. *xar*, Ord., Bur. *xara* (MES: 290).

2.2.58. Karangu

MET. *qaragu*: *karanlık*; *qaranqu*: *karanlık*; *qarangu*: *karanlık*, MEM. *qaranqu*: *karanlık*, İMT. *qaranguluk*: *karanlık*, RST. *qaranu*: *darkness*, KMTT. *qaraqu/ qarangu*: *karanlık*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Sertkaya, her ne kadar bazı yazarlar tarafından özellikle Poppe eserinde Türkçeye geçmiş Moğolca unsurlardan biri olduğunu söylüyorsa bile karanğu kelimesi Türkçe kara: black ‘siyah, kara’ ve Moğolcada Türkçe *-lık* ekinin karşılığı olarak kullanılan *-ıǵu(y)* ekidir ve bu durumda kelime yarı Türkçe, yarı Moğolca olarak alınması gerektiğini söylemiştir (Sertkaya, 1992: 269). Tumurtogoo, *харанхуй* [*qarangui*]: kapanık, karanlık anlamında kelimesini Moğolca *qara* kelimesinden türemiş olduğunu söylemiştir (MES: 291).

Modern Moğolcada *харанхуй*: 1. *Гэрэлгүй, гэгээн биш* 2. *Боловсролгүй бүдүүлэг (шилжсэн)* ‘1. İşiksiz, karanlık; 2. (mecaz) cahil, eğitimsiz’ gibi anlamlarıyla yaşamaktadır (MS: 663). Modern Moğol dillerinde Ord. *хараңгуй*, Oir. *харⁿıǵū* (MES: 291).

2.2.59. Katıg

MET. *katıg*: *sert, sıkı, güç*, İMT. *katı*: *hasis, cimri*, RST. *qatu*: *strong*; *qata*: *hard, stingy*; *katıg*: *strong, firm*, MEM. *kata*’ū: *katı*, RSM. *qataun*: *hard, stingy*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Tarihî Türk dilli metinlerde *kat-*: *to be hard, firm, tough* ‘katı, sert ve sağlam olmak’ nadir geçmektedir. Bazı modern Türk dillerinde bulunan bu fiil Moğolcaya *kata-*: biçiminde geçmiştir (ED: 595). Bu fiilden *katıg*: *hard, firm, tough* ‘sert, zor, sağlam’ kelimesi türemiştir. Clauson, *kat-* fiili Moğolcaya geçmiş olduğundan söz etmiş olsa da *katıg*: kelimesinin Moğolcada bulunduğu hakkında bilgi vermemiştir. Bütün Modern Türk dillerinde *kattıg*/*katı*/*kattı*/*kattu* biçimlerinde yaşamaktadır (ED: 597). Tumurtogoo, *xamyy* [*qatayu*] <[*qata-yu*]: yumuşağın zıt anlamı kelimesini Moğolca bir kelime olarak değerlendirmiş ve *qatayuji-*, *qatayulıy*, *qatayurqa-* gibi kelimeler türemiş olduğunu dile getirmiştir (MES: 293).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *katı*: *sert, yumuşağın karşıtı* biçiminde yaşamaktadır (TS: 1235). Modern Türk dillerinde: Kzk. *katı*, Kırg. *katū*, Özb. *kattık*, Tat. *katı*, Türkm. *gati*, Uyg. *kattik* (KTLS: 450-451). Modern Moğolcada *xamyy* [*qatagu*]: ‘yumuşağın zıt anlamı’ biçiminde yaşamaktadır (MS: 671). Modern Moğol dillerinde: Oir. *katū*, Ord. *ğatū* (MES: 293).

2.2.60. Koyun

MEM. *koyun*: koyun, RST. *qoyun*: sheep, MEM. *konin*: koyun, İMM. *qoni*: koyun.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgil bilgileri: Clauson, tarihî Türk dilli metinlerde sık görülen *ko:ñ*: *generically sheep, and specifically ewe* ‘jenerik olarak koyu ve spesifik olarak marya yanı dişi koyun’ anlamında olduğunu söylemiştir. Kelime Türkçeden Moğolcaya *koni(n)* biçiminde geçmiştir. Güneybatı Azerice ve Türkmencede *ğoyun*; Osmanlıcada *koyun* ve kalanlarında genellikle *koy* biçiminde bütün Modern Türk dillerinde yaşamaktadır (ED: 631). Tumurtogoo, Moğolca *хону* [*qoni*] <[*qoi-ni*]: koyun kelimesini Türk dillerinde *koi*, Uyg. *qoy* ve Mançuca *konin* biçimlerinde olan kelimeleriyle sık sık karşılaştırıldığını söylemiştir. Moğolcanın en eski yazılı metinlerden beri kullanılan bu kelime hem sürü hâlinde olan hayvan anlamında hem de on iki hayvan takviminin biri olarak kullanılmaktadır (MES: 300).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *koyun*: *geviş getirenlerin eti, sütü, yapağası ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan* biçiminde devam temektedir (TS: 1373). Modern Türk dillerinde: Az. *qoyun*, Başk. *kuyın*, *kosak*, Kzk. *koyın*, Kırg. *koyun*, Özb. *koyin*, Tat. *kuyın*, Türkm. *gucak*, *goyun*, Uyg. *koyun*, *kuçak* (KTLS: 504-505). Modern Moğolcada *хонь* (*хонун*) [*koni* (*konin*)] ‘geviş getiren evcil hayvanların biri’ şeklinde kullanılmaktadır (MS: 691). Modern Moğol dillerinde: Ord., Bur. *xoni*, Oir. *χō* / *χoi* (MES: 300).

2.2.61. Kök

MET. *kök*: *gökyüzü*, *mavi*, İMT. *kök*: *gök*, *sema*, *mavi*, RST. *kök*: ‘koyu mavi’, ‘gökyüzü, sema’, ‘mavi’, KMTT. *kök*: *sema*, *gökyüzü*, *asıl*, *esas*, *mavi*, MEM. *köke*: *mavi*, *gök*, İMM. *köke*: *gökyüzü*, *yeşil*, RSM. *köke*: ‘mavi’, KMTM. *köke*: ‘mavi’.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgileri: *kö:k*: kelimesi gökyüzü anlamında ve gökyüzünün rengi olan mavi, koyu mavi, mavi gri ve yeşil renginin türlerini ifade etmektedir. Bu anlamlarında Bazı Kuzey Doğu Türk dillerinde Moğolcadan geri ödünçle olan *teñri* kelimesi kullanılırken diğer bütün Türk dillerinde *kö:k* kelimesi bazı ses değişiklikleriyle hem gökyüzü hem de mavi tür renk anlamlarıyla yaşamaktadır (ED: 708).

Tumurtogoo, Moğolca *xəx* |köke|: bulutsuz, açık gökyüzü rengi kelimesini Türkçe kök, Uyg. kök, Man. kükü kelimeleriyle karşılaştırıldığını söylemiştir (MES: 309-310).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *gök*: 1. *İçinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, feza*, 2. *Sema*, 3. *Gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi vb.*, anlamlarıyla yaşamaktadır (TS: 865). Modern Türk Dillerinde: Az. *göy*, Başk. *kök yözö*, Kzk. *aspan, kök*, Kırg. *kök, asman*, Özb. *àsmàn, kök*, Tat. *kük, hava*, Türkm. *asmân, gök*, Uyg. *kök, asman* (KTLS: 278-279). Modern Moğolcada *xəx* |köke|: ‘mavi, gök rengi ve gri rengi vb.’ anlamlarıyla yaşamaktadır (MS: 718). Modern Moğol dillerinde: Ord. *göxö*, Bur. *xüxe*, Oir. *kök^o* (MES: 310).

2.2.62. Kökür

RST. *kökür*: *leather flask*, İMM. *kökür*: *tulum; deri kap*, RSM. *kökür*: *a container of leather liquor*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Moğolca *xəxyyp* |*köküür*| kelimesinin Türk dillerinde de rastlanan *kökür*: ‘deriden yapılmış saklama kabı’ kelimesiyle sıkça karşılaştırıldığını söylemiştir (MES: 310).

Modern Moğolcada *xəxyyp* |*kökügür*|: ‘kıymız, yoğurt vb. şeyleri bulundurmak için hayvan derisinden yapılmış kap’ (MS: 719). Modern Moğol dillerinde: Oir. *kökür*, Bur. *xüxür* (MES: 310).

2.2.63. Kuyu

MET. *kuğuğ*; *kuğuğ*: *kuyu*, İMT. *kuyug*: *kuyu*, KMTT. *kuyug*: *kuyu*, RST. *quyu*: *well*, MEM. *kuğuğ*: *kuyu*, İMM. *quduq*: *kuyu*, RSM. *quduq*: *well*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili görüşler: *kuduğ*: içinden su çıkarılan yer, *kuyu* kelimesi *kud-*: içinden dışarıya çıkarmak (dökmek) anlamında olan fiilden türemiş isimdir. Çok eski döneminde Türkçeden Moğolcaya *kuduk* biçiminde geçmiştir. Kuzey Batı ve Güney Batı Türk dillerinde *kuyı/kuyu* biçimindeyken diğer Türk dillerinde Moğolcadan geri ödünölemiş *kuduk* biçiminde yaşamaktadır (ED: 598). Tumurtogoo, *xyɗaz* |*quduy*| kelimesinin Türkçe *kuduk*, Mançuca *xuduy* kelimeleriyle karşılaştırıldığını söylemiştir (MES: 312).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *kuyu*: 1. *Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindir biçiminde, çevresinde duvar örülen, suyundan yaralanılan çukur*, 2. *Toprağa kazılan derince çukur* vb., anlamlarıyla yaşamaktadır (TS: 1428). Modern Türk dillerinde Az. *guyu*, Başk. *koyo*, Kzk. *kudık*, *kuy*, Kırg. *kuduk*, Özb. *kuduk*, Tat. *koyı*, Türkm. *guyı*, Uyg. *kuduk* (KTLS: 524-525). Modern Moğolcada *xyɔaz* |*kudug*|: ‘yerde araştırılarak çıkarılan sulu çukur’ anlamında yaşamaktadır (MS: 723). Modern Moğol dillerinde: Bur. *xudag*, Ord. *xudug*, Oyr. *xudʷg* (MES: 312).

2.2.64. Küncüt

İMT. *küncüt*: *susam*, *kuncut*, MEM. *küncid*: *susam*, İMT. *küncid*: *susam*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: VIII. yüzyıldan itibaren Tarihî Türk dilli metinlerde geçen *künçit*: *sesame (seed)* kelimesi Türkçeye Toharca A’dan (Turfan Toharçası) geçmiştir. Rusçaya Türk dillerinden birinden geçmiş *kunzhut* biçiminde olma ihtimali yüksektir. Kuzeydoğu Türk dilleri hariç bütün Türk dillerinde ikinci ünlü değişiklikleriye yaşamaktadır (ED: 727).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *küncü* (Farsça): *susam*, halk ağızlarında da *kuncud* biçiminde yaşamaktadır (TS: 1438). Modern Moğolcada *гүнжид* |*küncid*|: ‘sıcak iklimli yerlerde yetişen çok yağlı bir tür bitki’ (MS: 166).

2.2.65. Meñ

İMT. *meñ*: *ben*, *hâl*, İMM. *me[ñe]*: *ben*, *doğum lekesi*, MEM. *menge*: *ben(ek)*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Eren, Eski Türkçeden beri kullanılan kelimenin Orta Türkçede *meñ* biçiminde ve yalnız Türkiye Türkçesinde *ben* biçimi kullanılırken diğer eski ve yeni Türk dillerinde *meñ* olarak kullanıldığı göze çarptığını belirtir. Ona göre, Türkçedeki *bin* kelimesi benzeşme sonucu olarak Türk dillerinde *miñ* şekline çevrildiği gibi *ben* kelimesi de *meñ* kelimesinin eski biçimidir. Ramstedt, Räsänen, Poppe gibi bilim insanları tarafından Moğolca *mengge* biçimiyle birleştirildiğini de dile getirmiştir (TDES: 47). Clauson, tarihî Türk dillerinde genellikle *meñ* biçiminde rastlanan *beñ*: *a mole on the face* ‘yüzündeki leke’ kelimesini bütün Modern Türk dillerinde *beñ* ve *meñ* biçiminde bulunduğunu dile getirmiştir (ED: 346).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *ben*: 1. *Çoğu doğuştan, tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı* 2. *En çok üzümlerde görülen olgunlaşma belirtisi* (TS: 265). Modern Türk dillerinde Başk. *miñ*, Kzk. *meñ*, Kırg. *meñ*, *kal*, Özb. *hâl*, *meng*, Tat. *miñ*, Türkm. *meñ*, *hâl*, Uyg. *män* (KTLS: 60-61). Modern Moğolcada *мэнгэ* [*menge (meñge)*]: ‘Doğuştan cillte görülen leke’ (MS: 355). Modern Moğol dillerinde Bur. *menge*, Kalm. *meñge* (SMES-2: 168).

2.2.66. Ocak

İMT. *oçak*: *korluk*, RST. *ojak*: ‘kalp, merkez’ KMTT. *oçak*: *ocak*, MEM. *oçak*: *ocak*, İMM. *oçoy/oçay*: *ocak*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: *oçok/oçak* (?ocok) aslen hearth, fire place ‘merkez (kalp), şömine’ anlamındadır. Genel olarak bir bina, ev türü yerlerin ortası yani merkezi o yerin ateş olan yeri anlamında bundan dolayı bir evde bulunan birkaç kişi yani aile anlamında da kullanılmıştır. Bütün Modern Türk dillerinde *oçok* veya *acak* biçiminde yaşamaktadır (ED: 22).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *ocak*: *ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer* (TS: 1668). Modern Türk dillerinde: Az. *ocag*, Başk. *usak*, Kzk. *oşak*, *şanırak*, *üy*, Kırg. *oçok*, Özb. *oçàk*, Tat. *uçak*, Türkm. *ōcak*, Uyg. *oçak* (KTLS: 656-657).

2.2.67. Otaçı

MET. *otaçı*: *hekim, doktor, tabip*, İMT. *otaçı*: *emci, tabip*, KMTT. *otaçı*: *doktor, tabip*, MEM. *otaçı*: *hekim*, İMM. *otaçı*: *hekim*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: *ota:çı*: physician ‘doktor, hekim, tabip’ anlamında kelimesi Clauson’a göre, 2. *ot*: *grass, vegetation* ‘ot, bitki’ anlamında kelimeden türemiş 2. *ota*:- 1. *To cut grass (to pull of weeds)* ‘ot kesmek (ot toplamak)’ 2. *To treat with medicinal herbs* ‘bitkisel ilaçlarla tedavi etmek’ anlamında fiilden türemektedir. Türkçeden Moğolcaya *otaçı/otoçi* biçiminde geçmiştir. Az sayıda Modern Türk dillerinde yaşamaktadır (ED: 44). Tumrutogoo, Türkçe ot ‘bitki’ ve Türk Moğol dillerinde ortak olan

meslek adı yapan -çi eki brileşmesinden oluştuğunu düşünmektedir. Türkçeden Moğolcaya geçmiş bir kelimedir (MES: 197).

Günümüz Türkiye Türkçesinin halk ağızlarında *otacı*: *hekim* biçiminde yaşamaktadır (TS: 1702). Modern Moğolcada *омоч* |otoç|: ‘baş hekim’ (MS: 427). Modern Moğol dillerinde Ord. *ototši*, Bur. *otošo*, Oir. *ot^otši* (MES: 197).

2.2.68. Öküz

KMTT. *öküz*: *öküz*, KMTM. *üker* ‘yabanı sığır’, RST. *öküz*: *öküz*, RSM. *üker*, MET. *üker*: *sığır*, İMT. *öküz*: *enenmiş sığır aygırı*; *burç adı*, İMM. *üküz*: *öküz*

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Svortyan kelimenin Türk dillerindeki anlamlarından bahsetmektedir. Kelime Türkçede 1. öküz 2. Yakutçada boynuzlu havyanların erkeği anlamında 3. Karaycada boynuzlu hayvanlar 4. Azerice ve Özbekçede mecaz anlamda kaba, akılsız, manyak 5. inek 6. bozkırda yaşayan kimse 7. iyi ve doğru insan, saf kalpli gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Oğuz kelimesinin etimolojik olarak öküz kelimesiyle ilgili olabileceğini söylemiştir. Kelimeyle ilgili bazı yazarların görüşünü de vermiştir. Bernát Munkácsi Türkçe *öküz*, Çuvaşça *vəyər*, Moğolca *üker*, *üker*, Tunguzca *uqur* ve Sanskritçe *ukça*: *бѹт* ‘öküz biçimlerini karşılaştırmıştır. Peterson bu görüşe katılmış ve Hint-Avrupa kökenli olduğunu ispatlamıştır. Fakat, bu düşüncelere Doerfer razı değildir. Ona göre, öküz kelimesinin Orta Moğolcada bulunan **hüker* biçimi < **püker*’den geldiği anlaşıyor ve hem Ural-Altay dillerinde hem de Fin-Ugor dillerinde ortak bulunduğu için Hint-Avrupa kökenli olması mantıksız olduğunu söylüyor. Ramstedt, Doerfer’in görüşüne katılmakla beraber daha geniş şekilde hem Altay dillerinde hem de Hint-Avrupa dillerinde bulunan öküz kelimenin kökeni üzerinde durmuştur. Ona göre, Orta Moğolcadaki **hüker* Orta Altayca **pökür*’den gelmektedir. **peku* > Macarcada *ökör*, Çuvaşça *vəyər*, Moğolca *hüker*, *üker*, Solonca *uxuɣ*: *ском* ‘hayvan’, Tunguzca *hükür* ‘boynuzlu hayvan; inek’. Türk dillerinde öküz, Türkçe *hókız*, Yakutça *ogus*: *бык* *öküz*’ < **pökü-r pozamı ском* ‘boynuzlu hayvan’. Hint Avrupa dillerine ise Orta Aynu > Japoncada *beko* (*бык*: ‘öküz’) **peku* > eski Hintçe *paśu*, Latince *pecu*, *pecus*, Gotça *faihu*: *ском* ‘hayvan’. Vambéry, *буға* kelimesinin söz başı *б* ünsüzü düşüğü gibi öküz kelimesinin düşmüş olduğunu ve *ögür*: *мычаты* ‘böğürmek’ kelimesiyle aynı kökten gelmiş olabileceğini söylemektedir (SES-1: 521). Clauson, Türkçede büyükbaş

hayvanları için kullanılan *u:d* ve sığır'dan daha belirgin, ancak *buka* kadar kesin olmayan birkaç terimlerden biri olan *öküz* > *ököz?* kelimesini yabancı bir unsur olarak almıştır. Werner Winter ona Toharca A'dan değil Toharca B (Batı Toharcası) *okso* biçiminden Türkçeye geçtiğini söylemiştir. Fakat Clauson Toharca A biçimi olan *o(gap)*'dan geldiği daha doğru olarak görmektedir. Ona göre, sağlam olmayan çok eski kaynaklarda görülen o biçimi olduğu gibi yeniden biçimlendirse *okäs* biçimi ortaya çıkacaktır. Sonradan Türkçeden Moğolcaya hüker şeklinde geçmiştir (ED: 120).

Günümüz Türkiye Türkçesinde öküz: çift sürmekte, araba çekmekte kullanılan, etinden yaralanılan iğdiş edilmiş erkek sığır (TS: 1722). Modern Türk dillerinde: Az. *özüz*, Başk. *ügiz*, *konan*, Kzk. *ögiz*, Kırg. *ögüz*, Özb. *hökiz*, Tat. *ügiz*, Türkm. *öküz*, Uyg. *höküz* (KTLS: 676-677). Modern Moğolcada *γxəp* [*üker*]: 'boyunuzlu, güçlü hayvancılıkta hem gücü hem de eti, sütü ve derisi faydalı olan hayvan' (MS: 630).

2.2.69. Bez

İMT. *büz*: *pamuk (bez)*, İMM. *bez*: *bez, pamuklu elbise*, RST. *böz*: 'pamuk elbise', RSM. *böz*, KMTT. *böz*: *bez, kumaş*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bazı görüşler: Clauson, yabancı dilden alıntı kelime olduğunu söylemektedir. Ona göre, Yunanca *βύσσος* (*bussos*): *linen* 'çarşaf, keten' kelimesinden gelmektedir, fakat Türkçeye hangi yolla ulaştığı belirsizdir. Genel olarak bütün Türk dillerinde -ö- şeklindeyken az diye bileceğimiz kısımda bez ve Trkm. *bi:z* biçimleri bulunmaktadır. Bu biçimleri belki Yunanca olan kelimenin sonradan gelişen telaffuzu olan *visso*'dan gelmiş olabilir ya da kelimenin Arapçaya geçmiş biçimi olan *bazz(bezz)*'den gelmiş olabilir. Kelimenin Moğolcada bulunduğu hakkında bilgi vermemiştir (ED: 389). Eren, Arapça *bazz* kelimesinden Türkçeye ve Farsçaya da *bazz*: *fine linen; garment, clothing* olarak geçtiğini belirtir. Fakat, yaygın bir düşünceye göre Mezopotamya'da ince kumaşa verilen *būšu* adından da gelmiş ve bu ad İbranicede *būš* olarak kullanılır daha sonradan Grekçeye *βύσσος* olarak geçmiş olduğunu da belirtmiş. Ona göre, eski çağdan beri Türk dillerine *böz* şeklinde yayınlamış ve Çuvaşadaki *pir* biçimi -z > -r değişmesinden önce geçtiği anlaşılmaktadır (TDES: 49-50).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *bez*: 1. *pamuk veya keten ipliğinden yapılan dokuma, çaput*, 2. *pamuktan düz dokuma* (BTS: 324) şeklinde kullanılmaktadır. Modern Türk dillerinde: Nog., Kaz., KKlp., Kırg. *böz*, TatK. *büz*, Çuv. *pir*, Tel., Kumd. *pös*, Alt. *bös* biçimlerinde (KBS: 136).

2.2.70. Pekmez

RST. *bekmez*: ‘pekmez’, KMTT. *bekmeş*: *pekmez*, İMM. *bekmez*: *pekmez*, şurup.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Räsänen, tarihî Türk dilli metinlerde *bäkmäš*, *bäkmäs*, Osm. *bäkmäs*, *bäkmäz*, *päkmäz*: Traubensirup, dick einge kochter Most şeklinde olan kelimesi Farsça *bakmāz*’dan gelmiş olduğunu ve sonradan Türkçeden Bulgarcaya *petmez*, Rusçaya *бекмеш* biçimlerinde geçtiğini söylemiştir (RES: 68). Eren, Türk dilinin kök ve ekleriyle açıklanması zor olmasından dolayı kelimenin aslının Farsça olduğu anlaşıldığını söyler. Fakat, Farsça *bagmāz* şeklinin Orta Türkçeye *bekmes* olarak geçmesi çok normal gözükmemekte olduğunu söylemiştir (TDES: 328).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *pekmez*: genellikle üzüm, dut vb. meyvelerin kaynatılarak koyulaştırılmış biçimi şeklinde kullanılmaktadır (TS: 1907).

2.2.71. Sakal

MET. *saçal*: *sakal*, İMT. *sakal*: *sakal*, RST. *saqal*: ‘sakal’, *saqallu*: KMTT. *saçal*: *sakal*, MEM. *saçal*: *sakal*, İMM. *saqal*: *sakal*, RSM. *saqaltu*: ‘sakallı’, KMTM. *sakal*: ‘bıyık’, *sakal*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: **saka*:- fiilinden türemiş *saka:k*: şakak isimden türemiştir. Genel olarak herhangi şeyin bir yerden asılıp durmuş hâlini bildiren anlamında ve *sakal* anlamındadır. Bütün Modern Türk dillerinde yaşamaktadır (ED: 808). Tumurtogoo, *сахал* |*saqal* |: ‘çine veya şakaklarda bulunan tüyleri kelimesinin Türkçe *sakal* ve Maçuca *saqal* kelimeleriyle karşılaştırıldığına dair bilgi vermiştir (MES: 224).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *sakal*: 1. *Yetişkin erkeklerde yanak ve çenede çıkan kılların tümü*, 2. *Bazı hayvanların çene altında bulunan kılların tümü* gibi anlamlarıyla kullanılmaktadır (TS: 1889). Modern Türk dillerinde Az. *saggal*, Başk. *hakal*, Kzk. *sakal*, Kırg. *sakal*, Özb. *sakal*, Tat. *sakal*, Türkm. *sakal*, Uyg. *sakal*. Modern Moğolcada *caxan*

[*saqal*]: ‘erkeklerin çene, şakak ve dudak üstünde bulunan tüyleri’ (MS: 473). Modern Moğol dillerinde: Oyr. *saḫal*, Bur. *haxal*, Ord. *saxul* (MES: 224).

2.2.72. Saqalduruğ

RST. *saqaluğ/saqalduruğ*: ‘şapka kurdelesi’, RSM. *saqaldurğa* ‘çene bağı’.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Tarihî Türk dilli metinlerde rastlanan sakalduruk ‘herhangi başlığın boğaza geçirilen kayışı’ anlamında kelimesi sakal’dan türemiştir (ED: 810). Moğolcada *сагалдарга* [*sayaldarga*]: ‘kordon, sap’ daha çok altarın gemlerine veya insanların şapkasını tutmak amacıyla kullanılan şapka kurdelerine denilen isimdir. Tumurtogoo, Türkçe saqaldurug kelimesiyle karşılaştırılması gerektiğini söylemiştir (MES: 218).

Günümüz Türkiye Türkçesininin halk ağızlarında *sakaldırık*, -ğı: *baş giysilerinde çene bağı* biçiminde yaşamaktadır (TS: 1890). Modern Moğol dillerinde: Ord. *sağaldurğa*, Bur. *hağaldarğa*, Oyr. *sağaldırğv* (MES: 218).

2.2.73. Soğan

İMT. *sogan*: *soğan*, RST. *sogan*, KMTT. *soğan*: *soğan*, MEM. *sonkina*: *soğan*, RSM. *songqina*: ‘soğan’.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: *so:ğun* (*so:ğon*): *onion* Türkçeden Moğolcaya erken ödünçlemelerden biridir. Moğolcada -ğina eki alarak *so’oḡgina/soḡina* biçimine geçmiştir. Güneydoğu ve Merkezî Kuzey Türk dilleri hariç bütün Modern Türk dillerinde genellikle soğan biçiminde yaşamaktadır (ED: 812). Ana Altaycada **sogŋV*: a kind of onion ‘bir tür soğan’ kelimesi varsayılmaktadır. Kelime proto Türkçede **sogan*, proto Moğolcada **soḡgina* (**soḡoḡgina*), proto Tunguzcada **seḡKule* (< **soḡKule*?): *garlic* ‘sarımsak’ ve proto Korecede **soḡ*’i: 1. *Lotus seed*, 2. *Bud, bunch* ‘1. Nilüfer tohumu, 2. Tomurcuk, demet’ gibi şekillerdedir. Kelimenin orijinali Çince olabileceği hakkında görüşler bulunmaktadır. Eğer durum buysa kelime Moğolca bitki adları yapan -gina ekiyle ilk Çince (soḡ) Moğolcaya ve sonradan Moğolcadan Türkçeye geçmiş olacaktır. Fakat zaman açısından Türkçeden Moğolcaya geçmiş olduğu düşüncesi de pek mantıklı değildir.

Kelimenin Mançucada bulunan biçimi de Çince bir alıntı olduğunu kanıtlamasına engel olmaktadır.

Günümüz Türkiye Türkçesinde *soğan*: 1. *Zambakgilleriden, yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan ıtırılı bitki*, 2. *Çiğdem, lâle, zambak, sarımsak gibi bitkilerin toprak altındaki yumru kökü şeklinde yaşamaktadır* (TS: 2000). Modern Türk dillerinde Az. *soğan*, Başk. *huğan*, Kzk. *juva*, *piyaz*, Kırg. *piyazü soğon*, Tat. *suğan*, Türkm. *soğan* (KTLS:786-787). Modern Moğolcada *согзун* [*soğzina*]: ‘türleri çok hem yetiştirilen hem yabani şeklinde olan yemeğe güzel tat veren bir tür sebze veya bitki’ (MS: 479).

2.2.74. Sürük

RST. sürük: drove, flock, herd, KMTT. sürü: sürü, MEM. sürük: sürü, RSM. sürüg: drove, flock, herd.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: *sür-* fiilinden türemiş isimdir. *sürüg* ‘sürülen bir şey’ anlamında, ancak daha çok koyun sürüsü veya diğer küçükbaş hayvların sürüsüne denilir (ED: 850).

Günümüz Türkiye Türkçesinde sürü: 1. *Evcil hayvanların topluluğu*, 2. *Bir insanın bakımı altındaki hayvanların tümü*, 3. *Birlikte yaşayan hayvan topluluğu*, 4. *Düzensiz insan topluluğu* 5. *Pek çok* gibi anlamlarıyla yaşamaktadır (TS: s.2057). Modern Türk Dillerinde: Az. *sürü*, Özb. *sürüv*, Türkm. *sürü* (KTLS: 804-805). Modern Moğolcada *сүрэг* [*sürüg*]: ‘her hangi hayvanların kendi türleriyle dolu hâlinde olması’ (MS: 497). Modern Moğol dillerinde: Ord. *sürüg*, Bur. *hüreg*, Oyr. *sürüg* (MES: 236).

2.2.75. Tamu

MET. *tamuğ*: *cehennem*, *ateş*, MEM. *tamuğ*: *cehennem*, İMT. *tamuğ*: *tamu*, *cehennem*, RST. *tamuq*: ‘cehennem’, KMTT. *tamu*:

Kelimenin etimolojisiyle ilgili bilgiler: Yüce, eserinde kelimenin aslının Soğdca olduğunu bildirmiştir (Yüce, 2011). Clauson, *tamu*: *hell* ‘cehennem’ sözcüğü Türkçeye Soğdca *tmw* biçiminden geçtiğini ve İslamiyet tarafından devralınan az sayıdaki putperest terimlerden biri olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, Ortaçağda ortaya çıkmış olan *tamuğ* biçimi ise muhtemelen başka bir İranî dilden ödünç alınmıştır. Bazı Günümüz Türk dillerinde

kullanıldığından bahsetmişse de kelimenin Moğolcada bulunduğu hakkında bilgi vermemiştir (ED: 503). Tumurtogoo, Moğolca *там* |*tamu*|: *муу заяатны төрөх орон* ‘cehennem: Budizmde günah işleyen insalar sıcak *tamu* ve soğuk *tamu*’nun herhangi birinde doğar diye inanılır’ kelimesi ilk Soğdcadan Uygurcaya sonradan Uygurcadan Moğolcaya geçmiş olduğunu söylemiştir. Modern Moğol dillerinde ise Khal., Oir. *tam*, Bur. *tama*, Ord. *tamu* şeklindedir (Tumurtogoo, 2018: 245). Räsänen de aynı şekilde kelimenin Soğdcadan *tywm* (*tamu*): *Höll* ‘cehennem’ Türkçeye geçmiş olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda Kum., ET., Kaz. *tamuk* biçiminde olan kelimenin *Höll* ‘cehennem’ yanınada ve *Keller*, *Kerker* ‘kiler, hapis’ gibi anlamları taşıdığını dile getirmiştir. Clauson gibi kelimenin Moğolcada bulunduğu hakkında bilgi vermemiştir (RES: 460).

Modern Moğolcada *там*: *шашины ёсны гурван муу заяа гэгчийн нэг, зовлон эдлүүлж зовоох газар* ‘Dinî inanca göre üç kötü kader denilenin bir tanesinin ismi, insanları acı çektiren yer’ şeklinde devam etmektedir (MS: 518).

2.2.76. Tanrı

MET. *tanrı*: *tanrı*, İMT: *teŋri*: *Allah*, RST. *tengri/tanğrı*: ‘tanrı’, KMTT. *teŋri*: *tanrı*, *Allah*, MEM. *təngri*: *Allah*, İMM. *tanyrı*: *tanrı*, RSM. *tengri*: ‘tanrı’, KMTM. *tngrı*: ‘Tanrı’.

Kelimenin etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, tarihte Hsiun-nu olarak geçenlerin dilinde kullanılan çok eski bir Türk kelimesi olarak değerlendirmiştir. Başlangıçta ‘gökyüzü’ anlamında gibi görünse de çok erken dönemlerdeki dini etkilerinden dolayı eski metinlerde daha çok ‘Cennet’ anlamında kullanılmıştır. Maniheizt ve Budist metinlerinde Tanrı anlamında kullanılan bir sözcüktü ve İslamiyet döneminde de bu anlamını korunmuştur. Kudadgu Biligte Tanrı için daha çok *bayat* kelimesi kullanılmış ve sonradan *Allah* ve *xudāy* gibi ödünç kelimelerle yer değiştirmiştir. Moğolcadaki Türkçe erken ödünçlemelerindendir. Moğolcaya *tengeri* şeklinde geçmiş olsa dahi bazı kaynaklarda Türkçede olduğu gibi *tnri* ve dini metinlerde *dénri* şeklinde geçmektedir. Bütün Modern Türk dillerinde hâlâ kullanılmasına rağmen Kuzeydoğu Türk dillerinde Moğolca yazımıyla; Güneybatı dilleri: Azerice, Osmanlıca ve Türkmencede Tanrı biçimdedir. *Tanrı* biçimi ise muhtemelen eski Oğuz telaffuzudur, ancak bu tür değişikliğine ne zaman uğradığını bilmek oldukça güçtür. Türkçeden Farsçaya geçmiş olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Fakat bu da çok tartışılan

bir konudur (ED: 523). Tumurtogoo, *тэнгэр* |*tenggeri/tngri*|: *дуваажун, бурхан, gözyüzü* ‘cennet, tanrı, kozmonot’ kelimesinin Eski Türkçe *tāgri/tāngri* biçimleriyle karşılaştırıldığını söylemiştir (MES: 261).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *Tanrı*: *Allah* biçiminde devam etmektedir (TS: 2133). Modern Türk dillerinde: Az. *Tanrı*, Başk. *Tāñri*, Kaz. *Tāñri*, Kırg. *Teñir*, Özb. *Tāngri*, Tat. *Tāñri*, Türkm. *Taňri*, Uyg. *Tāñri* (KTLS: 848-849). Modern Moğolcada ise *тэнгэр*: 1. *Огторгуй, газрын дээд талд бий бидний үзэгдэх агаар мандал*; 2. *Бөө нарын шүтэх шүтээн* ‘1.yer ve gökyüzünün üstünde olan gözümüze görülen atmosfer, 2. şamanların ibadet pudu’ şeklinde ve bir sürü ikileme şeklinde kullanılmaktadır (MS: 576). Modern Moğold dillerinde: Ord. *teñger*, Bur. *teñgeri*, Oir. *teñgar* (MES: 261).

2.2.77. Tavuk

MET. *tavuk*: *tavuk* (cinsi), İMT. *dağuk*: *tavuk*; *tağuk yılı*: 12 yıl hayvan takvimin onuncu yılın adı, RST. *daquq*: ‘tavuk, tavuk eti, dişi tavuk’; *tañuq/tağaqu*: ‘horoz, dişi tavuk’, KMTT. *dağık/dakuk*: *tavuk*, İMM. *dayuy*: *tavuk*, RSM. *taqaqun*; *daqaun*.

Kelimenin etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *taki:ğu*: *a domestic fowl* ‘evcil tavuk’ kelimesi normal tavuk ve 12 yıl hayvan takviminin bir hayvanı olan iki anlamında çok eskiden beri kullanıldığını söylemiştir (ED: 468). Doerfer ses yansıma kelimesi olarak değerlendirmiştir. Fakat Clauson’a göre XIII. yüzyıla ait Uygur metinlerde geçen *takiğu*: *yıl-ka* kelimesi ödünç kelime olmadığı sürece muhtemelen -ğu ile biten eski hayvan isminden geldiğini düşünmektedir. Türkçeden Moğolcaya takiya biçiminde geçmiştir (ED: 468). Gombocz Moğolca takiya biçimi Türkçeden alıntı olarak görmüştür. Ramstedt ise bu görüşe karşı çıkmaktadır. Ona göre, kökeni açık olarak bilinmeyen bu kelimenin iki dildeki biçimlerini birleştirmiş ve Türkler ve Moğolların yaşama şeklinden ötürü yabancı yani eski kültür dilinden kalıntı (Arapça veya Çince) olarak değerlendirmiştir. Brockelmann, Doerfer gibi tavuğun çıkardığı sesinden gelen yansıma kelimesi olarak görmüştür (TDES: 398). Tumurtogoo, Moğolca evcil kuşlara verilen ad *takiya* biçiminin eski biçimini *taqiya<taqaya* olduğunu dile getirmiştir. Türkçe taqayü kelimesiyle karşılaştırıldığını da söylemiştir. Modern Moğol dillerinde Khal. *taχⁱā*, Ord. *daχa*, Bur. *taχā*, Oir. *taχā* biçimlerindedir (Tumurtogoo, 2018: 248).

Günümüz Türkiye Türkçesinde tavuk: sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı anlamındadır (TS: 2157). Modern Türk dillerinde Az. *toyug*, Başk. *tavık*, Kzk. *tavık*, Kırg. *tök*, Özb. *tàvuk*, Tat. *tavık*, Türkm. *tovuk*, Uyg. *tohu* (KTLS: 858-859). Modern Moğolcada *maxua* |*takia*|: ‘eti ve yumurtası yenilen bir tür evcil kuş’ (MS: 527).

2.2.78. Teğirmen

MET. *tegirmen*: *değirmen*, İMT. *teğirmenci*: *değirmenci*, RST. *tegirmen*: ‘değirmen’; *egirmen*: mill, İMM. *degerme*: *değirmen*, RSM. *têrmen*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: *teğir- filden türemiş isimdir. *Tegirme*:*n* (*d*-): mısır öğütülmesi için kullanılan alet, değirmen anlamındadır. Bütün Modern Türk dillerinde genel olarak kısaltmış biçiminde yaşamaktadır. Örn. Kuzeydoğu dillerinde *te:rmen*, *te:rben*, Nog. *termen* gibi biçimlerindedir. Az. Türkm. ve Osm. gibi Güney Batı Türk dillerinde *d*- ile başlayan biçimleri bulunmaktadır (ED: 486).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *değirmen*: *öğüten araç* (TS: 540). Modern Moğolcada *мээпэм* |*tegerem*|: ‘budaygillerin un hâline getirilmesi için çalıştırılan araç’ (MS: 617).

2.2.79. Üzüm

MET. *üzüm*: *üzüm*, İMT. *üzüm*: *üzüm*, RST. *üzüm*: *grapes*, KMTT. *yüzüm*: *üzüm*, İMM. *üzüm*: *üzüm*, RST. *üzüm*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: *üz-* *to tear (something), to pull (it) apart or to pieces* ‘yırtmak, ayırmak veya parçalara ayırmak’ fiilinden üzüm kelimesi türemiştir. Tarihî Türk dilli metinlerde *üzüm* kelimesi *a single act of plucking* ‘koparma hareketi’ anlamında olsa da daha çok *a single bunch of grapes* ‘bir salkım üzümü’ veya *a single grape* ‘üzüm’ anlamında kullanılmaktadır. Kelime bazı ses değişiklikleriyle bütün Türk dillerinde ortak bulunmaktadır. Clauson, kelimenin Moğolcada bulunduğu hakkında bilgi vermemiştir (ED: 288). Tumutogoo, Moğolcada bulunan *үзэм: сайхан амттай шүүцлэг жумэс* ‘tadı güzel olan sulu meyve’ kelimesini Türkçe *üzüm* kelimesiyle karşılaştırmıştır (MES: 275-276).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *üzüm*: *asmanın, taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi* (TS: 2324). Modern Moğolcada *үзэм* [*üzem*]: ‘sulu üzümün kurumuş hâli’ (MS: 617).

2.2.80. Yağan

İMT. *yagan*: *fil*, MET. *ca'an*: *fil*, RST. *yagan*; Moğolca *yağan*: ‘fil’, KMT. *jagan* ‘fil’.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, belli bir kaynaktan alıntı kelime olduğunu söylüyor. Svortyan da Türk ve Moğol halkın yaşadığı bölgesinden dolayı yabancı bir hayvan olduğu için yabancı kelime olabileceğini söylemiştir.

Modern Moğolcada *заан* [*jagan*]: ‘uzun hortumlu memeli hayvan, fil’ (MS 254).

2.2.81. Yaka

MET. *yaka*: *yaka, kıyı, kenar*, İMT. *yaka*: *giyimin boynu kuşatan yeri*, RST. *yaka*, KMTT. *yaqa*: *yaka*, RSM. *jaqa*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Yaka: kelimesi aslında ‘köşe’ veya ‘kenarlık’ gibi anlamlarındadır, fakat eski zamanlardan beri daha çok giyimin boynu kuşatan yeri yani yaka anlamında kullanılmıştır. Anlam açısından bir şeyin bitişik olan parçasını ifade ettiği için muhtemelen günümüz Türk dillerinden sadece Güneydoğu Türk dillerinde *yak-*, Kırgızca *jak-*, Özbekçe *yok-* biçimleri bulunan Türkçe yakın kelimesinin kökü olan *yak-*: ‘yanaşmak’ ve ‘yaklaşmak’ fiilden türemiştir. Kelime Ortaçağ döneminde Türkçeden Moğolcaya *caka* ‘köşe’, ‘sınır’ ve ‘yaka’ biçiminde geçmiştir (ED: 898). Tumurtogoo, Moğolca *зах* [*jaqa*]: ‘köşe’, ‘kenar’, ‘kıyı’ ve ‘giysilerin boynu saran kısmı’ kelimesini Türkçe yaka kelimesiyle karşılaştırmıştır (MES: 126).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *yaka*: 1. *Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü*, 2. *Giyeceklerin boyna gelen bölümünde eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası*, 3. *Kıyı, kenar, taraf vb.*, anlamlarında kullanılmaktadır (TS: 2366). Modern Türk dillerinde Az. *yağa*, *yağalıg*, Başk. *yağa*, Kzk. *jağa, jiyek*, Özb. *yàka*, Tat. *yaka*, Türkm. *yaka*, Uyg. *yaka* biçimlerinde (KTLS: 956-957). Modern Moğolcada *зах*: 1. *Юмны хөвөө, ирмэг, хязгаар*, 2. *Хувцас хунарын заам буюу тусгай хийсэн зүйл* ‘1. Herhangi bir şeyin kıyısı, kenarı ve sınırı, 2. Giysilerin üst kısmında bulunan kenarı veya üstüne birleştirmek için ayreten

yapılmış kısmı’ vb. anlamlarında kullanılmaktadır (MS: 270). Modern Moğol dillerinde Ord. *džaxa*, Bur. *zaxa*, Oir. *zaxv* biçimlerinde (MES: 126).

2.2.82. Yarım

MET. *yarım*: *yarım*, RST. *yarım*: *yarı*, MEM. *yarım*: *carim*, İMM. *carim*: *bazı, bir kısım*; *carim*: *yarım, buçuk*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: *yar-*: fiilinden türemiş sıfattır. Yarım: bölme eyleminin adı, bir şeyin yarısı anlamındadır. Bütün Modern Türk dillerinde bazı ses değişiklikleriyle yaşamaktadır (ED: 968).

Günümüz Türkiye Türkçesinde yarım: *bütün şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri, eksik, noksansız* anlamındadır (TS: 2399). Modern Moğolcada *zapum* [jarim]: ‘bir bütün şeyin yarısı, yarım’ (MS: 276).

2.2.83. Yemiş

MET. *yemiş*: *meyve, yemiş*, RST. *yemiş/yemiş*: ‘meyve’, KMTT. *yemiş*: *meyve*, MEM. *cimis*: *yemiş*, İMT. *yemiş*: *yemiş, meyve*, RSM. *jemiş*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *ye-*: fiilden sıradışı olarak -miş ekiyle türemiş *yemiş*: (*d-*): *fruit* ‘meyve’ kelimesi Bütün modern Türk dillerinde bazı ses değişiklikleriyle bulunmakta olduğunu söylemiştir. Fakat, Kuzeydoğu Türk Dillerinde *food*, *fodder* ‘gıda, yem’ anlamında yaşamaktadır. Proto Bulgarcadan Macarcaya *gyümöles* şeklinde baştaki *d-*’yi korumuş hâlinde geçmiştir. Kelimenin Moğolcada bulunduğu hakkında bilgi vermemiştir (ED: 938). Tumurtogoo, *жумэс* [jimis]: *жумисгэнэ; амтам үр* ‘meyve, tatlı tohum’ kelimesini Moğolca olarak değerlendirmiştir. Fakat bazı bilim alimlerin Türkçe *jemiş* kelimesiyle birleştirdiğini dile getirmiştir (MES: 116).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *yemiş*: *bitkilerde, dölleme sonunda çiçeği meyve yapraklarından oluşan ve tohumu taşıyan organ, meyve* (TS: 2430). Modern Moğolcada *жумс* [cimis]: ‘meyve, tatlı tür şeyleri, abur cubur’ (MS: 247). Modern Moğol dillerinde: Oyr. *džiṣə*, Ord. *džiṣe* (MES: 116).

2.2.84. Yıl

MEM. *yıl: yıl, sene*, İMT. *yıl: on iki aydan ibaret olan zaman*, KMTT. *yıl: yıl, sene*, KMTM. *jil*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson *yıl: year* ‘sene, yıl’ kelimesi hakkında: İlk zamanda sadece on iki hayvanlı takviminin her bir dönem için kullanılıyordu sonradan şu anki genel anlamı olan yıl, sene veya on iki aydan ibaret olan süreyi adlandıran isim olarak anlam genişliğine uğradığını söylemiştir. Türkçeden Moğolcaya *cil* biçiminde geçmiştir (ED: 917).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *yıl: 365 gün 5 saat 49 dakikalık bir süreç* (TS: 2447). Modern Moğolcada *жыл [jil]*: ‘on iki aydan ibaret, 365 günlük sürecin ismi’ (MS: 246).

2.2.85. Yorga

MET. *yorga: yorga*, İMT. *yorga: yürüyen at*, RST. *yorga: ‘rahvan yürüyen (at)’*, KMTT. *yorga: rahvan at*, RSM. *joriya*, KMTM. *jiruga*.

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: *yori:ğa: (a horse) ambles or goes at a jog trot* ‘rahvan yürüyen veya yavaş koşan at’ *yori:-* fiilden türemiş sıfattır. Bütün Modern Türk dillerinde devam etmektedir (ED: 964).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *yorga: biniciye sarsmayan at yürüyüşlerinden biri* (TS: 2463). Modern Moğolcada *жоргоо [jiruga]*: ‘at yürüşlerinden biri’ (MS: 291).

2.2.86. Yori- ~ Yorçi-

KMTM. *yurhibaa: ‘yola çıkmak, uzaklaşmak’*, KMTM. *yorçi: (Türkçe) ‘uzaklaşmak’* KMTM. *yorçi: ‘gitmek’* KMTM. *yorçi: (Türkçe)*, MET. *yöri-: yürümek; gitmek*, MEM. *coriba: yolladı (yüritti)*

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Räsänen, Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Uyg. *jory: gehen, wandeln* ‘gitmek, yürümek’ kelimesini Moğolca *žor-či: wandern* ‘yürümek’ kelimesiyle birleştirmiştir (RES: s.207). Clauson, Türkçe *yort-: to trot, amble* ‘tırıs gitmek, rahvan gitmek’ kelimesi Moğolcaya *yorçi-: to go, set out* ‘gitmek, yola çıkmak’ şeklinde geçtiğini söylemiştir. Güneybatı dilleri hariç bütün modern Türk dillerinde genel

fonetik değişimleriyle devam etmektedir. Ona göre, *yort-* ve *yori-* biçimleri aynıdır (ED: 959). Ana Altaycada **dōre*: *to go, walk, approach* ‘gitmek, yürümek, ulaşmak’ kelimesi varsayılmaktadır. Bu kelime şu şekillerde: Türkçe **jori-* /**jüri-*: *to walk* ‘yürümek’; Moğolcada **dürbe-*: *to run* (in panic) ‘(panik halinde) koşmak’; Tunguzcada **dürē-*: 1. *to walk, wander (off)*, 2. *to run*, 3. *to leap, gallop* ‘1. yürümek, dolaşmak, sapmak, 2. koşmak, 3. sıçramak, dörtnala koşmak’; Japoncada **dər-*: *to approach* ‘ulaşmak’ Altay dillerinde ortaktır. Türkçe **jori-* kelimesi Moğolcaya *žori-*: *to head* (somewhere) ‘bir yere gitmek’ şeklinde geçmiştir. Ayrıca Moğol yazı dilinde *žorči-*: *to ride, wander* ‘sürmek, dolaşmak’ kelimesi bulunmakta ve sürekli Türkçeyle karşılaştırılmaktadır. Kaynaklardan yola çıkarak Türkçe **jori-* ‘dan türemiş **jor(i)t-* kelimesi büyük ihtimalle Moğolcaya *žorči-* < **žorti-* biçiminde geçtiğini dile getirmiştir (EDAL: 482). Tumurtogoo, Moğolca *зору-* |*žori*|: *чулэх, ууу᠋ᠣᠳэх* ‘yönelmek, çözmek’ kelimesini Eski Türkçe *jori-* kelimesiyle karşılaştırmıştır. Moğolcada bu kelimedenden *-γ*, *-lγa*, *-lta*, *-maγ*, *-γul* gibi eklerin yardımıyla bir sürü isim ve sıfatlar türemiştir. Modern Moğol dillerinde: Khal. *dzorī-*, Ord. *džori-*, Bur. *zori-*, Oir. *zör-* şekillerindedir. Moğolca *зорч-* |*žorči*|: *яв-, нааш чааашаа яв-* ‘gitmek, oraya buraya gitmek’ kelimenin etimolojisiyle ilgili net bilgi verilmemiştir. Ancak bu kelime en eski Moğol dilli metinlerinden biri olan Moğolların Gizli Tarihinde ve sonraki eserlerde sıkça bulunduğunu ve kelimedenden türemiş bol kelimeler Moğol dilinde olduğunu söylemiştir. Modern Moğol Dillerinde: Khal. *dzortši-*, Bur. *zortši-*, Ord. *zor-* şekillerindedir (Tumurtogoo, 2018: 128-129).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *yürümek*: 1. *adım atarak ilerlemek, gitmek*, 2. *karada veya suda herhangi bir yerde sürekli olarak yer değiştirmek*, 3. *çocuk ayaklarının üzerine gezecek duruma gelmek*, 5. *yayan gezmek, yayan gitmek*, 6. *bir yere ulaşmak*, 7. *üzerinde doğru yürümek, akın etmek, saldırmak*, 8. *işlemek*, 9. *geçmek, ilerlemek, değişmek*, 10. *bir işte ileri gitmek*, 11. *gereği gibi yapılmak veya ilerlemek (mecaz)*, 12. *ölmek* (argo) gibi anlamlarıyla devam etmektedir (TS: 2629). Modern Türk dillerinde: Özb. *yur-*, Tat., Başk. *yör-*, Türkm. *yöre-*, Az. *yeri-*, Kırg. *cürü-*, Uyg. *jür-*, Kzk. *jürü-* (KBS: 1195). Modern Moğolcada *зорчух* |*dzorčiux*|: ‘1. Çocukların ilk adımları atma durumu, 2. İnsan ve canlıların bir oraya bir buraya gelip gitmesi’ (MS: 276).

2.2.87. Yürek

MET. *yüreklig*: *yürekli*, *cesur*; *yüreklülük*: *yüreklilik*; *yüreksiz*: *korkak*, *yüreksiz*, İMT. *yürek*: *kalp*, RST. *yürek*: ‘kalp, yürek’; *janavarlar yüreği*: ‘kalp’, KMTT. *yürek*: *yürek*, MEM. *cürüken*: *yürek*, İMM. *cürüke*: *yürek*, *kalp*, RSM. *jirüke*

Kelimenin anlamı ve etimolojisiyle ilgili bilgiler: Clauson, *yürek*: *the heart* ‘kalp’ kelimesinin genel olarak fiziksel madde olan kalbi temsil ettiğini ve belirli sayıda cesur, yürekli, yiğit ve köhül kelimesinin karşılığı olarak mecaz anlamlarında kullanıldığını dile getirmiştir. Türkçeden Moğolcaya *cirügen*, *cürügen*, *cürüken* biçimleriyle girmiştir (ED: 905). Svortyan kelimesinin anlamı ve etimolojisiyle ilgili daha geniş bilgi vermiştir. Türk dillerinde yürek kelimesi 1. *Сердце* ‘kalp’ 2. *Внутренность* ‘iç organları’, Gagauzcada *живот* ‘karın’, *желудок* ‘mide’, *печень* ‘karaciğer’, *жельчный пузырь* ‘safrakesesi’ 3. *душа* ‘can, ruh (gönül)’ 4. *смелость* ‘cesaret’, *мужество* ‘mertlik’, Yakutçada *энергия* ‘enerji’, *старение* ‘yaşlanma’ gibi anlamları taşımaktadır. Kelime Altay Dillerinde mantık olarak aynı kullanışa sahiptir. Örn. Evenki dilinde *мэван*: *сердце* ‘yürek’, *мэвактура*: *усердный* ‘özenli, çalışkan, gayretli’, *мэвү*: *храбрый* ‘cesur’; Moğolcada *зүрх*: *сердце* ‘yürek’, *зүрхтэй*: *смелый, отважный* ‘yürekli, cesur’. Svortyan, kelimenin Türkçe ve Moğolca biçimleri üzerinde nereden nereye geçtiği hakkında bilgi vermemiştir. Fakat Soloncada bulunan *жүрүгү*: *сердце* ‘kalp’ kelimesinin Moğolcadan geçtiğini dile getirmiştir. Halk etimolojisine göre yürek kelimesi *йүр-*: *идти, быть* ‘yürümek, harakette olmak’ fiilden gelmektedir. Svortyan buna ek olarak *йүр-* biçimi yürümek fiilin ilk yanı en eski biçimi olmazsa da eski bir kelime olduğunu söylemiş ve yürek kelimesi 8. yüzyıla ait Uygur metinlerinde ilk görüldüğünden dolayı halk etimolojisi mantığına yakın olabileceğini düşünmüştür. Fakat, Çuvaşçada yürek anlamında *чёре*: *сердце* kelimesi kullanılmaktadır. Чёре kelimesinden *чâmâp/câmâp*: *шар, кулак* ‘küre, yumruk’ kelimeleri türetmektedir. Buradaki *ч*’nin ne olduğu hâlâ bilinmemektedir. Bazıları *ç* ve *s* ünsüzlerinin değişimi olduğunu tahmin etmektedir (SES-4: s.270). Bazıları ise ilk biçimi *жç-* /*c-*/ ünsüzle başlamış **жчүрэ* olabileceğini ondan *ç-*’ye dönüştüğünü söylemektedir. Ana Altaycada **žür(V)k’e* (~-*ju-*): *heart, inner organ* ‘kalp, iç organları’ kelimesi bulundunmaktadır. Bu kelime proto Türkçede **jürek*: *heart; courage* ‘kalp, yürek, cesur’ şeklindedir. Türk dillerinde Tür. *jürek*,

Gag. *jürek*, Az. *ürek*, Türkm. *jürek*, Sal. *jyrüx*, Tat. *jörek*, Başk. *jörek*, Kırg. *žürök*, Kaz. *žürek*, KBalk. *žürek*, KKalp. *žürek*, Nog. *jürek*, Hak. *čürek*, Oyr. *dürek*, Tuv. *čürek*, Çuv. *čäre*, Yak. *sürex*, Dolg. *hürek*. Proto Moğolcada ise **žirüke ~ žürike: heart* şeklindedir. Moğol dillerinde Khal. *zürx*, Bur. *zürxe(n)*, Kalm. *zürkñ*, Ord. *žürexe*, Mog. *žürkä*, Dag. *žurug; žurgu*, Bao. *žirge*, Mongr. *žerge; žirge*. Proto Japoncada **dakasi: spleen* ‘dalak’ kelimesi bulunmakta ve Orta Japoncada *jòkòsi* şeklindedir. Vladimirtsov, belli bir sebebi olmamakla birlikte Moğolca biçimin Türk dilinden ödünçlediğini söylenemenin mümkün olamayacağını ifade eder. (EDAL: s.1555). Räsänen, Uyg., Çağ., Osm., *jüräk: Herz* ‘kalp’, KKKırg. *jürök*, Kaz. *jöräk* Yak. *süräx* biçimlerinde olan kelimesi Moğolcaya *žirüken: Herz, Mut* ‘kalp, cesaret’ şeklinde geçtiğini söylemiştir. O da kelime *jür: in Bewegung sein* ‘hareket hâlinde olmak’ fiilinden gelmiş olabileceğini düşünmekte ve Çuv. *čäre: Herz* ‘kalp’ biçimiyle karşılaştırılması gerektiğini söylemiştir (RES: s.213). Tumurtogoo, Tarihî Moğol dilli metinlerde hem somut hem soyut anlamda kullanılan *žirüke*: 1. *цусны эргэлтийг зохицуулах гол эрхтэн*, 2. *зориг; сэдхэл* ‘1. canlıların kan yürütme sistemini kontrol eden özenli iç organı, 2. cesaret; gönül’ kelimesini Türkçe *jüräk* ve Mançuca *žürügü* kelimesiyle karşılaştırmıştır (MES: s.134).

Günümüz Türkiye Türkçesinde yürek: 1. kalp 2. bir kimsenin ruhsal yönü, gönül, 3. kupa, 4. herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmama, yüreklilik, korkusuzluk, cesaret (mecaz), 5. acıma duygusu (mecaz), 6. mide, karın, iç anlamlarıyla yaşamaktadır (TS: s.2626). Modern Türk dillerinde: Modern Moğolcada ise *зүрх*: 1. *амьтны цусны эргэлтийн гол эрхтэн*, 2. *зориг, зүрх, зориг*, 3. *дотно, хайр* ‘1. kan pompalayan organ, 2. cesaret, cesur, 3. yakın, aşk, sevgi’ (MS: s.291).

SONUÇ

- 1127-1144 yıllar arasında kaleme alındığı düşünülen Mukaddimetü'l-Edeb, 13. yüzyılın sonlarında veya 14. yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilen İbni Mühennâ Lügati, 1245 veya 1343 yılında yazıldığı düşünülen Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî ve 1363-1377 tarihleri arasında yazılan altı dilli Rasûlid Hexaglot (Resulî Sözlüğü) sözlüklerinden Türkçe ve Moğolca kelime hazinesinden ortak olan 87 sözcük tespit edilmiştir.
- Tespit edilen sözcüklerden hareketle Türkçe ve Moğolca arasında aşağıdaki tabloda yer alan ses denklikleri tespit edilmiştir. Ön, iç ve son seste var olduğu tespit edilen ses denklikleri ile bu denkliklerin yer aldığı sözcükler aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

A. Önseste

i-//e-	y-//c- (j-)	ö-//ü-
İlçi//Elçi	Yagan//Cagan	Öküz/Üker
	Yaka//Caka	
	Yarım//Carım	
	Yemiş//Cimis; Jemiş	
	Yıl//Cil	
	Yorga//Jorgiya; Jiruga	
	Yürek//Cürüken; Cürüke; Jirüke	
	Yöri-; Yorçi-//Coriba; Jorçi- ya; Jorçi-	

B. İç seste

-u//- a-	-p//- b-	-y//-c- (- j-)	-t//-ç-	-o//-u-	-d//-ç-	-g//-nk- (ng)
Altun// Altan	Arpa// Arbay	Aygır// Acirga	Biti- //Biçi-	Bodag; Boya-// Budaba	Çadır// Çaçır	Sogan// Songqina
			Bitig(k)// Biçik(g)			

-e//-i-	-y//- n-	-ü//-i-	-ü//-e-	v//-m-	-ı//-i-	ü//-ü-
Çiçek/ / Çeçek	Koyun // Konin	Küncüt// Küncid	Öküz// Üker	Teve// Temegen	Yarım// Carim	Kökür// Kökür
Egin// Egem					Çadır// Çaçır	
					Yıl/Jıl	
					Bışlak// Bışlay	

C. Son seste

-p//-b	-v//-b	-k//-γ	-z//-r	-n//-m	-t//-d	-ı//-i
---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------

Alp// Alb	Av//Aba	Bışlak// Bışlay	Boz// Bora	Egin// Egem	Küncüt// Küncid	Otaçı// Otaçı
			İkiz// İkire			
			Öküz// Üker			

3. Tespit edilen ortak sözcüklerden bazılarında Moğolca sözcüklerin ek ünlü veya ünsüz olarak Türkçe kelimelerden farklılaştığı görülür. Bu şekilde ek ünlü veya ünsüz olarak farklılaşan sözcükler, aşağıda önce Türkçesi ardından Moğolcası yazılarak karşılaştırmalı biçimde sunulmuştur.

Ala; Alaça // Ala; Alaq, Alma // Alima, Arpa // Arbay, Avçı // Abaçı, Avla- // Abalağu, Berk // Bürke; Berke, Boz // Bora, Er // Ere, Katıg; Qatıg; Katı; Qata // Qata'ü; Qataun, Kök // Köke, Sogan // Sonqina; Songqina, Yorga; Yoriğa // Joriya, Jiruga, Amrak // Amarak; Amaruı, Andık; Antdık // Andağarlalduba; Anday(ārla)ba; Anda üldubalar, Arıg; Arı // Ari'ün; Ariğu; Ariyun, Arslan // Arslan; Arsalan, Bay // Bayan, Teve; Deve; Tive; Dive // Tēm(ē)n; Temēn; Temegen, Bota // Botağan, Yürek // Cürüken, Cürüke, Jirüke

4. Tespit edilen 87 sözcükten 58'i Türkiye Türkçesi ve Çağdaş Moğolca (Khalkha Moğolcası) dahil farklı Türk ve Moğol dillerinde birtakım ses değişiklikleri ile yaşamaktadır. Bu kelimelerden 8'i (armut, bez, bürüncek, çadır, etmek, gömlek, ocak ve pekmez) tüm çağdaş Türk dillerinde kullanılırken, 18'i bütün çağdaş Moğol dillerinde ve bu 18 sözcükten 11'i (amarak, asıg, bars, bışlak, bitig, bota, bürge, dönen, egin, karangu ve katıg) yalnızca bazı Türk dillerinde hâlâ kullanılmaktadır. Yukarıda ifade edilen 18 kelimedenden biri yani *çetük* kelimesi ise iki Türk dili dışında tüm Türk dillerinde kullanılır.

5. Yıllardır tartışılan bir konu olan Altay dilleri teorisi ve Türk-Moğol dil ilişkileri hakkındaki araştırmalar devam etmektedir. Son dönemlerde bu tür çalışmalarda alıntı ve verinti kelimelerin incelemesi ön plana çıkmaktadır. Moğol dillerindeki Türkçe kökenli veya Türk dillerindeki Moğolca kökenli kelimelerin belirlenmesi son derece zordur.

Clauson, kelime alışverişinin yönünü tayin etmek için bazı ölçütler önermektedir. “An Earliest Turkish Loan Words in Mongolian” adlı 15 sayfalık makalesinde kendisinin Altay dilleri teorisini savunmadığını ve Eski Türkçede Moğolcadan alınan kelimeler bulunmadığını söyler. Ona göre, Türk dillerinin en eski yazılı ürünleri 5-8. yüzyıllar arasında yazıldığı ve Moğol dillerinin en eski yazılı ürünleri 13. yüzyıla ait olduğu için iki dildeki ortak kelimeler, 13. yüzyıldan önce Türk dillinin yazılı ürünlerinde mevcutsa bu kelimenin aslı Türkçedir. Bu çalışmada Clauson’un söz konusu görüşünün bilimsel açıdan uygun olmadığı düşünülmüş ve hareket edilmiştir. Her ne kadar Clauson’un “An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century of Turkic” adlı eseri çalışmanın esas kaynaklarından biri olsa da onun bazı hususlardaki tespit ve yaklaşımlarına temkinli yaklaşmıştır.

Tespit edilen 87 kelimenin etimolojileri konusunda yapılan araştırmayla aynı kelimenin kökeni üzerine farklı görüşler beyan edildiği görülmüştür. Her kelime için farklı olmak üzere araştırmacıların bazıları kelimelerin Türkçe, bazıları ise Moğolca olduğunu idda ederken bazı araştırmacılar sözcüklerin ana Altayca olduğunu savunmuşlardır.

Tez çalışmasının ikinci kısmında ortak sözcüklerin etimolojisi hususunda yapılan araştırmayla sözcüklerin kökeni konusunda araştırmacıların ittifak hâlinde olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak ortak sözcüklerden herhangi birinin Moğolcadan Türkçeye geçtiğini veya Türkçeden Moğolcaya geçtiğini kesin olarak idda etmek mümkün değildir. Bununla birlikte Altay dilleri teorisi kimi bilim adamlarınca reddedilse de ortak sözcüklerden bazılarının kuramsal bir Ana Altay dilinden her iki dile doğrudan tevarüs edilmiş olması da mümkündür.

Tüm parametreler dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında iki dil arasındaki ortak sözcükler ya karşılıklı dil temaslarının mahsülüdür veya teorik Ana Altay dilinden tevarüs edilmişlerdir. Hangi kelime/lerin karşılıklı temasla, hangi kelime/lerin tevarüsle ortak sözcük dağarcığında yer aldığını anlamak; şayet bir alışveriş söz konusu ise bunun yönünü tayin etmek için yaygınlık ölçütüne başvurmak en sağlıklı yol olacaktır.

Bu ölçüte göre sözgelimi bir ortak kelime, çağdaş Türk dillerinin hemen hepsinde veya birçoğunda mevcut ancak Moğol dillerinin yalnız birinde veya birkaçında bulunuyorsa bu durum, sözcüğün Türkçeden Moğolcaya geçtiğini gösterir. Eğer tam tersi bir durum varsa bu, Moğolcanın verici Türkçenin ise alıcı dil pozisyonunda olduğunu gösterir. Yine yaygınlık ölçütüne göre bir kelime, hem Türk dillerinin hem de Moğol dillerinin tamamında veya birçoğunda bulunuyorsa bu durum, ilgili kelimenin teorik Ana Altay dilinden tevarüs edildiğini gösterir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Haluk, *Yazım Kılavuzu* (25.baskı), TDK Yay., Ankara 2008.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Anaçizgileriyle Dilbilim* (cilt: 1-3), TDK Yay., Ankara 2009.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Gramer* (10. baskı), TDK Yay., Ankara 2015.
- Bukatılı, B., *Mongol-Kazah Toli*, Bayan-Ülgiy 1984.
- Choi, Han Woo, On the Origin of Old Turkic “biçin/beçin”, *Central Asiatic Journal*, Vol. 33, No. 3-4, 1989, 218-222.
- Clauson, Sir Gerard, *An Etimologycal Dictionary of Pre-Thirteenth-Century of Turkish*, Clarendon Press, Oxford 1972.
- Doerfer, Gerhard (Çev: Faruk Gökçe), *Akraba Olmama Kanıtlanabilir mi? Altay Dilleri Sorunu*, *Türkbilig*, sayı. 5, 2003, 157-168.
- Eker, Süer, *Çağdaş Türk Dili* (9. baskı), Grafiker Yay., Ankara 2015.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Türk Dili Tarihi* (16. baskı), Akçağ Yay., Ankara 2015.
- Eren, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (2. baskı), Bizim Büro Basımevi, Ankara 1999.
- Erkan, M., İbni Mühennâ, *İslam Antiklopedisi* (cilt: 20), s.218-219, İstanbul 1999
- Erners, R., *Arabic Grammars of Turkic The Arabic Linguistic Model Apllied to Foreign Languages and Translation of 'Abū Ḥayyān al-'Anadusī's Kitāb al-'Idraāk li-Lisān al-'Atrāk*, Brill, Leiden-Boston-Köln 1999.
- Golden, Peter B., Halasi-Kun, T., Ligeti, L., Schütz, E., ve Allsen, T.T., *The King's Dictionary The Rasūlid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongol*, (Editör.: Peter B. Golden), Brill, Leiden-Boston-Köln 2000.
- Gül, Bülent, *Moğolca İbni Mühennâ Lügati*, Etkileşim Basımevi, Ankara 2016.

Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (cilt. I-II), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2007.

Güner, Galip, *Resûlî Sözlüğü'nün Türkçe Söz Varlığı*, Kesit Yayınları, İstanbul 2017.

Güner, Galip, The King's Dictionary: The Rasûlid Hexaglot Üzerine Düşünceler, *Dil Araştırmaları* (10), s.141-150, Ankara 2012.

Kaçalın, Mustafa Sinan., Hüseyinoğlu Hasan'ın Dört Dilli Sözlüğü Şamilü'l-lüga, *Türk Dilleri Araştırmaları* (7), 55-122, İstanbul 1997.

Karagözlü, Savaş, İbnü Mühenna Lügati'nin Türkçe Moğolca Kısımındaki ortak Kelimeler Üzerine, *Akademik Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 2018, 309-328.

Kurişjanov, A.K.: *Issledovanie po leksike starokypchaskogo priymenogo pamjatnika XIII v. "Tjurksko-arabskogo slovarja"*, Alma-Ata, 1970.

Kültür Bakanlığı, *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri Sözlüğü I-II (Kılavuz Kitap)* (2. baskı), Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991.

Lessing, F.D., Haltod, M., Hangin, J.G., Kassatkin, S., *Mongolian-English Dictionary*, (Editör.: Ferdinand D. Lessing), University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1960.

Lessing, F.D., *Moğolca-Türkçe Sözlük I A-N* (1995) (Cilt. 1), (Çev.: Günay Karaağaç), Türk Hava Kurumu Basım Evi İşletmeciliği, Ankara 2003.

Ölmez, Mehmet, Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Öğeler (2), *Türk Dilleri Araştırmaları*, sayı. 7, 1997, 175-186.

Öztürk, M; Suat Mertoğlu, M., Zemahşerî, *İslam Antiklopedesi* (cilt: 44), s.235-238, İstanbul, 2013.

Poppe, Nicholas, *Zemahşerî Mukaddimetü'l – Edeb Moğolca-Çağatayca Çevrinin Sözlüğü*, (1938), (Çev.: Mustafa S. Kaçalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

Poppe, Nicholas, *Introducion to Altaic Linguistics*, Otto Harrassowitz-Wiesbaden 1965.

Poppe, Nicholas, *Zemahşerî Mukaddimetü'l – Edeb Moğolca-Çağatayca Çevrinin Sözlüğü*, (1938), (Çev.: Mustafa S. Kaçalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

Poppe, Nicholas, The Turkic Loan Words in Middle Mongolian, *Central Asiatic Journal* (Volume 1), 1955, 36-42.

Räsänen, Martti, Kegskemeti, Istvan (Red.), *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen* (Räsänen'in Etimolojik Sözlüğü), Helsinki 1969.

Saito, Y., *The Mongolian Words in Kitâb Majmû' Turjumân Turkî wa- ' ajamî wa- Muğalî: Text and Index*, Nakanishi Printing, Shaukadoh Kyôto 2006.

Sandzheev, G. D., Orlovskaya M.N., Shyevyernina Z. V., *Etimologichyeski Slovari Monboliskih Yazıkov I (A-E)* (Sandzheev Moğolca Etimolojik Sözlüğü), Moskova 2015.

Sandzheev, G. D., Orlovskaya M.N., Shyevyernina Z. V., *Etimologichyeski Slovari Monboliskih Yazıkov II (G-R)* (Sandzheev Moğolca Etimolojik Sözlüğü), Moskova 2016.

Sçerbak, A., (Çev: Leyla Babatürk), Türk Moğol Dil İlişkileri (Dillerin Birbirinden Etkilenme ve Birbirlerine Karışma Sorunu Üzerine), *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 25, 2011, 9-32.

Sçerbak, Aleksandr M., Arslan Kelimesinin Etimolojisine Dair Bazı Mülâhazalar, *Hasan Eren Amrağanı*, 290-295, TDK Yay., Ankara 2000.

Starostin, S. A., Dybo, A. V., Mudrak, O. A., *An Etymologyc Dictionary of Altaic Language* (Volume 1-3), Brill, Leiden-Boston 2003.

Svortyan, E. B., *Etimologichyeski Slovari Tyurkskih Yazıkov "A"* (Svortyan'ın Etimolojik Sözlüğü), İzdatyelistvo Nauka Yay., Moskova 1974.

Svortyan, E. B., *Etimologichyeski Slovari Tyurkskih Yazıkov "B"* (Svortyan'ın Etimolojik Sözlüğü), İzdatyelistvo Nauka, Moskova 1978.

Svortyan, E. B., *Etimologichyeski Slovari Tyurkskih Yazıkov "Ç, C, İ"* (Svortyan'ın Etimolojik Sözlüğü), İzdatyelistvo Nauka, Moskova 1989.

Svortyan, E. B., *Etimologichyeski Slovari Tyurkskih Yazıkov “K, Q”* (Svortyan’ın Etimolojik Sözlüğü), İzdatyelistvo Nauka, Moskova 1997.

Svortyan, E. B., *Etimologichyeski Slovari Tyurkskih Yazıkov “V, G, D”* (Svortyan’ın Etimolojik Sözlüğü), İzdatyelistvo Nauka, Moskova 1980.

Taymas, Abdullah Battal, *İbni-Mühenna Lugati*, TDK yay., Ankara 1934.

Tekin, Talat: Altaic Etimologies: I, *Talat Tekin Armağını*, 245-268, Ankara 2008.

Tietze, Andeas, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (1. cilt), İstanbul-Wien 2002.

Tietze, Andeas, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (2. cilt), Wien 2009.

Toparlı Recep, Göçenli M. Sadi, Yanık Nevzat H., *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Tsetsegdari, G., Arab Üsgeer Temdgelsen Dundad Üyiin Mongol Helny Toliud, *Toli Bichigiin Sudlaluud*, 2008, 94-112.

Tsevel, Ya, Luvsanbaldan, L (Red.), *Mongol Khelny Tovch Tailbar Toli* (Moğolca Sözlüğü), Ulsyn Khevellyn Khereg Erkhlekh Khoroo, Ulaanbaatar 1966.

Tumurtogoo, Dom, *A Comparative Studies on The Word Structur of The Written Mongolian Monuments (In Uighur-Mongolian, 'Phags-pa, Arabic scripts and Chinese Characters)*, Admond Printing, Ulaanbaatar 2011.

Tumurtogoo, Dom, *Mongol Khelny Ugyn Garalyn Tailbar Toli* (Moğolcanın Etimolojik Sözlüğü), Admon Yay., Ulaanbaatar 2018.

Tumurtogoo, Dom, *Principles of The Historical Grammar of Mongolian*, Soyombo Printing, Ulaanbaatar 2011.

Tuna, Osman Nedim, Altay Dilleri Teorisi, *Tük Dünyası El Kitabı*, 7-58.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlüğü I-II* (8. baskı), TTK Basım evi, Ankara 1998.

Wuya, R., *Uygur, Mongol Helnii Dundiin Ügs*, Soyombo Printing, Ulaanbaatar 2017.

Yüce, N., Mukaddimetü'l-Edeb, *İslam Antiklopedisi* (cilt: 31), ss. 120-121, İstanbul 2006.

Yüce, Nuri, *Mukaddimetü'l – Edeb H̱v̱arizm Türkçesi ile Tercümeli Şüşter Nüshası* (3. Baskı), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2014.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ariunzul Nyamdavaa
Doğum Yeri ve Tarihi	Moğolistan, 30.07.1994
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Moğolistan Devlet Üniversitesi, Sanat ve Bilim Okulu, Sosyal Bilimler Fakültesi, Asya Araştırmaları Bölümü, Türkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Türkçe
Bilimsel Faaliyetleri	Moğolistan Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Asya Araştırmaları Bölümü Öğrenci Sempozyumu, 2012, 2014, 2015 Anton Mostaert Araştırma Merkezi ‘Genç Araştırmacılar’ Sempozyumu, 2013
İş Deneyimi	
Stajlar	UNESCO Moğolistan Millî Komisyonu
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Moğolistan Devlet Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü, 2018-
İletişim	

E-Posta Adresi	ariun.6172@gmail.com
Tarih	

